

MC...

OSZK

59.213

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

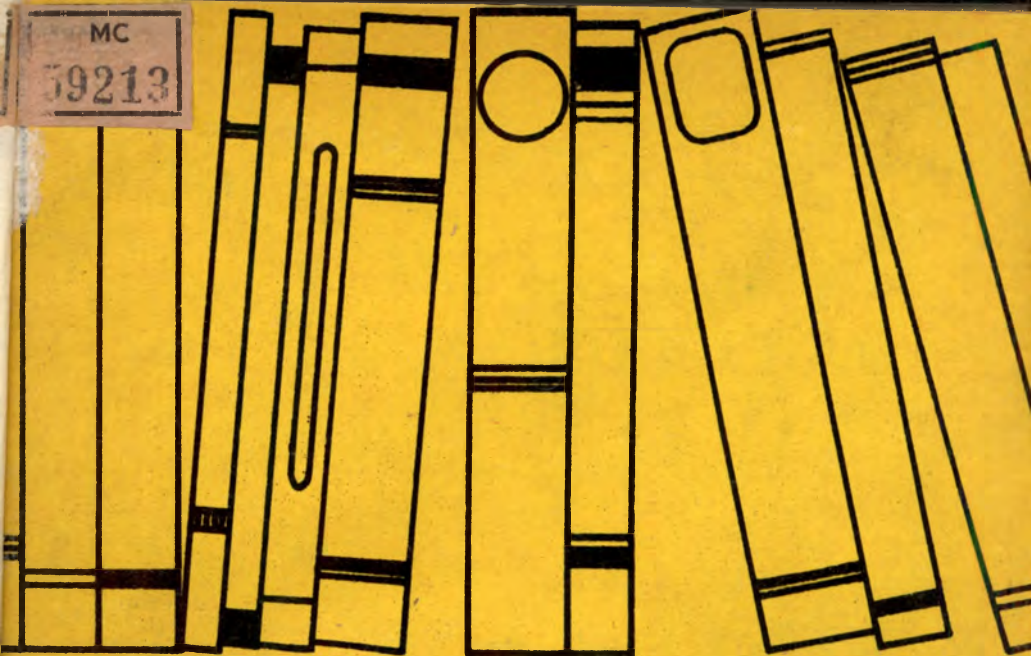
OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

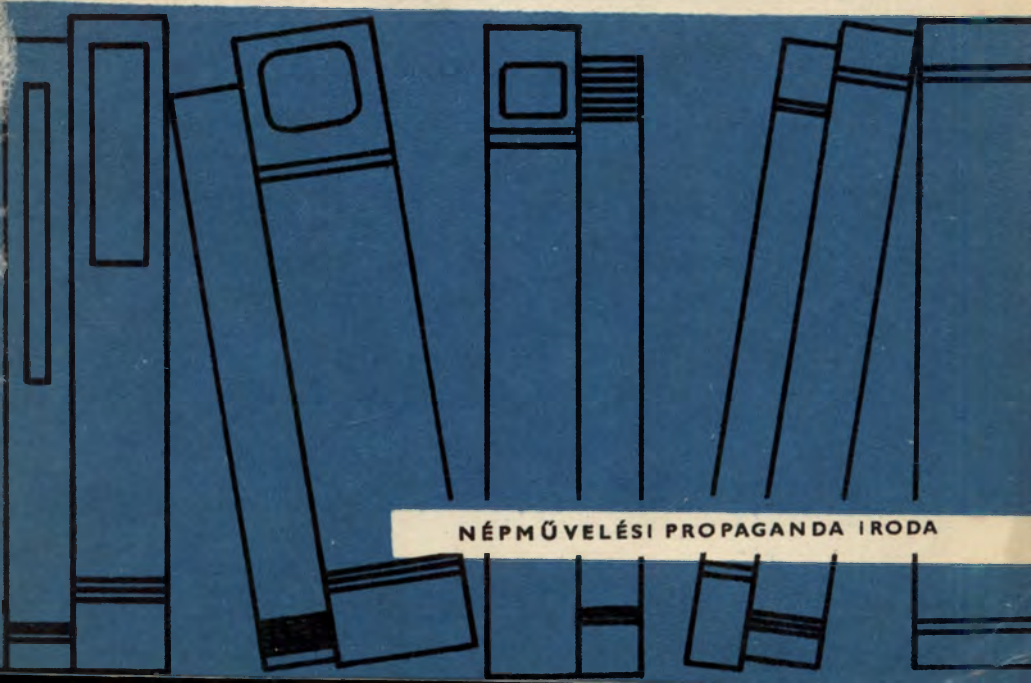

MC

59213

A MUNKÁSOK ÉS AZ OLVASÁS

NÉPMŰVELÉSI PROPAGANDA IRODA

OSZK

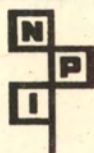
Országos Széchényi Könyvtár

A MUNKÁSOK ÉS AZ OLVASÁS

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Népművelési Propaganda Iroda
Budapest — 1969

Készült a Szakszervezetek Országos Tanácsa
megbízásából a Könyvtártudományi és Módszer-
tani Központ Igénykutató Csoport gondozásá-
ban

Irta
KAMARÁS ISTVÁN

Matematikai szakértő
SÁRDY PÉTER

Lektorálta
H. SAS JUDIT

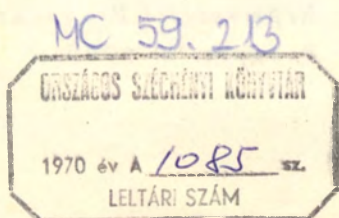
(KAMARÁS István)

A munkások és az olvasás. (Matematikai
szakértő Sárdy Péter.) Bp. Népművelési
Propaganda Iroda, 1969. 201 p. tábl. 24
Ill.

/A Könyvtártudományi és Módszertani
Központ kiadványai 33./
Bibliogr. 180-182. p.

028.01:331-058.45

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai 33.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	7
A kutatás célkitűzései.....	9
A vizsgálat köre, mintavétele, módszere.....	10
I. NAPILAPOK, KÉPESLAPOK, FOLYÓIRATOK.....	16
A napilapolvasás aránya.....	18
Mit olvasnak a napilapokból?.....	19
Hetilap- és folyóiratolvasás.....	27
II. KÖNYVET OLVASÓK, NEM OLVASÓK, RENDSZERES OLVASÓK.....	34
Olvasás és szabadidő.....	34
A könyvet olvasók aránya és az olvasás gyakorisága.....	35
Összefüggések demográfiai tényezők és az olvasás gyakorisága között.....	40
Az iskolai végzettség.....	40
Nők és férfiak.....	41
A szakképzettség.....	42
Az életkor.....	44
A lakóhely.....	46
Családi állapot, szabadidő, továbbtanulás.....	48
Könyvolvasás és ujságolvasás.....	50
A nem olvasók.....	53
III. KÖNYV, KÖNYVTÁR, OLVASÁS.....	60
Magasabb műveltség, mint életcél.....	60
Mit vásárolna 200 forintért?.....	61
Vélemények a sok könyvű emberről.....	62
Könyvbeszerzési források.....	65
Kapcsolat az üzemi könyvtárral.....	69
A könyvtáros a különböző foglalkozásuak rang- sorában.....	70
Az olvasmány, mint beszédtema.....	71

IV. INDITÉKOK, CÉLOK, IGÉNYEK	73
A legutolsó olvasmány elolvasásának indítékai.....	74
A munkások művészeti izlése.....	77
A munkások olvasási céljai, igényei.....	78
A szórakozás mint olvasási cél.....	88
Erkölcsei kérdésekkel kapcsolatos olva- sási igény.....	90
Az olvasás mint aktivitás, kifelé fordú- lás és ismeretszerzés.....	92
Az önmagára ismerés mint olvasási igény.....	94
Boldogságkeresés, elvagyódás, menekülés.....	96
Olvasás presztizs célokból.....	98
Az olvasás mint alapvető emberi szükséglet.....	98
Nők és férfiak olvasási igényei.....	98
Különböző iskolai végzettségűek olvasási igényei.....	99
Különböző társadalmi rétegekhez tartozó rendszeres olvasók igényeinek összevetése.....	101
Előszóval ellátott részesített olvasmányfajták.....	102
Előszóval ellátott részesített olvasmányfajták és az olvasási igények.....	108
Előszóval ellátott részesített olvasmányfajták és az olvasmányok kivá- lasztása.....	109
V. SZERZŐK, MŰVEK, MŰFAJOK	112
A legutoljára olvasott könyvek.....	112
Egyes szépirodalmi művek olvasottsága, ked- veltsége és hatásossága.....	117
A legkedvesebb olvasmányok.....	123
Régi, mai, magyar és külföldi szépirodalom.....	124
Lektűr és nívós szépirodalom.....	125
Cselekmény és összefüggések.....	127
Izgalmas, érzelmes, humoros, romantikus művek.....	131
Modern regények.....	133
Szocialista eszméiségű művek.....	133
Ismeretszerzési forrásul szolgáló szép- irodalmi művek.....	134
Nők és férfiak legkedvesebb olvasmányai.....	134
Különböző iskolai végzettségűek legkedve- sebb olvasmányai.....	135
A legkedvesebb olvasmányok megosztása konfliktus megoldási típusok szerint.....	136
Egyes ismeretterjesztő művek olvasottsága.....	139
Szakirodalom olvasás.....	142
Kielégítetlen igények.....	144

VI. ÉLMÉNYEK ÉS HATÁSOK.....	145
A legutoljára olvasott szépirodalmi mű- vek hatása.....	145
Értékes szépirodalmi művek hatása.....	149
Az "Anna Karenina" és a "Rozsdatemető" be- fogadása.....	151
VII. IZLÉSSZINT ÉS AZ OLVASÁS FEJLETTSÉGI FOKA.....	155
Izlésvizsgálat öt vers befogadása alapján.....	155
Tíz regény rangsorolása értékük szerint.....	158
A munkás olvasók "minősítése" az olvasott művek értéke alapján.....	165
ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KITEKINTÉS.....	176
Felhasznált irodalom	180
A kérdőív.....	183

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

— Országos Széchényi Könyvtár —

BEVEZETÉS

Olvasó munkás szobra az új lakótelepen, a művelődési ház kertjében és a Magyar Tudományos Akadémia előcsarnokában. A szobrok némelyike kissé sematikus, erősen idealizált, mint sok tekintetben a munkások olvasásáról alkotott képünk. Ez a tanulmány e téren szeretne hűségesebb képet, vagy inkább részletesebb tájékozódást elősegítő térképet adni. Térképünkhöz a tengerszintet és a főbb égtájakat az alábbiakban felvázolt - s a tanulmányban csak részben megválaszolt - néhány fontosabb kérdéssel adnánk meg.

A kultúra demokratizálódása a feltörekvő osztályoknak új, nagy lehetőségeket adott. A kiegyenlítődés irányába fejlődő művelődési szervezetben a munkásság kulcsfontosságú helyet foglal el, s a fejlődés tipikus példájának tekinthető, még akkor is, ha kiderül, hogy esetleg meglehetősen egyenlőtlen fejlődésről van szó. Kérdés, mivel felfelé és lefelé nyitott osztályról van szó, heterogénitása magyarázza-e az olvasással kapcsolatos magatartásának ellentmondásosságát is?

Ez a kétirányú nyitottság a művelődés területén is sajátos közép-helyet eredményez. A mutatószámok alapján az olvasásban is ez a réteg áll legközelebb, s még hozzá igen közel az országos átlaghoz. /1/ Kérdés, hogy ez az olvasásban elfoglalt meglehetősen

---

/1/ Jól kiolvasható ez Mándi Péter: A könyvolvasás és könyvtárlás Magyarországon /Bp. 1965. KTK./ adataiból. Az olvasók aránya 60,6 %, a rendszeres olvasóké 24,3%, a munkások aránya 65,9%, a rendszeres munkás olvasóké 22,0%.

semleges - Berkesi-Jókai-Tolsztoj kémhatásu - középhely nem jelent-e békés eklekticizmust, Veres Péter szavaival, nem nekik való szellemi táplálékon vegetálást /1/ s nem jelenti vajon azt, hogy az olvasás, az egykori mozgalmi fegyver most az ártalmatlan szórakozás eszköze?

Feltételezzük, hogy ez a középhely nem jelenti a sajátos vonások teljes elmosódását, mint ahogy a felfelé és lefelé nyitottság sem jelent azért átjáróházat. Való igaz, hogy az olvasás tekintetében a munkások körében korántsem találhatók olyan markáns jegyek, mint például a parasztság körében, ahol domináns szerepe van a saját szűkebb környezet, csoport, réteg, osztály iránti fokozott érdeklődésnek. Kérdés azonban, a munkások olvasási kultúrájának nem egyik legspecifikusabb vonása éppen az ellentmondásossága? Kétségtelen, hogy a ma ismeretanyagának többé-kevésbé intenzív elsajátítása mellett igen feltűnő a "más világ", a távolabbi, a régebbi iránti érdeklődés, de vajon ez egyértelműen csak elfordulást vagy menekülést jelent?

Az ujratermelődő különbségek, melyek a kultúra területén még élesebben jelentkeznek, mint az élet más szféráiban, a munkások körében is érzékelhetők. A művelődés egyenlő lehetősége sok esetben nem jelent többet, mint a versenyzőknek az egyszerre rajtolás, s az azonos táv, de az edzési lehetőségek, a rutin, s a mindennapi élet más tevékenységeinek különböző előjelű és erősségű befolyásai már egészen különbözőek. A vezető beosztású és értelmiségi szülők gyermekeinek 50 %-a, a segédmunkások gyermekeinek már csak 15 %-a ér el jeles eredményt a nyolcadik általánosan, s alakítja ennek megfelelően további életét, s kulturális fejlődését. A kapuk alul és felül nyitottak ugyan, de nem egyformán szélesre, az átrétegeződés lelassult. Mig az összes fogyasztás értékében csupán 60 %-os a különbség, az összes művelődésre és szórakozásra fordított kiadás évi összege a termelő szövetkezeti

---

/1/ Veres Péter: A szocialista műveltségéről = Népszabadság, 1968. nov.7.

tagoktól a vezető állásúak és értelmiségiek csoportjáig haladva ötszörösére emelkedik, /a munkásoktól két, két és félszeresére/, a könyvre költött összegeknél harmincháromszorosára, /a munkásoktól számítva tizenöt - huszönötszörösére/. Kulturális vagy szem-pontjából tehát még vannak milliomosok és koldusok. Kérdés, hogy a munkásság ezen a téren is középhelyet foglal-e el, s ha nem, melyik irányban történt az elmozdulás?

A munka és művelődés társadalmilag meghatározott ellentéte úgy tűnik, bizonyos mértékben napjainkig megmaradt, illetve ujratermelődött. Kérdés, a munkával szemben, abból kikapcsolódva, vagy attól menekülve olvas-e a munkás, vagy esetleg már a munka és művelődés lényegében azonos vagy legalább is hasonló igényeket elégít ki?

A műveltségi szint mérésére az olvasás változatlanul alkalmas mér-cének bizonyul. A kulturális igényt kielégítő tömegközlelési eszközkhöz kapcsolódó szabadidő tevékenységek között a tv és a szóbeliség reneszánsza korában is a leginkább előnyben részesített, s a legnagyobb arányban ténylegesen előforduló olvasás intenzitása és az általános műveltség szintje között még mindig szoros összefüggés tapasztalható, tehát erről a részterületről még mindig igen jól lehet az egészre következtetni. Az egésszel kapcsolatos most felvetett kérdések mindegyikére nem kísérelünk meg választ adni, néhányukat csak érintjük, s mint további vizsgálati területeket jelöltük meg.

A KUTATÁS CÉLKITÜZÉSEI

Néhány igen értékes részvizsgálat után - mint Mándi Péter és Szentirmai László kutatásai /1/ - 1968 őszén a Könyvtártudományi és Módszertani Központ a Szakszervezetek Országos Tanácsa kezde-

---

/1/ Mándi Péter: Munkások és a könyv. Bp.KTTK. 1968.62.p.
Szentirmai László: Olvasáselemzés a Szegedi Ruhagyár-ban = Tiszatáj 1967. 1. sz. 36-44. p. 2.sz. 117-126.p.

ményezésére, anyagi és erkölcsi támogatásával átfogó olvasáskutatást végzett a magyarországi ipari munkásság körében. A vizsgálat legfőbb célkitűzése a "Mennyit, mit és miért olvasnak a különböző koru, nemű, szakképzettségű, iskolai végzettségű, stb munkások?" kérdés megválaszolása volt. Nem vállalhattuk ebben a vizsgálatban az olvasás és más kulturális tevékenységek kapcsolatának elemzését, még kevésbé az olvasás és az életmód sokszáлу kapcsolatának szociológiai elemzését. Néhány mélyfurást végeztünk az olvasmányok hatása, valamint a munkás és a könyv, könyvtár, olvasás kapcsolata kutatásához. Végül kísérletet tettünk a munkás olvasóknak olvasmányaik alapján történő viszonylag homogén csoportokra való bontására.

Munkánkat, ha nem is nevezhetjük még olvasásszociológiai kutatásnak, ilyen szempontokat is figyelembe vevő, Ughy Jenő "1000 falusi lakós és a könyv" /1/ című munkájához hasonló, a napi munkájuk során az olvasással kapcsolatba kerülők számára remélhetően hasznos szempontokat nyújtó, eddig spontán megfigyeléseikhez esetleg mércéül szolgáló tanulmánynak szánjuk.

A VIZSGÁLAT KÖRE, MINTAVÉTELE, MÓDSZERE

A tanulmány tényanyag bázisát egy országos méretű reprezentatív kérdőíves-interjús felmérés adatai szolgáltatták. Magyarország állami iparban dolgozó munkásait modellező 2610 fős mintasokaságunk az 1961. évi népszámlálási helyzethez képest a magyarországi ipari munkások 2,5, a jelenlegi viszonyokat tekintve körülbelül a két ezreléke. A minta kialakítása a kvóta rendszer és a véletlen kiválasztáson alapuló módszer kombinációjával történt. A nemek és a szakképzettségek kvótáit az 1962-es statisztikai adatok, az egyes iparágak és földrajzi megoszlásuk kvótáit négy-öt évvel ezelőtti adatok alapján alakítottuk ki. Az egyes üzemek

---

/1/ Ughy Jenő: Ezer falusi lakós és a könyv. Bp.OSzK.
KMK. 1965. 119.p.

s az interjualanyok kiválasztása már véletlen kiválasztáson alapuló módszerrel történt. A fenti kombinált módszert kényszerből választottuk, mivel egy országos méretű reprezentatív felmérés véletlen kiválasztáson alapuló módszeréhez szükséges segéd-eszközök létrehozása igen nagy költségeket követelt volna. Kombinált rendszerünk hátránya a bizonyos mértékig már elavult kvóták használatából eredő szükségszerű kisebb torzulások. A torzulások mértékét azonban csak a következő népszámlálás adataival történő összehasonlítás útján tudjuk pontosan megállapítani.

Mintánk összetétele a következőképpen alakult:

Nemek:	férfi	1815 fő	69,5 %
	nő	795 fő	<u>30,5 %</u>
			100,0 %

Szakképzettség:	szakmunkás	1081 fő	41,5 %
	betanított munkás	869 fő	33,3 %
	segédmunkás	660 fő	<u>25,2 %</u>
			100,0 %

Életkor:	20 éven aluli	234 fő	9,0 %
	20-24 éves	403 fő	15,5 %
	25-29 éves	430 fő	16,6 %
	30-34 éves	348 fő	13,3 %
	35-39 éves	360 fő	13,7 %
	40-44 éves	299 fő	11,4 %
	45-49 éves	251 fő	9,6 %
	50-54 éves	147 fő	5,6 %
	55-59 éves	119 fő	4,6 %
	60 évesnél idősebb	19 fő	<u>0,7 %</u>
			100,0 %

Az életkor nem szerepelt kvótáink között, ezért újabb statisztikai adatok híján az 1964. őszi állapottal /1/ vetettük össze mintánk életkor szerinti megoszlását, s a 20 éven aluliak csoportjától eltekintve, amelynek aránya 1964-ben 14 % volt, csak minimális 0,5-1,3 % közötti eltéréseket tapasztaltunk.

Iskolai végzettség:

8 általánosnál kevesebbet végzett	718 fő	27,8%
8 általánost végzett	1582 fő	60,3 %
érettségizett	299 fő	11,5 %
egyetemet, főiskolát végzett	11 fő	<u>0,4 %</u>
		100,0 %

A várható változások miatt az iskolai végzettség 4-5 évvel régebbi kvótáit sem adtuk meg, itt azonban az 1964 őszi helyzethez képest már olyan nagy eltéréseket tapasztalhatunk, melyeket az iskolázottság emelkedésének üteme már nem indokol. 1964 őszén - minta alapján becsülve - a 8 általánosnál kevesebbet végzettek aránya 49,8 %, a 8 általánost végzetteké 45,3 %, az érettségizetteké 4,9 % volt. Ha a magasabb korosztályok végzettségi összetételére elfogadjuk az 1964-es adatokat és csak az életkori átcsoportosulásból származó korrekciót vesszük figyelembe, - tehát elhanyagolva a nem lebecsülendő arányu, dolgozók iskolájában magasabb szinteket elérőket - akkor mintánk összetétele az iskolai végzettség szerint az alábbi kellene legyen: 8 általánosnál kevesebb 44,5 %, 8 általános 49,6 %, érettségizett 5,9 %. A valóban reális 1968 őszi állapotot tükröző arányok az iskolai végzettséget tekintve szerintünk mintánk és a fenti módon korrigált 1964-es állapot arányai között helyezkednek el. A nem egészen valós állapotot tükröző iskolai végzettségi arányok okozta torzítások mértékére majd az olvasók arányának megállapításánál fogjuk felhívni a figyelmet.

Az egyes demográfiai kategóriák megoszlása iskolai végzettség szerint:

	férfiak %	nők %	szakmunkások %	betanított munkások %	segédmunkások %
8 általánosnál kevesebb	28,4	25,6	15,0	24,3	45,0
8 általános	59,6	62,6	67,5	69,3	48,5
közép és felsőfok	<u>12,0</u>	<u>11,8</u>	<u>17,5</u>	<u>6,4</u>	<u>6,5</u>
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

	20 év alatt %-a	20-24 éves %-a	25-29 éves %-a	30-34 éves %-a	35-39 éves %-a	40-50 éves %-a	50 év felett %-a
8 általánosnál kevesebb	11,5	6,9	14,2	22,5	26,8	45,8	62,3
8 általános	79,0	70,0	71,0	67,7	62,9	46,8	31,2
közép és felsőfok	<u>9,5</u>	<u>23,1</u>	<u>14,8</u>	<u>9,8</u>	<u>10,3</u>	<u>7,4</u>	<u>6,5</u>
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az egyes iparágak szerint a munkások megoszlása a következőképpen alakul:

Bányászat	11,6 %
Vas-, acél-, és fémgyártás	6,1 %
Gépgyártás	13,3 %
Villamosgépipar	6,2 %
Műszeripar	1,9 %
Vas és fémtömegcikk	3,5 %
Villamosenergia-ipar	2,3 %
Építőanyag-ipar	5,3 %
Vegyipar	3,5 %
Gumi és műanyagipar	0,9 %
Faipar	2,5 %
Papíripar	0,5 %

Nyomdaipar	1,1 %
Textilipar	8,4 %
Bőr- és szőrmeipar	0,6 %
Ruházati ipar	5,9 %
Élelmiszeripar	8,4 %
Vegyesipar	2,7 %
Építőipar	<u>15,3 %</u>
	100,0 %

Az interjukat 55 város és 60 község 550 üzemében készítettük. A megkérdezett munkások megoszlása lakhely szerint:

Budapest	30,6 %
Vidéki város	32,2 %
Község	<u>37,2 %</u>
	100,0 %

Az interjukat 200 kérdezőbiztos készítette 90 %-ban főhivatásu szakszervezeti könyvtárosok, rajtuk kívül néhány megyei tanácsi könyvtáros és népművelő. Az interjúkészítők mintegy kétórás kiképzést - eligazítást kaptak. Az üzemekben az interjualanyokat a kérdezőbiztosok választották az általunk megadott véletlen kiválasztási módszerrel. A kérdezőbiztosok nagyobb része nem saját üzemében készített interjút, így az interjualanyoknak mintegy 90 %-a nem ismerte a kérdezőbiztos foglalkozását. A kérdezőbiztosok szóbeli és írásbeli beszámolóí alapján a megkérdezett munkások döntő többsége érdeklődéssel vett részt a beszélgetésben. szívesen válaszolt annak ellenére, hogy a kérdések nehezek, fárasztók voltak, nem egy esetben a kérdezett számára életének egyik legnagyobb szellemi erőpróbáját jelentették. A válaszok őszinteségéről mind az interjúkészítők beszámolóí, mind a kérdőívek válaszainak ilyen szempontból történő elemzése alapján igen kedvező tapasztalataink vannak. Az interjura nem vállalkozók aránya 1 % körül volt.

x x x

Köszönettel tartozunk Csoportunk előző tapasztalatokat nélkülöző első nagyobb szabású kutatásának beindításához tanácsaikkal és észrevételeikkel segítséget nyújtó munkatársainknak, valamint H. Sas Juditnak, Gondos Ernőnek és Mándi Péternek; kérdőívünket módszertani szempontból ellenőrző Cseh-Szombathy Lászlónak; a gépi adatfeldolgozást irányító Lukács Istvánnak és Lukácsy József-nének; valamint a szervezésben segítő SzMT és szakmai központi könyvtárak vezetőinek és az interjukat készítő szakszervezeti és tanácsi könyvtárosoknak.

I. Napilapok, képeslapok, folyóiratok

A tudományos és művészeti folyóiratoktól eltekintve - a sajtótermékek inkább a jelenség, a rész, a köznapiság szintjén, a könyvek pedig tudományos illetve művészi tükrözésükkel - inkább a lényegi, az egész, a nembeli szintjén ábrázolják a világot, az embert. Annak ellenére, hogy a tömegkommunikációs funkciót betöltő sajtó információi jobban az időhöz kötöttek, tehát kevésbé maradandóak, mint a könyvekben megérlelt, kikristályosodott gondolatok, mindez mégis leegyszerűsítés, hiszen a dokumentumok értékét betöltött funkciójuk és tükrözésük hűségének foka is meghatározza. Ezért nem beszélhetünk általában értékesebb könyvekről és kevésbé értékes sajtótermékekről, hanem csak a valóságot "hamisan tükröző", csaknem kizáróan reklám és szórakoztató célokat szolgáló - főként nyugaton tipikus - képeslapokról és hasonló funkciókat betöltő kommersz könyvekről.

A sajtó és a könyv olvasás tehát szervesen kiegészíti egymást, olvasásuk aránya jól jellemzi olvasójuk kulturális szintjét. Mándi Péter /1/ az olvasási kultúra egyes fokozatai képzéséhez a könyv és sajtó olvasást együtt veszi alapul. Skáláját avval egészítenénk ki, hogy az olvasás magasabb fokozatainak megállapításánál a

---

/1/ Mándi Péter: A könyv és közönsége. Bp.1968. 41-42.p.

folyóiratolvasás mutatóinak döntő szerepe lesz. Gondoljunk itt a hivatásos vagy amatőr érdeklődők tudományos folyóirat olvasására, s a szépirodalom legujabb eredményeivel lépést tartó Nagyvilág, Új Írás olvasók viszonylag szűk taborára. Mándi Péterrel együtt határozottan azt állítjuk, hogy az olvasóvá nevelésben, főként az időnkénti olvasóból rendszeres olvasóvá válásban a sajtóé az egyik főszerep, s a szépirodalom iránti érdeklődést és a témaérzékenység fejlődését is sok esetben a sajtóban közölt írások segítik.

Állításunkat a közelmúltban befejezett, főként nyugati sajtóolvasási vizsgálatok, úgy tűnik inkább cáfolják, mint bizonyítják. Schmidchen /1/ megbízható adatok alapján figyelmeztet a NSZK-ban tapasztalható amerikanizálódási folyamatra, arra, hogy a növekvő számú szórakoztató folyóirat egyre inkább "helyettesíti" a könyvet, elhódítja a potenciális könyvolvasókat. Ez a jelenség csak kis részben hasonló ahhoz, ami a tv és az olvasás átmeneti szembenállásánál tapasztalható, mert a tv már az elterjedés és hozzászokás időszaka közben is /például az ismeretterjesztő művek esetében/ láthatóan kedvező hatást gyakorol a könyvolvasásra, míg ezeknek a szórakoztató folyóiratoknak a "hamis tükrözése" nem hívja fel a figyelmet egyes könyvek magasabb tudományos vagy művészi szintű tükrözésére, mint a szórakozásnak emeltebb szintű formájára. Egy tv műsor után sok esetben az ut szinte szükségszerűen a könyvtárba vagy az otthoni könyvespolchoz vezet, de a szórakoztató folyóiratok egyedi és folytatásos történetei egymás előtt nyitnak ajtót. Nálunk ez a sajtó műfaj, ilyen nyíltan és széles körben szerencsére nem létezik, Angliában azonban a kiadók már módszertani füzeteket is jelentenek meg az írók számára, hogyan kell ilyen történeteket írni! Egyes napi és hetilapjaink sok esetben igen gyenge tárcái erősen szétszóródva még nem alkotnak frontot, így elmondhatjuk, hogy a valóságot inkább jelenségszinten, de hűségesen dokumentáló sajtótermékeink többségében már jelen van a könyv, a következő szint is különösképpen a kulturális, tudomá-

---

/1/ Schmidchen, Gerhard: Lesekultur in Deutschland - Börsenblatt. /Frankfurter Ausgabe/. 24. Jg. 1968. 70. no. 1968. p.

nyos rovatokban és az irodalmi, művészeti mellékletekben. Itt már lehetőség adódik, hogy olvasóink az addig még el nem ért magasságok ritkább levegőjéhez hozzászokjanak.

A NAPILAPOLVASÁS ARÁNYA

Amennyiben az olvasók körét az olvasmányfajtákat tekintve legtágabbra nyitjuk, a magyar munkások 93,3 % olvasó, becsléseink szerint ugyanis ennyire tehető azoknak az aránya, akik napilapot vesznek a kezükbe. Közülük rendszeres napilap olvasónak tekinthető 73,1 %. Bár ez az arány, mivel a kérdezettek saját minősítésén alapul, bizonyos óvatossággal kezelendő, eléggé reálisnak tűnik. Ezt látszik igazolni ellenőrző kérdésünk eredménye is, mely szerint a kérdezést megelőző napon 60 %-uk olvasott napilapot. Ha figyelembe vesszük, hogy a keddi kérdezés esetén a hétfői nap kiesése mintegy 10-15 %-os csökkenést okozott, a 70-75 %-os előző napi újságolvasás és a 73,1 %-os rendszeres napilapolvasás között az eltérés nem jelentős.

A rendszeres olvasás legjobb hiszemű állítása sem jelent minden esetben szigorubb értelemben vett rendszeres olvasást, nem jelenti az újság teljes átolvasását, csupán azt, hogy majdnem minden nap kezébe vesz valamilyen napilapot, sok esetben csak a sporthírekért, vagy a rádió és tv műsort keresve. Mindezen megszorítások ellenére a fenti arányok értékeseknek mondhatók, s kiállják az összehasonlítást más országok adataival is. A legújabb NSZK felmérés /1/ szerint a szakmunkások 82 %-a és a segédmunkások 77 %-a olvas újságot. Az olvasás "léptéke" itt körülbelül középhelyet foglal el a mi rendszeres és alkalmoszerű kategóriánk között, ez pedig azt jelenti, hogy a két országban körülbelül azonos a helyzet.

A szakképzettség és az iskolai végzettség fokai szerinti arányok legfeljebb annyiban okoznak meglepetést, hogy a napilapolvasás terén talán a vártnál kisebbek a különbségek.

/1/ Schmidchen, Gerhard: i.m.

	Napilap olvasók aránya
segédmunkások	89,5 %
betanított munkások	93,1 %
szakmunkások	95,8 %
8 általánosanál kevesebbet végzettek	88,8 %
8 általánost végzettek	95,4 %
közép és felsőfokot végzettek	98,0 %

A szakképzettségeknél tapasztalható különbség az integrálódás folyamatában egy magasabb szint elérését jelzi, s a fejlett nyugati országok helyzetéhez hasonló képet mutat e téren. A nők és férfiak aránya között sem jelentős az eltérés: 90,4 illetve 94,7 %. Egy Nova Huta munkásai körében végzett sajtóolvasási vizsgálat /1/ 9 % különbséget állapít meg. Az egyes életkori csoportok között 50 éven alul jelentős különbségeket nem állapíthatunk meg. Ha minimális különbséggel is, de a legaktívabb újságolvasó korcsoport a 20-29 éveseké, de az előtte és utána következő korcsoportnál csupán kb. 4 %-nál nagyobb arányban olvasnak újságot, a 40-49 éves korcsoport tartja ezt a szintet, s ezután következik valamivel jelentősebb /6%-os/ csökkenés az 50-59 éveseknél, majd jelentősebb /mintegy 20-25 %-os/ a 60 éven felülieknél.

MIT OLVASNAK A NAPILAPOKBÓL?

A munkások sajtóolvasásával kapcsolatos eddigi megállapítások bármennyire is megbízhatónak és pozitívnek tűnnek, sokkal többet még nem mondanak annál, hogy a magyar munkások rendszeres kapcsolatban vannak a napisajtóval, de nem jelentik ezt, hogy ilyen arányú a politikai és egyéb aktuális eseményekről az informálódás szükséglete is. Feltétlenül meg kellett vizsgálni, hogy mit milyen gyakorisággal olvasnak a napilapokból.

/1/ Kwasniewicz, Władisław: Rodzina Nowohucka jako odbiorca prasy = Z. Prasoz. 1963. 1-2.

nyos rovatokban és az irodalmi, művészeti mellékletekben. Itt már lehetőség adódik, hogy olvasóink az addig még el nem ért magasságok ritkább levegőjéhez hozzászokjanak.

A NAPILAPOLVASÁS ARÁNYA

Amennyiben az olvasók körét az olvasmányfajtákat tekintve legtágabbra nyitjuk, a magyar munkások 93,3 % olvasó, becsléseink szerint ugyanis ennyire tehető azoknak az aránya, akik napilapot vesznek a kezükbe. Közülük rendszeres napilap olvasónak tekinthető 73,1 %. Bár ez az arány, mivel a kérdezettek saját minősítésén alapul, bizonyos óvatossággal kezelendő, eléggé reálisnak tűnik. Ezt látszik igazolni ellenőrző kérdésünk eredménye is, mely szerint a kérdezést megelőző napon 60 %-uk olvasott napilapot. Ha figyelembe vesszük, hogy a keddi kérdezés esetén a hétfői nap kiesése mintegy 10-15 %-os csökkenést okozott, a 70-75 %-os előző napi újságolvasás és a 73,1 %-os rendszeres napilapolvasás között az eltérés nem jelentős.

A rendszeres olvasás legjobb hiszemű állítása sem jelent minden esetben szigorubb értelemben vett rendszeres olvasást, nem jelenti az újság teljes átolvasását, csupán azt, hogy majdnem minden nap kezébe vesz valamilyen napilapot, sok esetben csak a sporthírekért, vagy a rádió és tv műsort keresve. Mindezen megszorítások ellenére a fenti arányok értékeseknek mondhatók, s kiállják az összehasonlítást más országok adataival is. A legújabb NSZK felmérés /1/ szerint a szakmunkások 82 %-a és a segédmunkások 77 %-a olvas újságot. Az olvasás "léptéke" itt körülbelül középhelyet foglal el a mi rendszeres és alkalmoszerű kategóriánk között, ez pedig azt jelenti, hogy a két országban körülbelül azonos a helyzet.

A szakképzettség és az iskolai végzettség fokai szerinti arányok legfeljebb annyiban okoznak meglepetést, hogy a napilapolvasás terén talán a vártnál kisebbek a különbségek.

/1/ Schmidehen, Gerhard: i.m.

Az egyes napilapok olvasottságának sorrendje a következőképpen alakult:

	A kérdezett munkások közül olvassa %	Az ujságot olvasók közül rendszeresen olvassa %
Népszabadság	51,6	60,7
Helyi /megyei/ napilapok	41,8	61,5
Esti Hírlap	27,8	58,0
Népszava	25,1	63,5
Magyar Nemzet	8,4	47,6
Magyar Hírlap	2,7	42,8
Népszport	15,7	63,5

A felsorolás első négy helyezettje és rendszeres olvasói arányuk megfelel a várakozásnak, legfeljebb az Esti Hírlap és a Népszava közti arány okozhat talán kisebb meglepetést, de a kisebb aránytalanságot helyrebillenti a Népszava viszonylagosan legnagyobb rendszeres olvasói tábora. A Magyar Nemzet és a Magyar Hírlap nem a munkások szűkebb rétegének a lapja, hanem az esetek többségében "második" ujság egy rendszeresen olvasott napilap mellett.

Válaszolva a "mit" kérdésre összeállítottunk egy "átlag napilap" tartalomjegyzéket, s a gyakoriság méréséhez öt fokozatu skálát szerkesztettünk /soha - nagyon ritkán - gyakrabban - majdnem mindig - mindig elolvassa az illető cikkfajtát/. Az interjúalany mindegyik cikkfajtához kiválasztotta a megfelelő olvasási gyakoriságot jelző fokozatot.

Ha csupán olvasóik százalékarányát vesszük figyelembe, az egyes cikkfajták olvasottsága között a következő sorrend alakult ki:

rendőrségi, bűnügyi hírek	91 %
humor	88 %
külföldi hírek	86 %

politika	83 %
helyi hírek	82 %
sport	81 %
"kis színes" hírek	80 %
színház-, film-kritikák	80 %
elbeszélések	79 %
kulturális hírek	77 %
tudományos rovat	77 %
moziműsor	76 %
gazdasági hírek	76 %
vezércikk	74 %
apróhirdetések	73 %
olvasók levelei	72 %
könyvismertetés	70 %
képregény	69 %
kulturális viták	59 %
divat	57 %
háziasszonyok rovata	42 %

Kár lenne ennek a rangsornak a tanulságait pesszimistán értékelni azért, mert a rendőrségi hírek állnak az élen. Ezt természetesen kell venni, s mint pozitívumot lehet említeni, hogy a kül- és belpolitikai anyagokat majdnem annyian olvassák, mint a rendőrségi híreket.

A lista gondosabb áttanulmányozása után jogosan felmerülhet a gyanu, hogy jó néhány cikkfajta hatásossága csupán olvasottságuk arányával egyszerűen nem mérhető össze, mivel vannak köztük olyanok, amelyek tipikusan alkalmi olvasmányok. Az említett gyakoriság skálával mért olvasási intenzitásuk sorrendje realisabb sorrend lesz:

rendőrségi, bűnügyi hírek	317 pont
humor	297 "

/1/ A gyakoriságértékeket a következőképpen kaptuk meg: az öt intenzitásfoknak megfelelően az olvasók arányait 0,1,2,3,4-el megszoroztuk, s összeadtuk őket.

sport	273 pont
helyi hírek	243 "
külföldi hírek	239 "
politika	228 "
elbeszélések, folytatások regények	226 "
apró "kis színes" hírek	224 "
filmműsor	210 "
képregény	207 "
színház-, film-kritika	199 "
apróhirdetések	197 "
vezércikk	194 "
tudományos rovat	191 "
olvasók levelei	186 "
kulturális hírek	178 "
gazdasági hírek	164 "
könyvismertetés	153 "
divat	147 "
kulturális viták	115 "
háziasszonyok rovata	112 "

A két sorrend között jelentős eltérések tapasztalhatók. A sport-hírek felzárkózik a vezető "szórakoztató újságolvassmány"-hoz. A kül- és belpolitikai hírek már csak a második lépcsőn foglalnak helyet. Jelentős mértékben csökkent, vagyis a valódi helyére került, a kulturális vonatkozású cikkek olvasásának aránya. Csúspán az olvasás aránya alapján a legnagyobb arányban olvasott cikkfajtákhoz képest a kulturális hírek és a tudományos rovat olvasási aránya azoknak valamivel több mint kétharmada, míg a realisabb lista alapján nem sokkal több mint a fele. Még nagyobb az eltérés a könyvismertetéseknél, s ennél is nagyobb a kulturális vitáknál. Igen figyelemre méltó, hogy a képregényt, s a folyóiratokban lévő elbeszéléseket viszonylag kevesebb olvasóik viszonylag nagy intenzitással olvassák. Eredményeink csak részben igazolták a Magyar Rádió és Tv közvéleménykutató osztálya felmérésének /1/

/1/ Sós Vilmosné Semjén Anita: A rádió és televízió szerepe az ismeretterjesztésben. = MRTV Közvéleménykutatás. 1963. 3. sz.

a munkás ujságolvasók érdeklődési körére utaló becsléseit, ahol kissé tulzottan optimista képet festve első helyre állítják a politikai vonatkozású cikkek olvasását megelőzve a sporthireket és a helyi híreket.

Érdeemes megnézni néhány cikkfajtnál az olvasás arányával összevetve az egyes gyakorisági fokok százalékos megoszlását is:

	az olvasás gyakorisága				
	soha	nagyon ritkán	gyakrabban	majdnem mindig	mindig
rendőrségi hírek	9,1	5,3	9,2	14,1	62,3=100%
sport	18,8	9,8	7,9	10,5	53,0=100%
politika	16,9	17,1	17,9	16,9	31,2=100%
elbeszélések	20,8	15,1	12,4	13,3	38,4=100%
képregény	30,7	13,5	9,9	10,4	35,5=100%
tudományos rovat	23,0	20,5	16,8	14,9	24,8=100%
kulturális hírek	22,8	21,1	22,5	17,3	16,3=100%
könyvismertetés	29,9	24,7	18,3	11,8	15,3=100%
kulturális viták	41,3	27,1	15,7	8,7	7,2=100%

Ha csak a rendszeres olvasás rovatát vizsgáljuk, még jobban látszik az előbb említett nagyságrendi különbség, a rendőrségi és a politikai cikkek, az elbeszélések és a kulturális jellegű cikkek olvasottsága között. Feltűnő az elbeszéléseknek és folytatásos regényeknek, valamint a képregényeknek a többihez képest viszonylag nagy arányu állandó olvasótábora. Ha a "nagyon ritkán" kategóriába tartozókat inkább a nem olvasók közé érezzük is, akkor is jelentősnek ítéelhetjük az egyes cikkfajták - köztük különösen a politikai, - tudományos cikkek rendszeres olvasóinak arányát. A következtetések levonásában azonban óvatosaknak kell lennünk, mert a gyakoriság skálánk korántsem olyan érzékeny műszer, mint esetleg hinnénk, hiszen az olvasás, pontosabban beleolvasgatás intenzitását az egyes cikkfajtáknak a lapban elfoglalt terjedelmétől függetlenül méri, tehát azonos kategóriaként kezeli a szembeötlő 3 oldalas politikai anyagot, s az eldugott helyen lévő 3 mondatnyi rendőrségi híreket. Egy kicsit kiélezve a helyzetet

arról is szó van, hogy a listavezető rendőrségi híreket az olvasók rendszeresen megkeresik a lapban, a politikai hírekbe pedig rendszeresen belebotlanak. A további vizsgálatoknál ezt a változót is figyelembe kell majd venni.

A férfiak és a nők összehasonlításánál főleg természetesen nem azokra a különbségekre vagyunk kíváncsiak, melyek elsősorban a valamelyik nem számára nyilvánvalóan nagyobb előszeretetnek örvendő cikkek /sport, divat, háziasszonyok rovata/ eltérő olvasási arányából adódnak. /1.ábra/

Most látszik igazán, mennyire csalóka volt a nők és férfiak újságolvasása közti, mindössze néhány százalékos különbség. Még az egyes cikkek olvasottságának arányában is csak 10 %-nyi különbség volt a politikai cikkek, s 7 % a külföldi hírek olvasottsága között, míg az olvasási intenzitásban már mindkét cikkfajtánál jóval jelentősebb a különbség, s ennek az az oka, hogy például a politikai hírek rendszeres olvasói között a férfiak éppen kétszeres te nagyobb aránnyal szerepelnek /36 illetve 18 %/. A nők bizonyos mértékű, s az iskolai végzettségüktől is független apolitikus volta tehát tagadhatatlan. A politika iránt mutatott, nem is csekély érdektelenség azonban nem jelenti azt, hogy a nők a világ eseményei iránt is ilyen közömbösek, csupán az érdeklődési körük szűkebb. Bár a külföldi hírek iránti érdeklődés a politikai hírekéhez hasonló arányú, a helyi hírek olvasásában már igen csekélynek mondható a különbség férfiak és nők között. Természetesen ennek magyarázó okai között talán első helyen szerepel az, hogy a helyi vonatkozású hírek jóval szorosabb kapcsolatban állanak a mindennapi élettel /például a helység szociális és kereskedelmi ellátásával kapcsolatos hírekre gondolunk./ A mások iránti érdeklődés a nőknél inkább a személyesebb vonatkozású, a saját problémáikkal közvetlenebbül kapcsolatba hozható cikk-fajták, mint pl. az olvasók levelei, mutatkozik meg. Eléggyé egyértelműen magasabb a nők érdeklődése a kulturális kérdések, de sokkal alacsonyabb a tudományos cikkek iránt. Ha ehhez hozzávesszük a könyvismertetéseknek és az elbeszéléseknek a nők körében nagyobb intenzitású olvasását, valamint a képregényeknél tapasztalható evvel ellentétes tendenciát,

321 rendőrségi hírek

310 sport

305 humor

260 külföldi hírek

254 politika

243 helyi hírek

231 tudományos

218 képregény

214 elbeszélések

190 apróhirdetések

186 gazdasági hírek

176 kulturális hírek

143 könyvismertetés

109 kulturális viták

86 divat

55 háziasszonyok rovata

317 rendőrségi hírek

297 humor

273 sport

243 helyi hírek

239 külföldi hírek

228 politika

226 elbeszélések

207 képregény

197 apróhirdetések

191 tudományos

178 kulturális hírek

164 gazdasági hírek

153 könyvismertetés

147 divat

115 kulturális viták

112 háziasszonyok rovata

315 rendőrségi hírek

292 humor

270 divat

249 háziasszonyok rovata

233 elbeszélések

224 helyi hírek

209 olvasók levelei

204 apróhirdetések

193 kulturális hírek

190 képregény

179 sport könyvismertetés

175 külföldi hírek

170 politika

137 tudományos cikkek

132 gazdasági hírek

124 kulturális viták

		346	humor
	322 - bűnügyi hírek 321 - humor		
300	bűnügyi hírek	310 - bűnügyi hírek 307 - sport 299 - külföldi hírek	
		280 - politika 270 - tudományos cikkek 267 - helyi hírek 255 - apró hírek	
251	humor	246 - elbeszélések 240 - kulturális hírek	
243	sport	225 - könyvismertetés	
	245 - elbeszélések 237 - helyi hírek 232 - politika, apró hírek		
217	helyi hírek	197 - képregény 196 - divat 184 - gazdasági hírek 172 - kulturális viták	
192	politika		
188	apró hírek		
185	külföldi hírek		
183	elbeszélések		
173	képregény		
158	gazdasági hírek		
	167 - könyvismertetés 164 - gazdasági cikkek, divat		
134	tudományos technika		
131	kulturális hírek		
107	háziasszonyok rovata		
106	könyvismertetés	116 - háziasszonyok rovata 113 - kulturális viták	
92	divat		
80	kulturális viták	100 - háziasszonyok rovata	

arra következtethetünk, hogy a könyvolvasás terén a nőktől várhatunk majd valamelyes pozitívabb eredményt, legalábbis, a szépirodalom olvasásának terén.

A sajtóolvasás vonatkozásában a különböző foku iskolai végzettségüknél a vártnál talán kisebb különbségeket észleltünk, az újságolvasás szerkezeti összetételében, s az egyes cikkfajták olvasási intenzitásában azonban jelentősebb különbségeket várunk.
/2. ábra/

A három ranglistának a skálán egyre emelkedő intervalluma a különböző végzettségűek ranglétrái összehasonlításának egyik legfontosabb tanulsága: az iskolai végzettséggel az újságok átolvasásának foka is nő. Az iskolai végzettség növekedésével párhuzamos intenzitás csökkenés csak az apróhirdetések esetében tapasztalható, nagyjából azonos szint pedig csak a háziasszonyok rovatánál. A legnagyobb olvasási gyakoriságu "szórakoztató jellegű" cikkek közül csak a rendőrségi hírek emelkedésénél tapasztalható törés, de ez is csak a közép és felsőfokot végzetteknel. Hasonló a helyzet a kisebb olvasási intenzitású képregény esetében is. Igen érdekes az elbeszélések görbéje. Az első és a második fok között igen határozott az emelkedés, a második és harmadik fok között nincs jelentős különbség. Ennek a sajátos sajtóműfajnak az olvasottsági görbéje szép illusztrációja a sajtónak az olvasóvá válás útján betöltött szerepéhez. Feltételezzük, hogy annál az iskolai végzettségi foknál, ahol már általánosan jellemző a könyvolvasás, kisebb szerepe van a napilapok elbeszéléseinek, folytatásos regényeinek. A politikai és a kulturális cikkek olvasása hasonló arányba emelkedik, a legmeredekebb a tudományos hírek és a kulturális viták görbéje.

HETILAP- ÉS FOLYÓIRATOLVASÁS

Hetilapokat és folyóiratokat együtt felmérésünk szerint a munkások 85,5 %-a olvas. Ez a nagy arány természetesen csak a hetilapokra vonatkozik. A napilap olvasók arányánál a legnagyobb kü-

lönbségeket a különböző életkoruaknál tapasztaltunk, a legintenzívebb ujságolvasó 20-29 évesek 96,2 %-ával szemben az 55 éven felülieknek csak 83,6 %-a volt ujságolvasó. A képeslapoknál ez a különbség 22 %-ra növekedett. Ez tapasztalható a különböző iskolai végzettségüeknél is, ahol 9 %-ról 20,5 %-ra nőtt ez a különbség, s valamivel kisebb mértékben a szakképzettségénél is. A női és férfi hetilap és folyóiratolvasók aránya a napilap olvasásánál tapasztaltnak fordítottja. A nőknek 7 %-kal nagyobb hányada olvas illetve nézeget hetilapokat és folyóiratokat, mint a férfiaknak. A magyarázatot a leggyakrabban olvasott hetilapok és folyóiratok listája adja meg.

	2610 munkás közül	Az egyes hetilapok és folyóiratok olvasói közül	
	olvassa /fő/	rendszeresen olvassa /%/	alkalomszerűen olvassa /%/
Nők Lapja	772	74,0	26,0=100%
Ludas Matyi	530	61,4	38,6=100%
Ország Világ	506	64,4	35,6=100%
Képes Ujság	465	68,7	31,3=100%
Tükör	306	56,0	44,0=100%
Flet és Tudomány	220	56,8	43,2=100%
Magyar Ifjúság	205	73,0	27,0=100%
Film, Színház, Muzsika	177	63,0	37,0=100%
Füles	169	55,8	44,2=100%
Ifjúsági Magazin	157	80,7	19,3=100%
Magyarország	138	75,0	25,0=100%
Rádió és TV Ujság	125	88,0	12,0=100%
Auto-Motor	77	53,4	46,6=100%
Fáklya	76	80,0	20,0=100%
Világ Ifjúsága	76	66,6	33,4=100%
Szabad Föld	75	47,3	52,7=100%
Ezermester	72	66,6	33,4=100%
Képes Sport	71	68,6	31,4=100%
Delta	66	91,7	8,3=100%
Lobogó	59	50,1	49,9=100%
Univerzum	55	54,5	45,5=100%

A nők között a hetilap és folyóiratolvasás nagyobb aránya főképpen a Nők Lapja nagy népszerűségével, s a nők körében igen nagyarányu olvasottságával magyarázható. Ugyanakkor inkább a férfiak

által olvasott lapok között nincsen ilyen nagy olvasottságnak örvendő. A jellegzetesen férfi olvasótáboru sajtótermékek közül az Autó-Motor és a Képes Sport csak tizedannyi olvasóval rendelkezik, mint a Nők Lapja. A Nők Lapja nagy népszerűsége azonban nemcsak nőolvasóinak köszönhető. 770 olvasója között csaknem ugyanannyi férfi olvasója van, mint nő olvasója /335 illetve 430/, s a nők 54 %-a mellett a férfiak 18,5 %-a is olvassa, s 12,5 %, tehát férfi olvasói kétharmada rendszeres olvasója a lapnak. A Magyar Rádió 1967-es felmérése /1/ szerint is ez a képeslap a legolvasottabb hetilap, a lakosság 30 %-a tartozik olvasótáborába. A két felmérés adatait összehasonlítva kiderül, hogy az Ország-Világ, a Tükör, a Képes Ujság, a munkások körében közel olyan arányban olvasott mint országos méretekben. Jelentősen az országos átlag alatt vannak a Film, Színház, Muzsika, a Rádió és Tv Ujság és az irodalmi, művészeti, valamint az ismeretterjesztő és tudományos hetilapok és folyóiratok.

Ha a "hetilap és folyóirat" kategóriát szórakoztató jellegű képeslapokra, illetve ismeretterjesztő, tudományos és művészeti hetilapokra és folyóiratokra bontjuk, az utóbbi kategóriából a husz leggyakrabban olvasott hetilap és folyóirat között csak két ilyen találunk, az Élet és Tudományt és a Magyarországot. Irodalmi folyóiratot mindössze 61 munkás olvasott a 2610-ből, tudományos igényű folyóiratot 31. De a népszerű technikai folyóiratok olvasottságának aránya is igen csekély, a Technika című lapot például csak 32-en olvassák. Sajnálatosan csekély mértékű a maga nemében egyedülálló, színvonalas Magyarország olvasottsága, a munkásoknak mindössze 5,5 %-a olvassa, s ez az arány egy kicsit megkérdőjelezi a napilapoknál tapasztalt viszonylag nagyarányú politikai érdeklődést. Egy rendszeres és alkalomszerű olvasás alapján kialakított olvasási gyakoriság sorrend a listától való lényeges eltéréseket nem eredményezne. A Nők Lapja még nagyobb fölényvel állna az első helyen, megnőne a különbség a Képes Ujság és az utána lévők, valamint a Rádió Ujság és az utána következők között.

Összességükben a 6. helyet foglalnék el a szakszervezeti és gyári lapok, 265 olvasójukkal, 76,5 %-os rendszeres olvasással. Az ifjúsági lapokat összesen 255-en olvassák, közülük 75 % rendszeresen.

Nem érdektelen felállítani az összes sajtótermék összesített rangsorát az olvasási intenzitás sorrendjében /1/:

Népszabadság	2165
/Helyi lapok	1700/
Nők Lapja	1340
Esti Hírlap	1145
Népszava	1070
Ludas Matyi	855
Ország Világ	830
Képes Ujság	785
Népsport	670
Tükör	475
/Szakszervezeti, gyári lapok	470/
Magyar Ifjúság	355
Élet és Tudomány	345
Magyar Nemzet	315

A munkások körében tehát a Nők Lapja a második legnagyobb hatású sajtóorgánus. Feltéhetően komoly szerepet játszik ez a lap az olvasó munkás, különösképpen a munkásnő életében, s irodalmi, művészeti anyagának bizonyosan izlésmeghatározó szerepe is van, hatása valószínűen kitapintható a szépirodalommal szemben támasztott igényeknél is.

Az inkább szórakoztató jellegű képeslapok átlapozgatása és átnézegetése még korántsem jelent fejlett folyóiratolvasási kultúrát, annál is inkább, mert ezt még meg kell előznie a rendszeres könyvolvasás magasabb lépcsőfokának. A Magyarországgal és az Élet és

---

/1/ Az olvasási intenzitást mutató pontértéket úgy kaptuk, hogy a rendszeres olvasók számát kétszeresítettük, s úgy adtuk össze az alkalmasszerű olvasók számával.

Tudománnyal némiképpen kitágítva a folyóirat fogalmát, ennek a sajtófajtának az olvasási arányát így is igen gyengének találjuk. Mig ez inkább szórakoztató jellegű képeslapok rendszeres olvasóinak aránya 51,1 %, alkalomszerű olvasóié 24,4 %, addig az említett módon tágabb értelemben vett folyóiratoknál a következő arányokat tapasztalhatjuk:

	rendsze- res: ol- vasók %	alkalom- szerű olvasók %	olvasói összesen %
Népszerű műszaki,technikai folyóirat	6,2	3,8	=10,0
Természettudományos folyóirat	7,5	2,6	=10,1
Társadalomtudományi folyóirat	5,0	2,0	=7,0
Szépirodalmi és művészeti folyóirat	1,9	0,8	=2,7

A táblázatnak három fontosabb tanulságát emelnénk ki. Általában a képeslapok olvasásához képest a néhány hetilappal megerősített folyóiratok olvasásának aránya elszomorítóan csekély. Tegyük hozzá azonnal, más rétegeknél is hasonló a helyzet. A munkásság itt is középhelyet foglal el - a kevés és a legkevesebb között. A többi mellett is kitűnik, vagy inkább eltűnik az irodalmi és művészeti folyóirat olvasási aránya. Kimondhatjuk, hogy ezeknek a munkások körében még nincsen bázisuk. Ez pedig már előreveti árnyékát a szépirodalom olvasás belső szerkezetének aránytalanságaira. A mai, modern irodalom valószínűen a könyvek között is a szükségesnél csekélyebb mértékben fogja képviseltetni magát. Ám ha ez nem is egészen lesz majd így, akkor is elmondhatjuk, hogy az élő irodalommal a folyóiratokon keresztül szorosabb kapcsolat egyelőre még hiányzik a munkások kulturális életéből. Végül is figyelemre méltó s az eddigieket alátámasztó ténynek tartjuk a folyóiratokat alkalomszerűen olvasóknak a rendszeres olvasókéhoz képest aránytalanul kevesebb hányadát, ami arra mutat, hogy a folyóiratok olvasó "tábora" a munkásság körében valóban csak az értők kis csoportjára szűkül.

Míg a képeslapok a nők körében népszerűbbek, az irodalmi és művészeti periodikák kivételével a folyóiratok olvasói közé a férfiaknak tartozik nagyobb hányada.

	férfiak %-a		nők %-a	
	alkalomszerű olvasó %	rendszeres olvasó %	alkalomszerű olvasó %	rendszeres olvasó %
képes hetilap	25,8	45,4	21,4	66,0
technikai folyóirat	3,2	9,4	1,2	3,1
természettudományos folyóirat	3,8	7,3	4,0	3,8
társadalomtudományos folyóirat	1,9	5,8	2,0	3,5
irodalmi és művészeti folyóirat	0,8	1,0	1,9	1,9

Az irodalmi és művészeti folyóiratok kivételével nem csak az olvasók, hanem az alkalmászerűen olvasókhoz képest a rendszeres olvasók aránya is nagyobb a férfiaknál. Az irodalmi és művészeti folyóiratok nők és férfiak közötti olvasási aránya ismét előrejelzés a szépirodalmi könyvek olvasására.

Az iskolai végzettség a folyóiratolvasók arányánál idézi elő a legnagyobb szélsőségeket.

	8 általánosnál kevesebbet végzetek %-a	8 általánost végzetek %-a	közép- és felső fokon végzetek %-a
képes hetilap	73,8	80,8	76,4
technikai folyóirat	4,3	10,8	21,4
természettudományos folyóirat	5,4	10,1	21,5
társadalomtudományi folyóirat	2,6	6,3	20,4
szépirodalmi és művészeti folyóirat	0,3	1,1	10,4

Míg a képes lapok olvasásánál jelentős különbségeket nem tapasztalunk, a folyóiratolvasásnál általában a 8 általános iskolai osztály elvégzése jelent határvonalat, az irodalmi és művészeti

folyóiratoknál pedig az érettségi. Az olvasott folyóiratok között valódi tudományos folyóiratok már csak ezreléknyi arányban szerepelnek, s a 2610 munkás közül egy sem akadt, aki például a Valóságot olvasta volna.

Külön megvizsgáltuk az Ujítók Lapjának olvasottságát, hogy a szakmai továbbképzésnek ezt a fajtáját is nyomon követhessük. A munkásoknak mindössze 3,9 %-a olvassa rendszeresen ezt a lapot, de már jelentősebb százalékuk /22%/ tartozik alkalomszerű olvasói körébe. A férfiaknak 27,4, a nőknek 10,2 %-a olvassa alkalomszerűen; 5,3 illetve 1,4 %-uk rendszeresen. A szakmunkásoknak már 31,5 %-a tartozik az alkalomszerű és 6,9 %-a a rendszeres olvasói közé, míg a betanított és segédmunkások körülbelül azonos arányban olvassák /15 % körüli alkalomszerű és 2 % körüli rendszeres olvasó/. Az iskolai végzettségnél a 8 általános elvégzése jelenti a határvonalat. A 8 általánostól kevesebbet végzettek 13,4 %-a, a 8 általánost végzettek 24,5 %-a olvassa a lapot alkalomszerűen, míg a közép és felső fokot végzettek 29,7 %-a. A rendszeres olvasóknál viszont a legfelsőbb végzettségnél tapasztalunk nagyobb különbséget.

A művelődéstörténetben a könyv megelőzte az ujságot. Ez bizonyos értelemben az egyes ember olvasástörténetében is megismétlődik, vagyis annak ellenére, hogy az ujságolvasás egy bizonyos szemszögből megelőző lépcsőfok, a könyvolvasás is visszahat, illetve hat a sajtóolvasásra. Ezt a feltevésünket a következő fejezetünkben szeretnénk bizonyítani a könyvolvasás gyakorisága és a folyóiratolvasás kapcsolatával foglalkozó alfejezetben.

II. Könyvet olvasók, nem olvasók, rendszeres olvasók

OLVASÁS ÉS SZABADIDŐ

A művelődés területén csak akkor beszélhetünk igazán demokratizmusról, ha a munkaidő, s így a szabadidő is mindenki számára egyenlő. E tekintetben a mezőgazdasági dolgozókkal összehasonlítva - figyelembe véve az ingázást is - a munkásság helyzete kedvezőnek mondható. Napjainkban újabb eredményeket érünk el a munkaidő megrövidítése terén. A munkások rendelkezésére álló napi 2,6 óra szabadidő /1/ a szabad szombatok bevezetésével igen értékes percekkel gyarapodik. Heti négy óra felszabadulásával napi 34 perccel nő meg a szabadidő. Ez a napi 34 perc komoly lehetőségeket jelent, hiszen ha az egész nap olvasásra használnák fel, ez az egyes munkás olvasási idejét, illetve a rendszeres olvasók arányát 70-100 %-kal emelné.

A kulturális tartalmú szabadidő tevékenységek közül jelenleg a legelterjedtebb az olvasás, a legidőigényesebb a televízió. Az összes szabadidőből az olvasás aránya a munkásoknál 24 % körül mozog. A naponta olvasásra és tanulásra felhasznált időből egy munkásra átlag 42 perc jut, ebből - becsléseink szerint /2/ - tisztán ol-

---

/1/ A nap 24 órája. KSH. 1965. 99-101.p.

/2/ Becslésünk alapja a jelenleg tanuló munkások felmérésünk szerint 18,5 %-os aránya. Pártos Judit /A demográfiai tényezők hatása a művelődésre. Bp. 1967./ mérése szerint 1964-ben átlag heti 8,3 óra jut olvasásra a munkásoknál, s ebből 4,1 óra esik a szépirodalomra.

vasásra kb. 25-35 perc esik. Ha csak az olvasókat vesszük figyelembe, ez az idő körülbelül kétszeresére nő.

A fejlett nyugati országok közül az olvasás terén középhelyet elfoglaló NSZK-ban az olvasás aránya a kulturális tartalmu szabadidő tevékenységek között a munkásoknál kb. 33 %. /1/ Nálunk ez az arány 1963-ban 43,6 % volt, azóta a tv nagyarányu elterjedése miatt nyilvánvalóan csökkent. Nem változhatott jelentősen az olvasáson belül a sajtó és a könyvolvasás körülbelül fele-fele aránya. Ez is kedvezőbb mint az NSZK-ban, ahol a sajtóolvasás aránya három és félszerese a könyvolvasásnak. /2/ Hozzá kell azonban tennünk, hogy az NSZK-ban a kulturális tartalommal eltöltött szabadidő a magyarországinak kétszerese és így az olvasásra - a munkásoknál is - kétszerannyi idő jut, mint nálunk.

A KÖNYVET OLVASÓK ARÁNYA ÉS AZ OLVASÁS GYAKORISÁGA

Az első tisztázandó kérdés, kit tekintünk olvasónak? Az olvasás, de főképpen a rendszeres olvasás kategóriájának egyértelmű kialakítását nem tűztük /nem is tűzhettük/ ki vizsgálatunk céljául, mert az olvasási gyakoriság egyes fokozatainak mérésére egyszerű adatfelvételes módszerünket nem tekintettük alkalmasnak. Ezért az eddig végzett, különböző léptékű mérésekkel nem sok esetben végezhetünk összehasonlítást.

Az utolsó olvasmány időpontját illetően - az interju időpontja mellett - negyedéven belül és egy éven belüli határokat állítottunk fel. Ezzel lehetőség nyílt, hogy a magyar viszonylatban "tengerszintként" használt KTTK vizsgálattal /3/ összehasonlítást tehesünk.

/1/ Schmidchen, Gerhard: Lesekultur in Deutschland. = Börsenblatt. Frankfurter Ausgabe. 24. Jg. 70. 30. August. 1968. 2032-2033.p.

/2/ Ugyanakkor a sajtóolvasáson belül nagyobb a folyóirat-olvasás aránya az NSZK-ban, mint nálunk.

/3/ Mándi Péter: A könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Bp. KTK. 1965. 33-39. p.

Felmérésünk könyvolvasásra vonatkozó eredményeinek ismertetése előtt tekintsük át az eddigi jelentősebb vizsgálatoknak a könyvet olvasó munkásokkal kapcsolatos adatait:

A felmérést végezte /a kiadvány címe/	idő- pontja	az olvasás léptéke	a munkások olvasók aránya %
KSH /Mit olvasunk?/	1963	3 hónap alatt legalább 1 könyv	40,1
KTTK /Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarorszá- gon/	1964	az olvasó saját minősi- tése	65,9
KTTK /A munkások és a könyv/ Ganz MÁVAG munkásai	1966	az olvasó saját minősi- tése	62,6
KSH /A demográfiai té- nyezők hatása a művelő- désre/	1964	1 év alatt legalább 1 könyv	57,0

Az első két reprezentatív vizsgálat - egymásnak látszólag ellentmondó - eredményei közti különbségeket Mándi Péter "A könyv és közönsége" című könyvében elemezve kimutatja, hogy a vizsgálatok eredményei az olvasásintenzitás tekintetében tartalmilag megerősítik egymást, a látszólagos különbségek pedig a kategóriák eltérésének tudhatók be, továbbá, hogy a gyengébb intenzitású olvasás megfigyeléséhez kevés a KSH vizsgálat három hónapos időtartama, s egy esztendővel jelöli meg a megközelítőleg helyes adatokat eredményező periodust, ami az olvasás kritériuma lehet.

Ha azt tekintjük olvasónak, aki évenként legalább egy alkalommal a könyvvel kapcsolatot teremt, felmérésünk adatai alapján a munkások 75,2 %-ról mondhatjuk ezt el. Ez nem azt jelenti, hogy a magyar munkások háromnegyed része minden megszorítás nélkül olvasónak kiáltható ki, s ezzel a világ élvonalában is elfoglaljuk a vezető helyek egyikét. Itt még csak azt mondhatjuk, hogy munkásaink 75 %-ának valamilyen - esetleg gyenge - kapcsolata már van a könyvvel, s ez is igen nagy eredmény. Ezek az évi egy könyvesek, továbbiakban "egyszeri olvasók" - mint az interjúk során más kér-

désekkel kapcsolatban kiderült - magukat a KTTK vizsgálat terminológiája szerinti "alkalmankénti olvasó" kategóriájába sorolnák.

A KTTK vizsgálat "tengerszint"-jéhez képest a két vizsgálat között eltelt valamivel több mint négy év alatt közel 10 %-os fejlődést tapasztalhatunk. Mivel magyarázhatjuk ezt a túlságosan nagyarányú fejlődést? Először is mintánknak az iskolai végzettség tekintetében a valóságnál valamivel kedvezőbb összetételével. Kérdés, hogy az 1964-es állapothoz képest például a legalacsonyabb végzettségűek másfélszerre kisebb aránya milyen mértékben módosítja az olvasók magas arányát? Ha mintánk iskolai végzettségi összetételét a bevezetőben ismertetett módon korrigált 1964-es összetételével helyettesítjük, az olvasók arányát 75,2 % helyett 69,3 %-ban kapjuk meg. Ez az eltérés nem túlságosan jelentős, s ha még azt is elfogadjuk, hogy az iskolai végzettség valódi megoszlása 1968 őszén mintánk s a korrigált 1964-es megoszlás között van, ez az eltérés még tovább csökken. Észrevehető fejlődésről tehát mindenképpen beszélhetünk, arányát pontosabban az 1970-es népszámlálás adatainak birtokában állapíthatjuk majd meg.

Az általános kulturális fejlődésbe és felmérésünk adataiba vetett hitünk mellett más bizonyítékokat is találtunk egy 5-8 %-os emelkedés reális voltára. A könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon című kiadványban egy számunkra rendkívül értékes demográfiai előrejelzés található, mely szerint az olvasó utánpótlás legfőbb bázisát jelentő, a nem olvasók 80 %-át kitevő, 8 általánost még el nem végzettek számának 1963 és 1970 közötti 10 %-os csökkenését "jóvendőli". Ez a becslés bizonyos mértékben még arányaiban is igazolni látszik a felmérésünkben kimutatott - nem lebecsülendő mértékű - fejlődést. Ezt igazolja még az olvasás népszerűségének általános növekedését bizonyító különféle statisztikai adatok is, köztük a szakszervezeti könyvtárakban - melyek olvasóinak igen jelentős hányada munkás - 1964- és 1967 között beiratkozott olvasók számának 10,1 %-os növekedése is. /1/ A kérdés időpontjában olva-

---

/1/ Statisztikai tájékoztató. 1967. Népművelés. III. közművelődési könyvtárak. Bp. Műv. Min. Statisztikai Oszt. 1968.

só munkások aránya az összes olvasó munkáshoz viszonyítva a KTTK felmérésben 44,4 %, a mi felmérésünkben 64,4 %. A valós különbség körülbelül csak a felére tehető, mivel a KTTK vizsgálat nyáron folyt, s ilyenkor az általános tapasztalat szerint csökken az olvasás intenzitása. Mindenesetre ez a különbség a rendszeres olvasók számának az olvasók arányához hasonló növekedésére utal.

Annak ellenére, hogy ez a tanulmány a rendszeres olvasás új, az eddigieknél jobban használható kritériumainak felállítására több okból nem törekedhetett, mégis használni fogjuk a "rendszeres" és az "alkalomszerű" olvasás kategóriáit oly módon, hogy ezekben transzformáljuk a legutolsó olvasás időpontjára vonatkozó eredeti osztályzásunkat. A rendszeres és az alkalomszerű, valamint a kérdéses időpontjában s régebbi időpontban történő utolsó olvasás átfedéseinek arányait más felmérések adatai alapján elemezve nagy valószínűséggel feltételezhetjük, hogy a kérdéses időpontjában olvasók nagyobb százaléka rendszeres olvasó, míg az utoljára régebbi időpontban olvasók nagyobb valószínűséggel alkalmankénti olvasók. Hangsúlyozzuk, hogy mindez inkább csak "fejben számolva", erősen közelítve történt, s hogy ezt a módszerünket nem tartjuk semmivel sem jobbnak az olvasó általi minősítések alapján elhatárolt olvasási gyakorisági kategorizálásnál, de mivel főképpen az olvasás tartalmi jegyeinek vizsgálatát tűztük célul, túlzott jelentőséget ennek a kérdésnek nem tulajdonítunk.

Hogy el tudjuk különíteni a legtöbb esetben csak évi egy könyvet jelentő "véletlenszerű" olvasást, az alkalomszerű olvasókat is két csoportra bontottuk. A negyedéven belül olvasókat "alkalomszerű", az ennél is ritkábban olvasókat "egyszeri" olvasóknak neveztük el. Az olvasás gyakoriságának négy fokán mintasokaságunk következőképpen cslik meg:

rendszeres olvasó	47,9 % /1/
-------------------	------------

/1/ A KTTK vizsgálat 22 % rendszeres olvasójához természetesen a mi rendszeres olvasóinkat nem hasonlíthatjuk. Az esetleges véletlen beesések valószínűségi kiküszöbölésével a következő megoszlást kapjuk: rendszeres olvasók 46,6 %, alkalomszerű olvasók 15,7 %, egyszeri olvasók 12,9 %.

alkalomszerű olvasó	17,1 %
egyszeri olvasó	10,2 %
nem olvasó	24,8 %

Ezek az arányok nemzetközi viszonylatban is versenyképesek. Franciaországi /1/ és nyugat-németországi /2/ hasonló léptékű, nagyjából egyidejű vizsgálatokkal összehasonlítva olvasó munkásaink arányát 8-10 százalékkal nagyobbak találjuk, s az olvasás rendszerességében sem maradunk el.

Az első három csoportba tartozó mintegy 75 % azonban csak a fogalom tág értelmezésében jelent olvasót. Ha valaki egy évben egyszer kezébe vesz egy könyvet, hogy többnyire gyatra olvasási készségét alaposabban kipróbálja, azt még nem tekinthetjük olvasásnak, a könyvvel való rendszeres kapcsolatnak. Ezzel nem kívánjuk csökkenteni ennek a fázisnak a jelentőségét s nem kívánjuk tagadni az ilyen véletlenszerű találkozások növekedésével járó minőségi változás lehetőségét. A negyedéven belül olvasók nagy százaléka feltehetően körülbelül negyedévenként is olvasó, s itt, az egy évben elolvasott 3-5 könyvnél kellene meghoznunk a tulajdonképpeni olvasás határát. Vizsgálatunkban mégis tágabban értelmezzük az olvasó fogalmát, hogy a munkások körében az olvasóvá válás teljes folyamatát megfigyelhesük. Ha a rendszeres olvasóknál is elvégezzük a mintán az iskolai végzettség okozta esetleges torzítások kiküszöbölését, arányukat 43 %-nak találjuk.

Nem érdemes tehát túlságosan sokat vitatkozni azon, hogy ez a 75 % tulajdonképpen nem 75 %, mert ha 75 % olvasóról nem is, a munkások körében az olvasóvá válási folyamat meggyorsulásáról és a könyv, az olvasás munkások életében betöltött szerepének az elmúlt öt év alatt történt határozottan pozitív irányú megváltozásáról mindenképpen beszélhetünk.

/1/ Krivinková, I.: Volný čas kniha a časopis. Čtenář 1968.1.

/2/ Schmidchen, Gerhard: i.m.

ÖSSZEFÜGGÉSEK DEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK ÉS AZ OLVASÁS GYAKORISÁGA KÖZÖTT

Mivel 75 %-os olvasási arányunkat "kivülről" - összehasonlítási lehetőségek hiányában - tovább nem igen vizsgálhatjuk, rátérünk belső vizsgálatára, megnézzük, hol vannak ezen arány "határai", más szóval, a munkások különböző nemű, életkoru, szakképzettségű és iskolai végzettségű csoportjaiban az olvasók, illetve az egyes olvasásintenzitási kategóriába tartozók aránya hogyan alakul, mennyiben általános ez a háromnegyedrészbéli olvasói státusz a munkások között. Az olvasói arányok eltérése a legalacsonyabb, illetve a legmagasabb iskolai végzettségű csoportok között a legnagyobb: 52 % illetve 91 %, de nem sokkal kisebb az eltérés az életkori csoportosítás esetében sem: 52 % és 88 %. A határokat legjobban az iskolai végzettség tágitja ki, s ez különösen szembetűnik a rendszeres olvasók arányánál. Itt az iskolai végzettség "szétválasztó" hatása lényegesen nagyobb, mint az életkoré.

Az iskolai végzettség

Az iskolázottság különböző fokainál a várt nagy különbségeket tapasztalhatjuk:

olvasás gyakorisága	8 általános alatt %	8 általános %	érettségi és egyetem %
rendszeres olvasó	29,2	51,9	72,2
alkalomszerű olvasó	11,2	19,8	14,1
egyszeri olvasó	11,4	10,7	4,7
nem olvasó	48,2	17,6	9,0
	100,0	100,0	100,0

A 8 általános elvégzése fordulópontot jelent. A legalacsonyabb iskolai végzettségűek fele nem olvas, s csak alig több mint a negyede rendszeresen. A legmagasabb végzettségűeknél az olvasás már általánosan jellemző, s a nem olvasók legkisebb, s a rendszeres olvasók legnagyobb aránya mellett igen jellemzőnek tartjuk az egyszeri olvasók legkisebb arányát is.

Nők és férfiak

A szabadidő-adatokkal operáló statisztikus számára talán a nemek közötti, a nők javára történő legkisebb eltérés is meglepetést okozna, hiszen a nőknek az olvasásra jelentősen kevesebb szabadidő áll rendelkezésre, mint a férfiaknak, de az olvasókkal foglalkozó könyvtáros és az olvasással foglalkozó szakember számára az eddigi megfigyelések, tapasztalatok igazolása lenne. A "kevesebb idő alatt több olvasás" rejtély megoldása a könyv- és sajtóolvasásnak férfiak és nők között fordított aránya.

olvasás gyakorisága	nők %-a	férfiak %-a
rendszeres olvasó	51,0	46,2
alkalomszerű olvasó	16,9	17,3
egyszeri olvasó	9,8	10,6
nem olvasó	<u>22,3</u> 100,0	<u>25,9</u> 100,0

Az olvasók arányánál tapasztalt eltérés még elhanyagolható lenne, de a rendszeres olvasásnál tapasztalható különbség ezt a halvány tendenciát is felerősíti. Ugy tűnik, mintha ennek a nem túlságosan nagy, de igen jellemző különbségnek magyarázata az volna, hogy mintánk női munkásainak éppen ilyen arányban /kb. 3 %/ magasabb az iskolai végzettsége a férfiakénál. Ugy érezzük azonban, hogy a rendszeres olvasásnál tapasztalható ennél nagyobb arányú eltérést ez már nem indokolja. Azonos /8 általános/ iskolai végzettségű nők és férfiak olvasási arányait összehasonlítva ezt látjuk igazolódni:

az olvasás gyakorisága	8 általánost végzett	
	férfiak %-a	nők %-a
nem olvasók	17,7	17,7
rendszeres olvasók	50,5	55,2

Az összes munkásnál észlelt nemek közötti eltérés a rendszeres olvasásnál már valóban a nemeknek az olvasáshoz fűződő sajátos viszonyával magyarázható. Olvasáslélektani megfigyelések szerint a nők valamivel alkalmasabbak a szépirodalom befogadására, mint a férfiak, márpedig a munkások olvasmányainak is a szépirodalom teszi ki tulnyomó többségét.

A szakképzettség

A különböző iskolai végzettségi és szakképzettségi fokok között bizonyos, nem is kismértékű párhuzamosság tapasztalható, a kisebb eltéréseket és így az olvasásra gyakorolt gyengébb hatást a szakképzettségi szinteknél tapasztaljuk.

olvasás gyakorisága	segédmunkások %-a	betanított munkások %-a	szakmunkások %-a
rendszeres olvasó	38,5	47,6	54,8
alkalomszerű olvasó	14,9	18,3	18,0
egyszeri olvasó	8,8	10,2	9,7
nem olvasó	<u>37,8</u>	<u>23,9</u>	<u>17,5</u>
	100,0	100,0	100,0

A táblázat egyik fontos tanulsága, hogy a betanított munkások az olvasók aránya és az olvasásintenzitás tekintetében inkább a szakmunkásokhoz állnak közelebb, míg iskolai végzettségük alapján középhelyet foglalnak el.

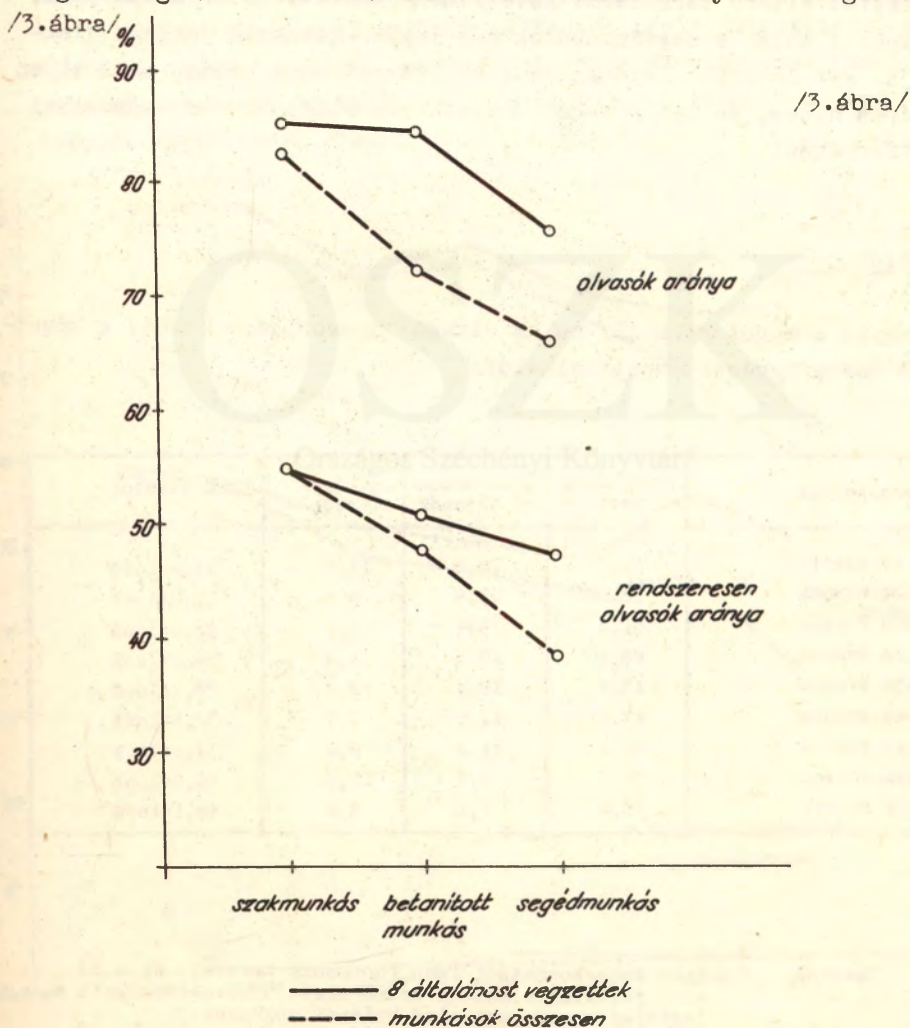
Ez annyit jelent, hogy a munkások háromnegyedét kitevő két magasabb szakképzettségű csoport az olvasók 79, a rendszeres olvasók 80 %-át adja, s az alacsonyabban iskolázott segédmunkás csoport leszakadva követi őket. Az olvasás terén az integrálódási folyamat tehát nem olyan gyors, mint az összesség fejlődése. E téren még el vagyunk maradva a könyvolvasás arányában általunk már elhagyott NSZK-tól. /1/

1/ Mindkét felmérés 1968-ban történt, s az olvasás kritériuma mindkét esetben az egy évben legalább egy könyv volt.

	az olvasók aránya %	
	NSZK	Magyarország
szakmunkások	67	82,5
segédmunkások	53	62,2

Mivel mind a szakképzettségnél, mind az iskolai végzettségnél a három fokozat emelkedése eléggé hasonlóknak tűnik, felmerül a kérdés, vajon van-e a szakképzettségnek az iskolai végzettség mellett még számottevő specifikuma. Ennek a kérdésnek eldöntésére azonos végzettségű /8 általános/ munkások olvasási arányait vizsgáltuk meg.

Az azonos iskolai végzettségűek vonala korántsem vízszintes, a szélső szakképzettségi fokok között 10 illetve 7 %-os eltéréseket tapasztalhatunk. Eszerint a szakképzettség viszonylagos önállósággal rendelkezik. Az olvasóvá válás folyamatában az iskolai végzettség mellett a szakképzettség, vagyis a végzett munka által is meghatározott létforma szintén ható tényező. A betanított munkások olvasási szokásai az azonos iskolai végzettségűek összehasonlításánál még jobban a szakmunkásokéhoz hasonlítanak, s ebben feltehetően a betanított munkásokkal szemben támasztott, a segédmunkásokétól eltérő társadalmi követelményrendszer játszik szerepet, s emellett talán a segédmunkások még inkább paraszti jellegű életmódja. Ezt látszik alátámasztani az idézett NSZK példa, ahol ilyen eltérés nincs, de ott a segédmunkások sem kötődnek már a paraszti életformához.

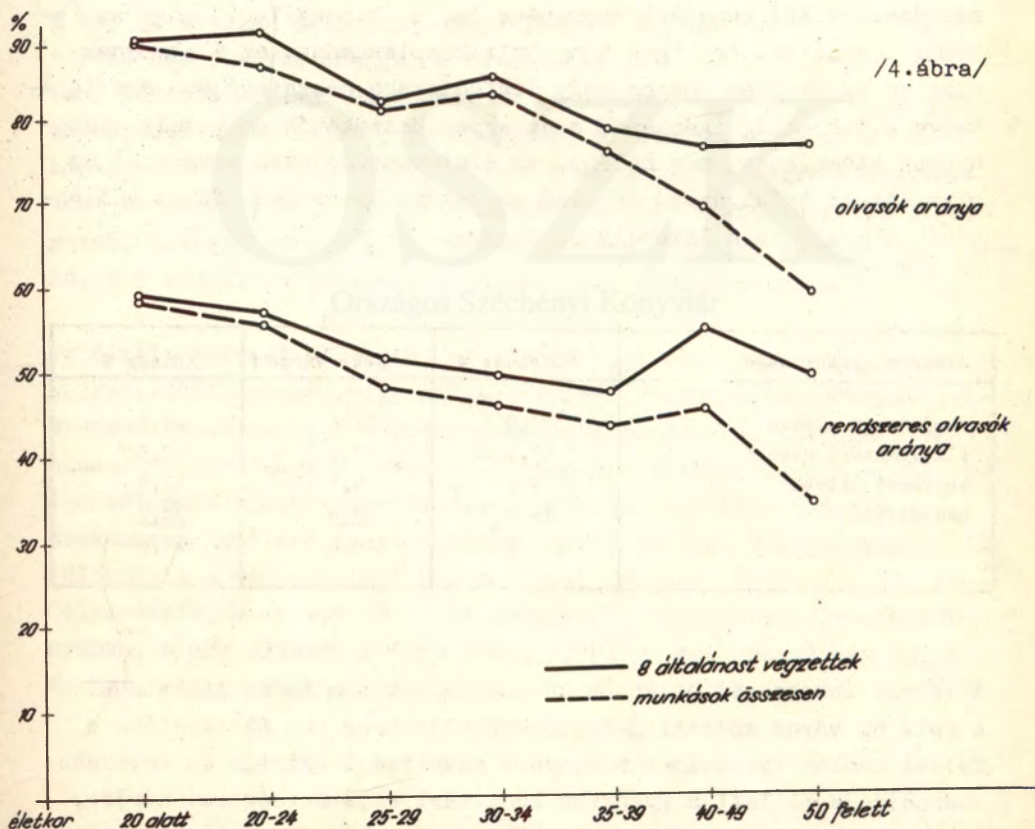
Az életkor

Az egyes korcsoportok /1/ és az olvasás gyakorisága között a következő összefüggések tapasztalhatók:

korcsoportok	rendszeres olvasók	alkalomszerű olvasók	egyszeri olvasók	nem olvasók
20 év alatt	58,5	18,0	11,1	12,4=100%
20-24 évesek	58,0	23,6	6,5	11,9=100%
25-29 évesek	51,3	19,1	9,6	20,0=100%
30-34 évesek	46,4	19,0	14,4	20,2=100%
35-39 évesek	43,0	18,4	12,4	26,2=100%
40-44 évesek	47,8	12,0	7,7	32,5=100%
45-49 évesek	42,4	14,2	9,0	34,0=100%
50-54 évesek	31,3	9,5	12,3	46,9=100%
55 év felett	36,0	7,1	8,8	48,1=100%

/1/ A 60 éves korhatárt igen fontosnak tartjuk, de a 60 éven felüliek alacsony száma miatt 55 évnél kellett a legfelső korcsoport alsó határát meghuzni.

Az olvasók arányát tekintve jól kivehető a fő tendencia: az olvasók hányada és az életkor növekedése közötti fordított arányosság. Az olvasás rendszerességénél már tapasztalhatók zökkenők. A 20 éven aluliaknál a 20-24 évesek az alkalmoszerű olvasók nagyobb arányával valamivel intenzívebb olvasóknak tekinthetők. 25 éves kortól a kisebb iskolai végzettség és a növekvő családi gondok egyformán csökkentik az olvasás intenzitását, de fellépnek evvel ellentétes tendenciák is. Figyelemre méltó a legnagyobb arányu rendszeres olvasóval rendelkező 20 év alatti korosztályban az egyszeri olvasók viszonylag magas aránya. Felmerülhet ismét a kérdés, mennyire "tákarja el" az életkorral nyilván csökkenő iskolai végzettség az életkori sajátosságokat. Ha az életkori sajátosságoknak nem lenne jelentős szerepük, vízszintes vonalat kellene kapnunk az azonos iskolai végzettségű csoportnál. /4.ábra/

Az életkori sajátosságok szerepe szembeötlő, különösen a rendszeres olvasásnál. Az életkori sajátosságok és az iskolai végzettség viszonyát tekintve a 40 éves kor tekinthető jellegzetes pontnak, mert az ennél idősebbeknél nagyobb szerepe van az iskolai végzettségnek mint a fiatalabbaknál. Az életkor az iskolai végzettség után a második legnagyobb hatású tényező az olvasás gyakoriságánál.

A lakóhely

Az iskolai végzettség, mint legfontosabb tényező felismerését sok esetben ennek abszolutizálása követte, s olyan kijelentéseket eredményezett, hogy szinte kizárólag ez határozza meg a műveltségi vagy az olvasói fejlettségi szintet. Igyekeztünk rámutatni más demográfiai tényezők szerepére is, s bizonyítani, hogy az iskolai végzettség egy igen bonyolult komplexumnak, az életmódnak csak az egyik igen fontos vagy legfontosabb összetevője. Nem törekedve a teljesség igényére, s az egyes összetevők bonyolult viszonyának elemzésére, még néhány, az életmódot és ezen keresztül az olvasást is befolyásoló tényező szerepére szeretnénk fényt villantani: először is a lakóhely szerepére.

olvasás gyakorisága	Budapest %	vidéki város %	község %
rendszeres olvasó	53,5	51,5	40,5
alkalomszerű olvasó	17,7	17,2	17,5
egyszeri olvasó	9,8	9,3	11,3
nem olvasó	<u>19,0</u>	<u>22,0</u>	<u>30,7</u>
	100,0	100,0	100,0

A városi lakosoknál jelentős különbségeket nem tapasztalhatunk. A falu és város közötti jelentősebb különbség oka feltehetően a falusi munkás lakosság alacsonyabb műveltségi szintje és kevesebb szabadideje mellett a gyengébb könyvtári ellátottság is. Kérdés, van-e ezeken kívül a falusi életmódnak az olvasásra ható specifikuma.

Hogy legalább a műveltségi szintbeli különbséget kiszűrjük, a 8 általánost végzett szakmunkások, tehát nagy %-ban rendszeres olvasók körében is megvizsgáltuk a lakóhely és az olvasás gyakorisága közti összefüggéseket.

	8 általánost végzett szakmunkások		
	budapesti lakosok %	vidéki városi lakosok %	falusi lakosok %
rendszeres olvasók	55,0	54,1	53,6
alkalomszerű olvasók	30,9	26,0	33,1.
nem olvasók	<u>14,1</u>	<u>19,9</u>	<u>13,3</u>
	100,0	100,0	100,0

A kép jelentősen átalakult. Megváltozott a fővárosi és a vidéki városi nem olvasók aránya, a fővárosiak javára. Bár ez a kisebb és a kevésbé meglepő változás, ez is elgondolkodtató, mert a vidéki városok köztudottan jobb könyvtári ellátottságához az olvasók magasabb arányát képeztük, mint a fővárosban. A nagyobb meglepetést természetesen a falvak magasabb iskolai végzettségű és legmagasabb szakmai képzettségű lakosságának a fővárosi lakosokéval egyenlő, s a vidéki városokénál magasabb olvasói aránya jelenti.

Fordított helyzet állt elő, mint vártuk, s most azt a kijelentést kockáztathatjuk meg, hogy hátha a városi /talán a tömegfogyasztói/ életmód rendelkezik a már többé-kevésbé rendszeres olvasók olvasásának gyakoriságára negatívan ható specifikummal. Egy ennél valamivel megalapozottabb feltevést is megkockáztatunk: a falusi szakmunkás legalább is az olvasás vonatkozásában eléggé jelentősen különbözik a városiaktól, hiszen jóval kevesebb szabadidő áll rendelkezésére, s mégsem marad el semmivel a rendszeres olvasók arányában, a nem olvasók aránya pedig egyelőre még mással nem magyarázható módon náluk a legkisebb.

Családi állapot, szabadidő, továbbtanulás

Feltételeztük, hogy a családosok között, főképpen a kevesebb szabadidő miatt, valamivel kevesebb olvasót és rendszeres olvasót találunk:

az olvasás gyakorisága	nőtlenek, hajadonok %	családosok %
rendszeres olvasó	59,4	43,9
alkalomszerű olvasó	19,0	16,3
egyszeri olvasó	8,5	10,8
nem olvasó	<u>13,1</u>	<u>29,0</u>
	100,0	100,0

Ezek után felvetődik a kérdés, hogy a különbségnek a szabadidő mellett vajon nem az életkori sajátosságok és a családosok magasabb átlagos életkorával járó alacsonyabb iskolai végzettség-e az oka. Hogy ebben a kérdésben tisztább képet alkothassunk, kiválasztottuk a 20-24 évesek csoportját, ahol az első jelentősebb zökkenő, csökkennés tapasztalható az olvasók és a rendszeres olvasók arányában.

olvasás gyakorisága	20-24 évesek		25-29 évesek	
	hajadonok, nőtlenek %	családosok %	hajadonok, nőtlenek %	családosok %
rendszeres olvasók	62,2%	48,1%	58,5%	49,4%
alkalomszerű olv.	22,9	26,0	17,7	19,8
egyszeri olvasók	5,5	8,4	10,0	10,4
nem olvasók	<u>9,4</u>	<u>17,5</u>	<u>16,8</u>	<u>20,4</u>
	100,0	100,0	100,0	100,0

A táblázat tanúsága szerint a családalapítás az olvasás történetében kritikus időszak. A 20-24 éveseknél, ezt az olvasók és a rendszeres olvasók arányánál tapasztalható nem csekély különbséget, mely azonos mértékű az előző táblán látható, az összes családos és családalapítás előtt álló munkás olvasási arányaival, az egyszeri

olvasóknál tapasztalható különbség még élesebbé teszi. A 25-29 évesek csoportjában az olvasók aránya már erősen kiegyenlítődik, hiszen az ebben a korban lévők jelentős része már rövidebb-hosszabb ideje családosa, a rendszeres olvasásnál tapasztalható még mindig jelentős különbségek azonban a családi állapotnak az olvasásra gyakorolt specifikus hatását érzékeltetik. Az emberek életében a családalapítás mellett feltehetően vannak még olyan negatív, vagy pozitív előjelű kritikus pontok, amikor az olvasáshoz való viszony jelentősen változik. Ilyen lehet az iskola elvégzése, a gyerekek felnövekedésével a szülők életmódjának bizonyos mértékű megváltozása s a nyugalomba vonulás is. Ezen tényezők s az olvasás közötti összefüggések vizsgálata a soron következő feladatok közé tartozik.

A szabadidő szerepét említve nem feledkezhetünk meg az ingázókról. Ezt az igen fontos kérdést most inkább csak illusztrálnánk, mint elemeznénk. Hogy a "vegytiszta" szabadidőt valamennyire megközelítsük, azonos iskolai végzettségű /8 általános/ és szakképzett /szakmunkás/ munkásokat vizsgáltunk meg.

az olvasás gyakorisága	naponta 1-2 órát utazik %	naponta 2-3 órát utazik %	naponta 3 óránál többet utazik %
rendszeres olvasó	48,1	38,3	36,0
alkalomszerű olvasó	16,8	17,3	12,5
egyszeri olvasó	10,0	12,5	9,6
nem olvasó	<u>25,1</u>	<u>31,9</u>	<u>41,9</u>
	100,0	100,0	100,0

A szabadidő az iskolai végzettség után, az életkor mellett, az általunk vizsgáltak közül a legfontosabb tényezőnek bizonyult, s ezek után a nem olvasás okai között is a leggyakrabban említettek közé várjuk.

Számos külföldi vizsgálat, s még több megalapozatlan elmélet azt állítja, hogy a "fiction" a beteglelkűek életpótszere. Ezzel szemben felmérések sora huzta át a félrevonuló könyvmoly és az olvasó közötti egyenlőségjelet. Még azt is sikerült bebizonyítani, hogy a

sportolók többet olvasnak, mint a nem sportolók. /1/ Általában tehát minél aktívabb valaki, annál szorosabb a kapcsolata az olvasáshoz. Ezzel magyarázzuk az azonos iskolai végzettségű és szakképzettségű munkások közül a továbbtanulók közötti jóval magasabb olvasói arányt. A 8 általánost végzett szakmunkások 84 %-a olvas és 54,8 %-uk rendszeres olvasó. Közülük a továbbtanulók 89,8 %-a olvasó és 60,2 % olvas rendszeresen. A munka melletti tanulás megterhelése tehát a nagyobb arányú olvasás további "megterhelését" vonja maga után.

KÖNYVOLVASÁS ÉS UJSÁGOLVASÁS

Beszéltünk már az olvasóvá válás folyamatával az egyes olvasmányfajták és olvasási gyakoriságuk által alkotott lépcsőfokokról, s jelentős szerepet tulajdonítottunk a sajtóolvasásnak. Azt is említettük, hogy az egyes sajtótermékek közül a napisajtó és a képes hetilapok a könyvolvasást megelőző, a folyóirat-olvasás pedig a legmagasabb lépcsőfokot alkothatja. Ezeket a feltevéseket szeretnénk a sajtóolvasás és a könyvolvasás gyakorisága közötti összefüggésekkel összevetni.

Olvasási gyakoriságunk sorrendjében kiemeltünk néhány jellegzetes újságcikkfajtát s megnéztük milyen intenzitással olvassák őket a könyvolvasási intenzitás különböző fokain álló olvasók /2/.

/1/ Steinberg, Peinz: A könyv szociológiájáról = A könyv. 1969.1.

/2/ A táblázatban olvasható számok az előző fejezetben már használt olvasási intenzitás értékek

	az olvasás intenzitásának foka			
	rendszeres könyvolva- sók	alkalomsze- rű könyv- olvasók	egyszeri könyvolva- sók	könyvet nem olva- sók
rendőrségi hírek	322	333	341	281
politika	253	238	228	179
elbeszélések	253	246	190	148
képregény	226	231	214	158
külföldi hírek	268	252	240	195
kulturális hírek	206	180	157	118
gazdasági hírek	181	169	160	139
tudományos rovat	229	218	192	134
könyvismertetések	199	152	124	76

A könyvet olvasók és könyvet nem olvasók újságolvasási intenzitása között minőségi különbséget tapasztalhatunk, még a leginkább "szórakoztató" jellegű sajtóműfajoknál is. Mindezek alapján a könyvolvasás és a sajtóolvasás között erős kölcsönhatást tételezhetünk fel, s ezen belül a könyvolvasásnak a sajtóolvasásra történő visszahatását is.

Igen jellemzőnek tartjuk az egyszeri olvasóknak az alkalmasszerű olvasókhoz közelebb álló elhelyezkedését. A könyvvel való igen esetleges kapcsolatuk is jelentősen elkülöníti őket az újságolvasási intenzitásukban a nem olvasóktól. Egyetlen esetben szakadnak le komolyabban az olvasó bloktól, s kerülnek közelebb a nem olvasók táborához: az újságok szépirodalmi anyagának olvasásakor.

Amit a sajtóolvasás fejezetében a szépirodalmi anyag és a képregények szerepéről feltételeztünk, beigazolódott. Az elbeszéléseknek igen nagy jelentősége van a szépirodalom olvasásában, a magasabb fokra jutáshoz, a rendszeres olvasáshoz vezető uton. A rendszeres olvasóknál már, főképpen minőségük, s kevésbé a műfaj miatt, csökken a szerepük. A képregény érdekes módon a könyvet nem olvasóknál nem játszik komolyabb szerepet. Erre talán még készítői sem gondoltak. Jelentős szerepet tölt be viszont az alkalmasszerű, de még

a rendszeres olvasóknál is, ahol olvasási intenzitásuk megelőzi többek között a kulturális hírekét. Az alkalmoszerű és rendszeres olvasók között a legnagyobb különbség érthetően a könyvismertetés-nél észlelhető. Az egyszeri olvasók és a nem olvasók között itt is igen határozott szakadás van. A képeslapok olvasásában a napilap olvasásához hasonló arányokat találunk:

A könyvolvasás gyakorisága	a képeslap olvasók aránya %
rendszeres olvasók	80,0
alkalmoszerű olvasók	75,9
egyszeri olvasók	74,7
nem olvasók	61,8

A folyóiratolvasás igen alacsony arányánál az előző fejezetben, már tapasztalhattuk, hogy indokolt volt olvasásukat legmagasabb lépcsőfoknak jelölni; most ezt számokkal is igazolhatjuk.

	rendszeres olvasók %-a	könyvet nem olvasók %-a
népszerű technikai, műszaki folyóiratok	12,5	5,1
természettudományos folyóiratok	14,5	3,9
társadalomtudományi folyóiratok	9,3	3,6
irodalmi és művészeti folyóiratok	4,5	0,5

Legszembetűnőbb a különbség az irodalmi és művészeti folyóiratoknál, s ezt még az is élesíti, hogy a rendszeres olvasók - a táblázatban fel nem tüntetett - alkalmoszerű olvasóknál is négyszer nagyobb arányban olvassák ezeket a folyóiraokat. A többi folyóirat-típusnál az alkalmoszerű olvasók közelebb állnak a rendszeres olvasókhoz. El kell mondanunk, hogy a nem olvasók és az alkalmoszerű olvasók 90 %-a számára a műszaki folyóirat az Ezeremester, a társadalomtudományi folyóirat a Magyarország, a természettudományi folyóirat pedig az Élet és Tudomány.

A sajtóolvasás intenzitásában a könyvet olvasók és nem olvasók közötti meglehetősen éles különbségek nem jelentik azt, hogy lényegében csak a könyvolvasók olvasnak sajtót valamennyire is komoly mértékben. Természetesen nemcsak a könyvolvasásnak a sajtóolvasásra visszaható tény, hanem az újságok cikkanyagának érdeklődést felkeltő szerepe is. Elméleti és módszertani szempontból tehát igen fontosnak látszik a könyvet olvasók körében az újság és folyóirat-olvasás tanulmányozása s ezzel párhuzamosan, a lehetőségeknek, a sajtótermékek tartalmának elemzése is.

A NEM OLVASÓK

A különböző demográfiai csoportokba tartozó nem olvasók arányait már ismerjük. További vizsgálatokat kellene folytatni, hogy megállapítsuk, vajon a nem olvasóknak hány százaléka kerül ki a frissen munkássá vált, lényegében még paraszti orientációjú csoportból. Valószínűen az egyszeri olvasók - az olvasók és nem olvasók között átmenetet képező kategóriábatartozók - jelentős része ehhez a még félig paraszti életmódu réteghez tartozik. Most a nem olvasás okait keressük. A "miért nem olvas könyvet?" kérdésre a következő válaszokat kaptuk:

nincs ideje	54,6 %
nem érdeklik a könyvek	18,6 %
beteg, rossz a szeme	9,3 %
nehezebb esik /mert nem tud jól olvasni/	8,3 %
idegesíti az olvasás	4,8 %
mert tanul	3,0 %
egyéb okok miatt	<u>1,4 %</u>
	100,0 %

A válaszok alapján természetesen nem tudjuk meg a nem olvasás valódi okait, hiszen az érdektelenség a 18,6 %-nál nyilván nagyobb arányú, s más válaszok bizonyos százaléka mögött is ez bujik meg. Feltételezhető, hogy akit az olvasás idegesít, ott az érdeklődés foka sem nagy, s az olvasás készsége sem fejlődött ki egészen náluk.

Ha a nem olvasás valódi okait nincs is módunkban összehasonlítani, a válaszul adott kifogásokat igen, s ezek meglehetősen általánosnak tűnnek. Fröhner /1/ vizsgálatában is hasonló arányban szerepelnek a leggyakrabban hangoztatott magyarázkodások, ott az időhiányt 47 %, az érdeklődés hiányát 15 %, az egészségi állapotot 6 % említi /2/. Az 1964-es KTTK vizsgálat válaszai is a felmérésünkben tapasztalható gyakorisággal szerepelnek.

Az időhiány feltétlenül szerepel a reális okok között is, ha nem is a válaszok arányában. A szabadidő szerepét már a családos és család nélküli olvasók, s az utazással kevesebb és több időt eltöltő olvasók arányainál is lemérhettük. Az időhiány kifogásoknak a különböző nemeknél tapasztalható jelentékeny eltérése is ezt igazolja. A nőknek 64,6, a férfiaknak csak 50,5 %-a jelöli meg ezt a nem olvasás okául. Ilyen arányu eltérést mutattak ki a szabadidő mérlegek is. Ebben a tekintetben a szakképzettség és az iskolai végzettség számottevő különbségeket nem eredményeznek.

Az időhiányt említők 15 %-a megjelöli azokat az elfoglaltságokat is, melyek az olvasás és más kulturális tevékenységek rovására elfoglalják a szabadidőt. Ezeknek csak egyharmada olyan, ami valóban átmenetinek, egy-két éves időtartamunak mondható /építkezés, stb./, de emellett nincs arra különösebb garancia, hogy majd a megüresedett szabadidőt egycsapásra az olvasás foglalja el, vagy vissza. Jogosan felmerülhet a kérdés, hogy a fennmaradó 40 százaléknál, aki csak annyit mond, hogy nincs ideje, a kifogás mennyire fedí a valóságot. Mivel ezek 80 százaléka - legalábbis időnként szokott tv-t nézni, feltételezhető, hogy csak az olvasásra nincs idejük. A kérdés azonban sokkal összetettebb annál, hogy kimondhatnánk, ime a tv hatása, olvasás helyett tv-t néznek. A tv és olvasás kapcsolatával foglalkozó vizsgálatok sora bizonyította, hogy olvasás és tv nézés között nem hogy nincs ellentét, hanem a tv

---

/1/ Fröhner, Rolf: Das Buch in Gegenwart. Gütesloch. 1961. 48. p.

/2/ Adatai számszerűen nem vethetők össze a mieinkkel, mert nála 20 % a nem válaszolók aránya.

hosszabb távon kifejezetten az olvasás javára dolgozik. Heinz Steinberg "A könyv szociológiájáról" című előadásában /1/ éppen ebben a kérdésben figyelmeztet arra, hogy az idővel való érvelés mindig hamis, s idézi Brian Groombridgenek a nem olvasás okait kutató felmérését. A nem olvasók közül a mi tapasztalatainkhoz hasonlóan 50 % az időhiányt említette, s csupán 3 % a tv nézést. Megkérdezte azonban az olvasókat is, hogy szerintük miért nem olvasnak a többiek. A könyvet olvasók többségének véleménye megegyezett a nálunk még eléggé általános előítéllettel: a tv-t okolták. Kielevezve tehát így áll a helyzet: ha én nem olvasok, ez természetesen annak a következménye, hogy a munkámmal agyon vagyok halmozva és nincs időm; ha a többiek nem olvasnak, annak nyilvánvalóan az az oka, hogy az ostoba népség állandóan a tv-t bámulja. Végül természetesen mégis csak vannak olyanok, akiknek valóban nincs idejük /a mi esetünkben talán az elfoglaltságot meg is nevező 15 %/ és olyanok, akik tartósan vagy véglegesen engedtek a tv csábításának, de mindkét csoportban jóval kevesebben, mint ahányan említik a nem olvasók, s mint ahányról feltételezik a tv-t okoló teoretikusok. A tv persze elsősorban a már olvasóknak ad további ösztönzéseket, s elsősorban a már érdeklődők érdeklődését kelti fel, hatása azonban jóval túlterjed ezen a körön, a nem olvasók körére is.

Akiket nem érdekel az olvasás, pontosabban az a 18,6 %, aki ezt be is vallja, tulajdonképpen a férfiak közül kerül ki, 21,6 %-uk adta ezt a választ, míg a nőknek csak 10,1 %-a. Az iskolai végzettség e téren nem mutat fel specifikus hatást. A szakmunkások és a szakképzettség nélküliek között már tapasztalható eltérés. A szakmunkások 14,1, a betanított és segédmunkások 20,1 illetve 20,8 %-a adta ezt a választ.

Az egészségi állapot, vagyis az esetek többségében a gyenge látás, gyengébb kifogásnak bizonyult, hiszen annak ellenére, hogy valóban inkább az idősebbektől hallhattuk, ugyanezeknek a "rossz szeműeknek"

/1/ Steinberg, Heinz: i.m. 86-89.p.

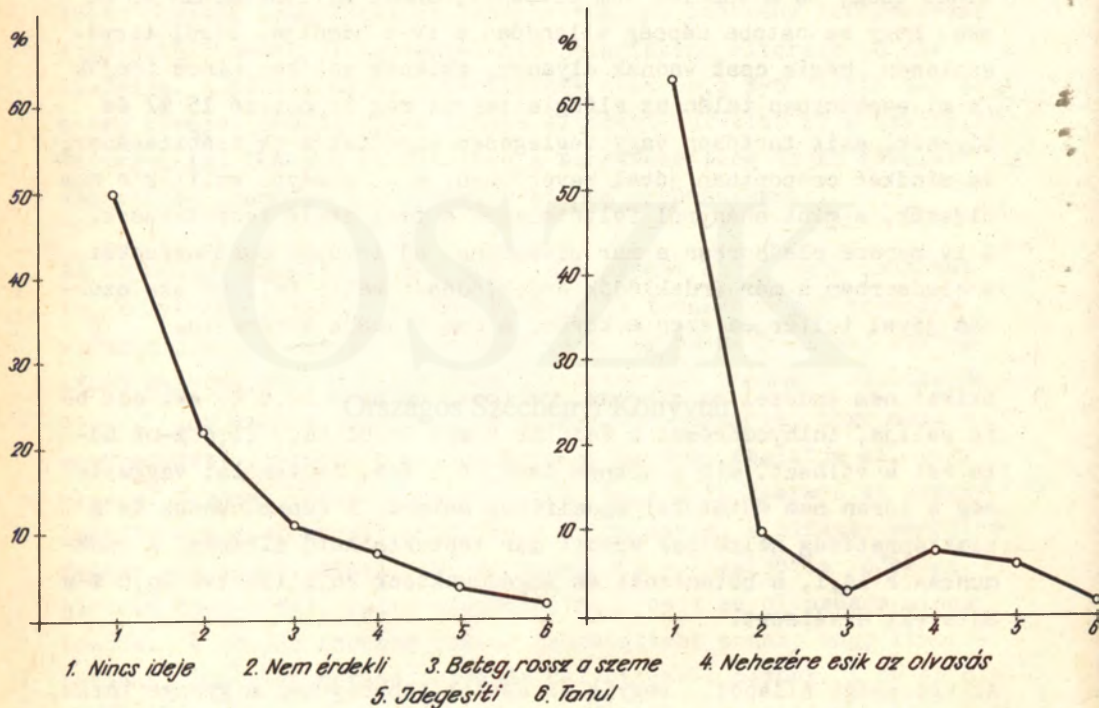
a 87 %-a többé-kevésbé rendszeres tv néző. /1/ Ezt a választ a férfiak háromszorta nagyobb arányban mondták, mint a nők, s ugyanez az arány a nyolc általánost nem végzettek és a magasabb végzettségűek között.

A férfi és nő nem olvasók kifogásait, magyarázatait az alábbi ábrán szemléltetjük: /5.ábra/

/5.ábra/

férfiak

nők

/1/ Gyanakvásunk alapját gyengíti valamelyest az a tény, hogy a könyvolvasásra kevésbé alkalmas látások a TV-nézésre nagyjából alkalmasak.

A nem olvasók 3 százaléka azért nem olvas, mert tanul. Ezek 95 %-a 8 általánost végzett, 80 %-a szakmunkás. Nem túl nagy százalékarány, de mégis néhány ezer munkás kerül efféle paradox helyzetbe, aki az olvasóvá válás egyik legfőbb mozgatója, a magasabb iskolai képzettség megszerzése miatt nem olvas. A kevesebb szabadidőt leszámítva két okát feltételezzük ennek a jelenségnek. Az egyik talán az, hogy a kevés szabadidő mellett a felnőtt tanulóknak túlzott megterhelést jelent a tankönyvön kívül más könyvek olvasása, a másik esetleg a tanítás mereven tankönyvcentrikus módszere lehet.

A nem olvasók jelentős része látszólag egykori olvasókból keletkezik, legalább is ilyen kép alakul ki, ha összegezzük az olvasás multjára adott válaszokat.

sohasem olvasott	18,0 %
olvasott valamikor /de nem jelöl időt/	24,9 %
gyerekkorában olvasott	15,9 %
fiatalkorában olvasott	30,6 %
a legutóbbi évekig olvasott	<u>10,6 %</u>
	100,0 %

Valódi lemorzsolódásról, tehát a nem olvasás stádiumát megelőző olvasói státusról, nagyon valószínűen csak a legutóbbi csoport esetében beszélhetünk, a többi esetben nagy valószínűséggel csak valamiféle "előolvasásról".

A két legfontosabb tovább kutatandó kategória kétségkívül a soha nem olvasóké, s a nem régen még olvasóké. Mindkét kategóriánál a különböző korúak arányát kísértük a legnagyobb figyelemmel. A megfelelő elemszám hiányában kénytelenek voltunk nem éppen a legszerencsésebben összevonni a korcsoportokat. Várakozásunknak megfelelően a 45 éven felülieknél volt a legnagyobb a sohasem olvasók aránya /22 %/. A legkisebb azonban nem a legintenzívebben olvasó 29 éven aluliaknál volt, s ez ismételtén felhívta a figyelmünket arra, hogy a 30 éven aluli korcsoportokban van a legnagyobb mozgás, és meglehetősen nagyok a szélsőségek. Még egyértelműbbé teszi ezt a látteleltet az ennél a csoportnál tapasztalható kiugróan legma-

gasabb lemorzsolódás is. A 29 éven aluli nem olvasók 30 százaléka sorolható ebbe a legutóbbi években még olvasó és lemorzsolódó kategóriába, szemben az idősebb korcsoportok 10 százalék körüli arányaival. Az olvasóvá válás folyamatának ez a családalapítást és más kritikus pontokat is magába foglaló másfél évtized tehát a legmozgalmasabb, legküzdelmesebb szakasza.

A férfiak és a nők hasonló aránya tartozik a sohasem olvasók közé, a lemorzsolódók között viszont körülbelül olyan arányban van kevesebb nő, mint amennyivel több volt a rendszeres olvasók között. A különböző iskolai végzettségűeknél a nem olvasók között csak a 8 általánost végzettek és a nem végzettek között tapasztalható különbség: 12,2 és 23,3 %.

A lemorzsolódásnál a növekvő iskolai végzettségekkel lépcsőzetesen növeő arányok tapasztalhatók: 6,1 - 14,8 - 29,4 %.

Hogy a minden második nem olvasó által hangoztatott időhiány nem tisztán tényeket fedő kategória, az éppen az utolsó olvasás időpontjával való összevetésben tűnik ki igen plasztikusan.

az utolsó olvasás "távolsága"	időhiányra hivatkozott %
soha sem olvasott	38,0
gyermekkorában olvasott	45,5
fiatalkorában olvasott	55,0
néhány évvel ezelőtt még olvasott	62,5

Az időhiányt emlegető válaszok aránya az olvasás távolságának csökkenésével egyenletesen növekszik. Ennek oka nem lehet olyasmi, hogy jóval kevesebb a szabadideje azoknak, akik fiatalkorukban olvastak, s több azoknak, akik sohasem olvastak. A "nincs időm" sztereotípiája összetevői között nyilvánvalóan lényeges helyet foglal el a valós időhiány, de erősen jelen van a kifogás, a szépítés motívuma is. Számolnunk kell azonban egy harmadik, szintén igen fontos összetevővel is. A nem olvasók kifogásai között kétség kívül

a nincs időm a legpozitívabb, hiszen ebben minden bizonynyal benne van a "ha lenne, akkor olvasnék" is. Ez a harmadik összetevő az "előszükséglet" motivuma. Ez magyarázza az ilyen válaszoknak az olvasás távolságának csökkenésével növekvő arányát. Azoknál található nagyobb arányban, akiknél kisebb az utolsó olvasáshoz mért távolság, akiknek erősebb az olvasással vagy valamiféle "előolvasással" a kapcsolatuk. Feltevésünket igazolja a "nem érdeke" válaszoknak az időhiányt emlegető válaszokéhoz képest fordított aránya is.

Sas Judit Emberek és könyvek című művében is találunk a kérdéshez értékes bizonyító anyagot. A rendszeresen olvasó szakmunkások aránya az iparosodott közösségben 44,0 %, az iparosodás alacsony fokán lévőkben 14,8 %, de az időhiányra való hivatkozás ott nagyobb, ahol magasabb szinten áll az olvasás, tudniillik az új életformára való átállás /még jelen van a háztáji mellékfoglalkozás/ időhiány mellett erős előszükségletet is termel.

Még egyszer hangsúlyozzuk, nem tagadjuk a valódi időhiány létezését, hiszen erre a nők és férfiak közt e téren tapasztalható különbség mellett még más tényezők is utalnak, mint például az, hogy a nem olvasó családok 58 %-ával szemben a nem olvasó nőtleneknek és hajadonoknak csak 42 %-a, a nem olvasó gyerektelenek 41 %-a mellett viszont a nem olvasó gyerekeseknek 62 %-a jelölte a nem olvasás okát az időhiánnyal.

III. Könyv, könyvtár, olvasás

Az olvasók és az olvasás gyakoriságának az előző fejezetben már megismert arányai után a következő fejezetekben az olvasmány igényekkel és kielégítésükkel, az olvasás tartalmi kérdéseivel foglalkozva alkothatunk majd teljesebb képet arról, hogy milyen funkciót tölt be a könyv a munkás életében. Ezt a fejezetet - mely egy későbbi komplex olvasásszociológiai kutatás előmunkálatainak, próbefurásainak tekinthető - vizsgálatunk eredményeit összegező tanulmányunkban afféle közjátéknak szánjuk. Célunk, hogy a munkások könyvvél, könyvtárral, olvasással szemben tanúsított magatartásának néhány jellemző vagy érdekes vonását felvázoljuk, s hogy a könyvvél való konkrét kapcsolatuk jellegét az utolsó olvasmányok forráshelyének kinyomozásával jobban megismerjük.

MAGASABB MŰVELTSÉG ELNYERÉSE MINT ÉLETCÉL

2610 munkást megkérdeztünk, mit tart leginkább szükségesnek ahhoz, hogy előbbre jusson céljai megvalósításában, s azoknak a válasszoknak az arányát figyeltük, amelyek mögé a könyvet is odaképezelték. Az ilyen válaszok aránya 43,3 % volt, ugyanis 38,2 % a magasabb iskolai végzettséget, 2,8 % a művelt emberekből álló baráti és ismerettségi kört, 1,4 % az olvasás útján történő művelődést 0,9 % pedig a magasabb szakmai képesítést jelölte a megadott válaszlehetőségek közül. A fennmaradó többség közül 26,2 % a magasabb fizetést, 7,2 % lakhely, illetve lakás változtatását, 6,5 % jobb egészségi állapotot, 4,3 % a rendezettebb családi körülményeket jelölte meg, 9,9 % pedig helyzetével elégedett. A magasabb

műveltséget jelölők aránya természetesen az iskolai végzettség emelkedésével növekszik legnagyobb ütemben, s az életkor növekedésével folyamatosan csökken. A magasabb iskolai végzettség igénye nem jelent feltétlenül elsődleges olvasási igényt is, hiszen lehet ez pusztán presztizs cél is, de a tanulás ténye és az olvasás közötti szoros kapcsolat, amelyet az előző fejezetben bemutatunk, talán elegendő alap arra, hogy feltételezzük: azok a munkások, akik a magasabb iskolai képzettséget tartják a legfőbb továbbmozgatónak, jóval valószínűbben az olvasással, mint anélkül kívánják kitűzött céljaikat megvalósítani. Valószínű, hogy a magasabb fizetést kívánók csoportja is valamelyest korrelálódik az előbbrejutásban az iskolázottságot kívánókkal. Evvel a kérdéssel tulságosan messzire nem jutottunk, hiszen éppen azt nem tudtuk meg, hogy a meglehetősen nagy hányad által óhajtott művelődésben a könyv, az olvasás mekkora sullyal szerepel.

MIT VÁSÁROLNA 200 FORINTÉRT?

Bár a képzelt szituációra alapozott kérdések alkalmazása a szociológusok által eléggé vitatott, Ughy Jenő /1/ után mi is megkérdeztük: Ha most hozzájutna 200 forinthez, amire nem számított, mit vásárolna rajta? A válaszolók 34 %-a létszükségleti cikkeket /élelmiszert, cipőt, stb./ venne rajta, 13,5 %-a nagyobb beruházásra tenné félre, 15,3 %- ajándékot vásárolna, 6 % elmulatná, 10 % különböző hobbyjaira költené, végül kulturális célokra fordítaná 19,6 % és közülük 16 % könyvre költené.

A 4 évvel ezelőtti felmérés válaszait a mieinkhez hasonlítva a következő kép rajzolódik ki:

	munkások /1968/ %-a	falusi lakosok /1964/ %-a	
		mezőgazdasági %	munkások %
létszükségleti cikkek	34,0	59,4	44,4
nagyobb beruházás	13,5	22,5	8,8
könyv	16,0	3,8	9,8
egyéb és nem válaszolt	36,5	14,3	37,0
	100,0	100,0	100,0

A képzeletben könyvet vásárolók aránya a nők körében valamivel magasabb /nők 18,1, férfiak 15,5 %/ az iskolai végzettséggel pedig fokozatosan emelkedik /9 - 16,2 - 34,3 %/. A különböző korcsoportoknál túlságosan nagy eltérés nem tapasztalható, a könyvvásárlók aránya a 20-24 éveseknél a legnagyobb: 20,2 %, s az 55 éven felülieknél a legkisebb /11,0 %/.

VÉLEMÉNYEK A SOK KÖNYVŰ EMBERRŐL

A "Mi a véleménye arról az emberről, akinek sok könyve van?" kérdés feltevésekor nem a pozitív és a negatív válaszok aránya alapján kívántunk képet alkotni arról, hogyan értékelik a munkások a könyvet és az olvasást. Az első hallásra kissé szkeptikusnak tűnő mérlegelő válaszoknak az arányára voltunk elsősorban kíváncsiak, azokra, akik "attól függ"-el kezdték feleletüket, s vagy úgy folytatták, hogy "elolvassa-e" vagy, hogy "milyen könyvek azok". Ugy váltuk, ezek számára kevésbé közömbös a könyv, mint azoknak, akik jobbra sematikus, "pozitív előjel nélküli" állásfoglalást tanusítanak. Amikor ezt a kérdést feltettük, már több kérdésben szó esett az olvasásról, s az ilyen, az "illendő" válaszoknak a valóságnál nagyobb arányára amugyis számítani kellett. Ezért a negatív és a pozitív válaszokat akár össze is vonhatnánk, szembeállítva őket a mérlegelő válaszokkal. Mégsem tesszük, mert van azért ezeknek a pozitív és negatív irányban közömbös válaszoknak is valami specifikumuk. Az egyes válaszokat a következő arányban kaptuk: /1/

- /1/ A pozitív válaszok közé soroltuk a "muvelt, tanult ember", "dicséretes", "irigylésre méltó" típusu, közömbös és negatív reagálások közé az "ellenszenves", "nem szimpatikus", "könyvbolond", "sok pénze van", "sok ideje van" típusu válaszokat.

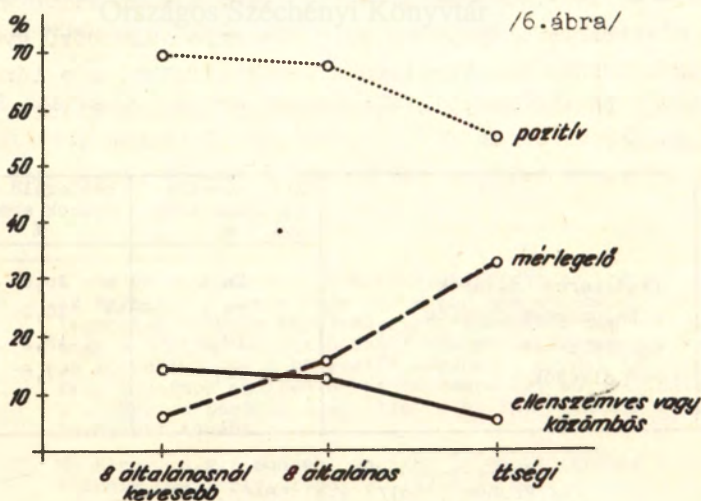

pozitív	66,8 %
ellenszenves vagy közömbös	15,1 %
mérlegelő	15,5 %
egyéb, nem vála- szolt	<u>2,6 %</u>
	100,0 %

A pozitív válaszok közömbös kémhatását igen szépen igazolja, hogy az ilyen választ adó legmagasabb iskolai végzettségűeknek az alacsonyabbakhoz képest kisebb aránya, 55,3 %-ukkal szemben a 8 általánost végzettek 67,5, az ennél is kevesebbet végzettek, 69,6 %-a áll. Ezzel szemben a mérlegelő válaszok aránya a következőképpen fest:

8 általánosnál kevesebbet végzett	7,9 %
8 általánost végzett	15,4 %
érettségizett	32,9 %

A különböző iskolai végzettségűeknél a sok könyvvel rendelkező emberről alkotott vélemények a következőképpen oszlanak meg: /6.ábra/

A nők és férfiak válaszainak összehasonlítása is igen érdekes.

	nők %-a	férfiak %-a
pozitív	71,1	64,7
ellenszenves, közömbös	14,1	15,5
mérlegelő	13,2	16,4
egyéb és nem válaszolt	1,6	3,8
	100,0	100,0

A különböző korcsoportok közül a legkevesebb ellenszenves és a legtöbb mérlegelő válasz a 20-29 éveseknél található. Fröhner /1/ vizsgálatában 58 % volt a pozitív, 24 % a negatív és 6 % a mérlegelő válaszok aránya, de a 19 %-nyi nem válaszolók nagyobb része miatt ezek az arányok a mi adatainkkal közvetlenül nem vethetők össze. Ha azonban a 19 %-nyi nem válaszoló nagyobb részét /2/ a negatív vagy közömbös kategóriához soroljuk, a tendenciák a két vizsgálatban egészen hasonlóak lesznek. Olvasásuk gyakorisága és a sajtóolvasásnál tanúsított olvasói magatartásuk alapján az egyszerű olvasókat eléggé egyértelműen el tudtuk határolni a nem olvasóktól. A "mérlegelő" és az ellenszenves" válaszok alapján ez a kép kissé differenciáltabbá válik. Egyértelműen kitűnik, hogy ezeknek az olvasóknak a könyvhöz való viszonya különböző gyakorisággal az olvasók között határozottan a leglebilisabb, s e téren nagyobb a különbség köztük és az alkalmi olvasók között, mint a sajtóolvasásnál.

	ellenszenves válaszok ará- nya %	mérlegelő vá- laszok aránya %
rendszeres olvasók	10,3	20,0
alkalmi olvasók	13,2	16,1
egyszeri olvasók	18,0	12,1
nem olvasók	24,3	7,6

/1/ Fröhner, Rolf: i.m. 58-60. p.

/2/ A mi jóval kisebb arányú nem válaszolóink megoszlásának elemzése után ezt nagyon valószínűnek tartjuk.

KÖNYVBESZERZÉSI FORRÁSOK

Az olvasó és a könyvtár viszonyának elemzését vizsgálatunk éppen a kérdésnek tulajdonított fontosság miatt nem tűzte ki célul, erre a témára önálló kutatást tervezve, erőinket most az olvasás kérdésének tanulmányozására vontuk össze. Néhány próbafurást azért ezen a területen is végeztünk.

A legutoljára olvasott könyvek "származásuk" szerint a következőképpen oszlanak meg:

könyvtár	26,0 %
könyvesbolt	24,4 %
személytől kölcsön	15,7 %
saját könyv	15,1 %
nem válaszolt /1/	<u>18,8 %</u>
	100,0 %

Kérdéses, nem követünk-e el módszertani hibát, ha az utolsó olvasmány forráshelyéről általában a könyvbесzerzés forrásaira következtetünk. E. W. Mc Elroy kutatásait /2/ ismerve ezt az aggodalmat félre tehetjük, ő ugyanis az utolsó olvasmány forrása mellett összehasonlítva vizsgálta a legfontosabb, leggyakoribb könyvbесzerzési forrásokat is és nem tapasztalt lényeges eltéréseket.

A könyvtárból származó könyvek aránya körülbelül "méretarányosan" jelzi a könyvtártag munkások hányadát. /3/ Jelentős részarány jutott a saját könyvekre, hiszen a 15,1 % már meglévő könyvhöz kellene

---

/1/ A nem válaszolók nagy arányának a fő oka az, hogy az egyszeri olvasók nagy része már nem emlékezett a legutolsó olvasás körülményeire, ezenkívül még az is, hogy a "Hogyan jutott hozzá?" kérdést a "Miért olvas-sa /olvasta/ ezt a könyvet?" kérdéssel együtt tettük fel, s számos esetben a két kérdésre egy választ adtak, pl. "Mert a barátom ajánlotta" s az interjúkészítő nem kérdezett tovább.

/2/ Mc Elroy, E.W.: Subject variety in adult reading = The Library Quarterly, 1968. 2. 157-158. p.

/3/ Ez a nem válaszolókat is figyelembe véve 25-30 %-ra tehető.

sorolni a vásárolt 24,4 %-ot is. Ezek az arányok az otthoni "könyvtárépítési" folyamatot jelzik. Adataink alapján igen valószínűnek tartjuk, hogy a KTK vizsgálatban megállapított munkás családi könyvtárak 41 darabos átlagállománya azóta is emelkedett.

A könyvbeszerzés forrásait illetően a nők és férfiak között csak igen minimális, s a választ nem adók nagy aránya miatt nem is szignifikáns különbségeket tapasztalhatunk.

A különböző iskolai végzettségűeknél még jelentősen el is tér a nem válaszolók aránya, így csak igen óvatos becsléseket tehetünk. A könyvvásárlás aránya és az iskolai végzettség együtt eléggé egyértelmű kapcsolatot rejt magában, de nem mondható el ugyanez a könyvtári kölcsönzés esetében.

	az utolsó olvasmány forrása		
	könyvtár %	könyvesbolt %	kölcsön %
8 általánosanál kevesebbet végzett	24,7	19,4	13,7
8 általánost végzett	27,4	23,8	17,6
érettségizett	21,2	32,6	10,1

Az, hogy az érettségizettek között található a legkevesebb olyan olvasó, akinek a legutolsó olvasmánya könyvtári eredetű, még nem jelenti azt, hogy köztük van a legkevesebb könyvtári tag. Ugyanakkor eléggé egyértelműen jelez ez az arány valami diszharmóniát ezeknek a legmagasabb iskolai végzettségű csoporthoz tartozó, többségükben rendszeres olvasók könyvhöz való viszonyában. A nagyobb arányú vásárlás és a könyvtári lemorzsolódás között a hazai könyvpiackutatás már jelzett összefüggéseket /1/. A nagyobb arányú vásárlás által megalapozott családi könyvtár feltétele magasabb olvasási szint elérésének, de a fenti adatok alapján úgy véljük, komoly valószínűsége van annak, hogy eljutva az anyagi feltételek

/1/ Gereben Ferenc: A középiskolás fiatalok és a könyv.
Bp. 1968. 72-75. p.

bizonyos szintjére, a munkásolvasók megrekednek ezen a könyvvásárlási szinten, a könyvtárt kényelmetlennek vagy afféle értelmi-ségi klubnak érezve mellőzik. Ismerve az ismeretterjesztő irodalom alacsony arányát és a szépirodalmi művek szűk terjedelmét a munkásság olvasmányaiban, csak az esetek kisebb részében mondhatjuk azt, hogy azért mellőzik ezek a legfejlettebb munkásolvasók a könyvtárakat, mert azok igényeiket már nem képesek kielégíteni. Ezt látszik igazolni az a tény, hogy a falusi lakos munkásoknak nagyobb százaléka /36,5 %/ szerezte be könyvtárból az utolsó olvasmányát, mint a városi lakosok. /28,6 % - Budapesten 31,0 %/ Ez utóbbi jelenség pedig egyrészt egybevág az előző fejezet ama megállapításával, mely szerint a falusi lakos, 8 általánost végzett szakmunkások, ha jóval kevesebb szabadidejüket is figyelembe vesszük, intenzívebb olvasók, mint a városiak, másrészt az ugyanott jelzett kisvárosi lakos munkások váratlanul legalacsonyabb olvasói arányának nem véletlen voltát is igazolja.

A fentiek alapján az olvasóvá válási folyamatot egyenlőtlen fejlődésként kell elképzelnünk. A munkások többsége eljutott már arra a fokra, hogy könyvet vásároljon, családi könyvtárat gyűjtsön, s hogy ezeket a könyveket el is olvassa.

Ugyanakkor ez a szint kényelmes megoldást is kínál, s mivel nem igen jelentkeznek a referenz-szintű igényei, nem specializálódik érdeklődési köre, de nem is szélesedik, létrejön a könyvtár nélküli olvasás, annak látszatával, hogy saját könyvtára és a könyvesbolt kielégitheti minden igényét. Hozzájárulhat ehhez egy-két, a könyvtár által ki nem elégített, s a könyvesboltban azonnal teljesített kérés, s kialakulhat az "önerőből", "a könyvesboltra építve mindent meg lehet oldani" látszata. Ez a tendencia összlakossági szinten is jelentkezik. Ezt a reprezentatív KKTK vizsgálat adataival igazolhatjuk.

iskolai végzettség	könyvesbolti vásárlás aránya %	könyvtári kölcsönzés aránya %
8 általánosnál kevesebb	20,7	23,0
8 általános	24,8	21,0
érettségi	33,0	22,0
egyetem	39,3	15,5

- A helyzetet végsőkéig az egyetemet végzettek legkisebb arányu könyvtár használata élezi ki. A fenti adatok és összefüggések arról tanuskodnak, hogy az olvasási kultúra magasabb szintre emelkedése nem mentes az egyenlenségektől. Az olvasók arányához képest nem nőtt azonos arányban társadalmunk e nagy rétegében a könyvtár szerepe. Ez nem a könyvtári tagok százalékos arányának csökkenését, hanem inkább a könyvtár használatának az olvasás arányához és gyakoriságához képest alacsonyabb szintjét jelenti. A fejlettebb olvasók könyvtártól való "elfordulása" sem a könyvtárral való kapcsolatuk megszüntetését, hanem intenzívitásának viszonylagos gyengülését, mindez pedig végső soron az olvasók arányához képest az olvasás minőségének elmaradását is jelentheti. Mivel mi mégis csak az utolsó olvasmányok forrását vizsgáltuk s ebből következtettünk - talán kissé merészen - a munkások olvasóvá fejlődésének egyenlőtlen voltára, meg kell vizsgálnunk néhány lehetséges ellenvetést.
- Mondhatná valaki, ne tévesszük össze a könyvtári kölcsönzést a könyvtárhasználattal. Ez valóban két meglehetősen különböző dolog, de főképpen akkor van értelme a kettéválasztásnak, ha nagyszámu, általánosan elterjedt, nemcsak kölcsönző funkciót betöltő, referenz szintű igényeket is kielégítő könyvtárral rendelkezünk. Ebben az esetben arról van szó, hogy a műveltebb olvasó az olvasmányt megveszi, a könyvtárból nem tájékozódik. Érzésünk szerint a könyvtárhasználat és a könyvtárból kölcsönzött, illetve olvasott könyvek száma párhuzamosan fog növekedni.
- Másik ellenvetés az lenne, hogy az iskolai végzettség növekedésének és a könyvtári "származásu" könyvek olvasásának fordított aránya törvényszerű dolog, hiszen ez az egyre nagyobb számu saját könyv beszerzését jelenti. A kérdés mélyebb kutatása még előttünk van, de az ilyen irányu vizsgálódás ellentétes előjelű eredményét talán tulságosan merésznek tűnő állításaink igazolására megemlítenénk, hogy Mc Elroy említett tanulmányában /1/ az olvasói érdeklődés terjedelmét a könyvbeszerzési forrásokkal veti össze. Az adott időszak alatt 4-nél több kategóriába tartozó művet olvasó legfejlettebb, s átlagosan legmagasabb iskolai végzettségű olvasóknak 36 %-a

---

/1/ Mc Elroy, E.W.: I.m. 157-158. p.

szerezte be könyvtárból és 32 %-a vásárolta az utoljára olvasott könyvet. Tegyük még annyit hozzá, hogy az Egyesült Államok olvasás terén korántsem áll vezető helyen.

KAPCSOLAT AZ ÜZEMI KÖNYVTÁRPAL

A könyvtári tagság kérdését csak az üzem területén működő /főképpen szakszervezeti/ könyvtárak használatával kapcsolatban érintettük. Csaknem mindegyik interjúhelyen működött legalább letéti kölcsönzőhely, mégis a megkérdezett munkásoknak csak 86,1 % tudott létezésükről. Könyvvállományukat 34,0 %-uk használta legalább egy alkalommal. Ez a 34 % sok is, kevés is. Sok lenne, ha intenzív használatot fedne, kevés, ha csak valamilyen kampány vagy egyszeri nekibuzdulás hatására történő beiratkozást, s egyszeri kölcsönzést. A valóságos helyzet valahol a sok és kevés között van, hogy melyikhez közelebb, azt vizsgálatunk nem mutathatta ki. A könyvtárról szerzett információk arányában a különböző szakképzettségűeknél minimális, a különböző iskolai végzettségűeknél pedig a szokásosnál kisebb arányú különbségeket találunk. Az érettségizettek egy tizede nem tud a munkahely területén működő könyvtár létezéséről. A férfiak és nők között a vártnál jelentősebb különbségeket tapasztaltunk. A férfiak 82,7 %-val szemben a nőknek 93,5 %-a tudott a könyvtárról, s a könyvtár használói között is tapasztalható 7 %-nyi különbség a nők javára. A használatban a különböző szakképzettségűeknél és iskolai végzettségűeknél a már tapasztalt arányú eltéréseket figyelhettük meg.

iskolai végzettség	nem tud a könyvtár létezéséről %	használja a könyvtárat %
8 általánosnál kevesebb	18,5	20,2
8 általános	12,6	38,6
érettségi	10,4	47,0

Az olvasás és gyakorisága és a munkahelyi könyvtár használata között az alábbi összefüggések tapasztalhatók:

	nem tud a könyvtár létezéséről	használja a könyvtárat
rendszeres olvasó	11,9	49,3
alkalomszerű olvasó	14,3	31,7
nem olvasó	18,2	-

A rendszeres olvasók meglehetősen nagy százaléka nem rendelkezik információval a hozzá térben talán legközelebb eső könyvtárról, s ez ismét a könyvtárnak a munkások életében betöltött, az olvasás arányához képest csekélyebb jelentőségéről tanuskodik. A rendszeres olvasók jóval jelentősebb arányú könyvtárhasználata, s az utolsó olvasmány könyvtárból származásának kisebb aránya között csak látszólagos az ellentmondás, hiszen a rendszeres olvasóknak közel 50 %-áról csupán azt tudtuk meg, hogy kapcsolatot tart fenn a munkahelyi könyvtárral, a kapcsolat minőségéről nincsenek adataink, a rendszeres olvasók által utoljára olvasott könyv származását tekintve pedig inkább csak negatív adataink vannak.

A kérdezett munkások 13,9 %-a nem tudott a feltehetően valamilyen propagandát kifejtő munkahelyi könyvtár létezéséről. Alapos gyanunk van annak feltételezésére, hogy legalább ilyen százalékarányuk egyáltalán a könyvtárak létezéséről sem tud többet, nem beszélve a könyvtárak funkciójáról, szolgáltatásairól, s a könyvtáros munkájáról.

A KÖNYVTÁROS A KÜLÖNBÖZŐ FOGLALKOZÁSUK RANGSORÁBAN

A könyvtáros személyével kapcsolatban is végeztünk egy próbafurást, a könyvtáros társadalmi megbecsüléséről. Felsoroltunk 12 foglalkozást, részint értelmiségi foglalkozásokat, részint olyanokat, amelyek formális vagy tartalmi kapcsolatban állanak a könyvtáros foglalkozással, s az interjualanyokat arra kértük, rangsorolja ezeket a foglalkozásokat aszerint, hogy ő milyen társadalmi fontosságot tulajdonít munkájuknak. 486 válasz alapján a következő átlagos sorrend alakult ki az egyes megadott foglalkozások között:

1. körzeti orvos
2. egyetemi tanár
3. tanító
4. üzemi mérnök
5. tanácsi VB titkár
6. újságíró
7. regényíró
8. KÖZÉRT boltvezető
9. kulturház igazgató
10. bérelszámoló
11. könyvtáros
12. raktáros

A könyvtáros átlag elhelyezési száma 9,4 volt. A fenti sorrend megszabbbmenő következtetésekre nem alkalmas, hiszen az ilyenfajta rangsorolások ellen jogos az elvi tiltakozás, mondván, hogy a maga nemében mindegyik foglalkozás fontos /közel száz munkás ilyen álláspontra is helyezkedett/ /1/. Érdekesebb megvizsgálni a műveltség és az olvasás különböző szintjein állóknak a könyvtáros foglalkozása iránti "érzékenységet". E téren meglepően jelentéktelen különbségeket kaptunk. Sem a különböző iskolai végzettségűek, sem az olvasók és nem olvasók között nem volt fél helyezési foknál nagyobb különbség. Ez a kis vizsgálat ismét a könyvtárkultúra viszonylag alacsony szintjére mutat a munkások között. Míg a könyvtárhasználatban a nők javára mutatkozott jelentősebb különbség, e téren már komolyabb eltérést nem tapasztaltunk.

AZ OLVASMÁNY, MINT BESZÉDTÉMA

Az olvasás akkor lesz igazán közkinccsé, ha a könyv, az olvasmány beszédtéma lesz. Ugy gondoltuk, fejlettebb olvasói szinten gyakoribb az ilyen témájú beszélgetés s szélesebb azoknak a köre, akikkel beszélgetnek. Vizsgálódásaink feltevéseinket csak kis részben igazolták.

/1/ Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a kérdezettek jelentős része nem "valódi" könyvtárost, - képzetlen tiszteletdíjast hasonlított össze más, a maguk nemében "valódi" foglalkozásokkal.

Az olvasó munkások 29,3 % senkivel se beszél meg olvasmányait. 51,4 % csak egyfajta körben, tehát vagy csak a családban, vagy csak baráti körében, vagy csak munkatársai között beszél meg olvasmányait, míg 19,0 % szélesebb körben.

A férfiak 31,3 %-ánál, a nőknek 23,6 %-ánál nem szerepel ez a téma beszélgetéseikben, s a nőknek valamivel nagyobb százaléka beszél meg olvasmányait szélesebb körben, mint a férfiak. A különböző iskolai végzettségűeknél így alakul a helyzet:

	olvasmányait megbeszéli %	olvasmányait megbeszéli szélesebb kör- ben %
8 általánosnál kevesebb	63,0	16,5
8 általános	72,7	20,8
érettségi	70,8	22,2

A különbségek az olvasás arányának növekedéséhez képest eléggé csekélyek. Különösen minimális az érettségizettek és a 8 általánost végzettek közt, s ez ismét a már jelzett tendenciákat erősíti, s a magasabb szintű olvasók nagyobbfokú "elzárkózásáról" tanuskodik.

Nagyobb különbségek tapasztalhatók e téren a különböző koruaknál: a legaktívabbnak itt is a 20-29 éves korcsoport bizonyult, 85,5 %-nál beszédtema az olvasott könyv. 30-50 évig körülbelül 70 %-nál, 50 éven felül 60 %-nál. Az olvasó munkások 25,8 %-a családban beszél meg olvasmányait. Közülük 9,8 % csak a házastársával, 4,4 % csak a gyerekével, 2,1 % csak a szüleivel, a többiek szélesebb családi körben. A következő leggyakrabban említett kör a barátok - ismerősök, 22,3 %-uk tartozik ebbe a kategóriába. Munkatársaikkal a munkások 21,5 %-a beszél meg olvasmányait. Viszonylag jelentős helyet foglal el a könyvtáros, 13,7 % beszél meg vele az elolvasott könyvet. A könyvtáros mint beszélgetőpartner a különböző iskolai végzettségűek között közel hasonló arányban szerepel, mindössze a 8 általánost végzettek s az alacsonyabb végzettségűek között tapasztalható csekély, 3,5 %-os különbség. Az érettségizettek és az alacsonyabb végzettségűek között számottevő különbség nincsen. Ez újabb adalék ennek az olvasórétegnek a könyvtárhoz fűződő meglehetősen el-
lentmondásos kapcsolatához.

IV. Indítékok, célok, igények

A nagyszámu olvasó munkást ábrázoló szoboralak olyan átszellemült arccal, testtartással olvassa a kezében, ölében tartott, vagy térdére fektetett "üres" könyvet, hogy a szemlélőnek eszébe sem juthat olyasmi, hogy Berkesit vagy Rejtőt olvasnak éppen. A következő fejezetekben éppen ezt szeretnénk tisztázni, hogy ezek a szoboralakok milyen könyvet tartanak a kezükben, valamint a megörökitett pillanatot megelőző és követő mozzanatot: a könyvvel kapcsolatos elvárásokat és az elolvasott könyvek hatását.

Az igényt és hatást nem egymástól távol lévő kezdő és végpontnak tekintjük, hanem Sas Judit megállapításaihoz hasonlóan /1/ egymásra épülésüket hangsúlyozzuk. Az olvasmánnyal kapcsolatos elvárásokat az ezt megelőző olvasmányok hatásának, az ujjonnan elolvasott mű hatását pedig a mű hatására valamiképpen módosuló igény egyik új összetevőjének tekintjük. Amikor ebben a tanulmányban az igényeknek és elvárásoknak szentelünk nagyobb figyelmet, ezzel nem tagadjuk az olvasmányok hatásának legalább ilyen arányu jelentőségét, felmérésünk azonban az igényekkel kapcsolatban nyújt nagyobb mennyiségű információt, s ezért most a kérdésnek ezt az oldalát vizsgáljuk meg részletesebben, de az előbb mondottak alapján az igényeken keresztül az eddigi olvasmányok hatását is tanulmányozzuk. Természetesen minden esetben az igény és hatás szerintünk sem helyettesíthető egymással már csak azért sem, mert az igazi művészet hatása átfogóbb mint az elvárások.

/1/ H.Sas Judit: *Emberék és könyvek*. . Bp. 1968.

A LEGUTOLSÓ OLVASMÁNY ELOLVASÁSÁNAK INDITÉKAI

A legutolsó olvasmányra vonatkozó "Miért olvassa /vagy olvasta/ ezt a könyvet?" kérdésre adott válaszok nagy része nem olvasással kapcsolatos igényt jelölt, hanem azt a mozzanatot, amely az adott könyv olvasására a figyelmet felhívta. Ezek a "Mi hívta fel a figyelmét ennek a könyvnek az elolvasására?" kérdésre adott válaszok is nagyon értékesek számunkra, mert - bizonyos százalékban már tartalmazva őket - az olvasási igényekhez is közelebb visznek.

Leszámítva a kötelező olvasmányt jelölőket, a válaszok három közel egyenlő nagyságu típusba sorolhatók. A legértékesebb típushoz azok tartoznak, akik olvasmányukat az író, a téma és a műfaj iránti érdeklődés alapján tudatosan választják ki. A másik csoportba azok sorolhatók, akiknek a figyelmét közvetítők terelik a könyvre; tömegkommunikációs eszközök, ismerősök, könyvtárosok. A harmadik csoport választása minden különleges motívumot nélkülöző, véletlenszerű. Ehhez a Riesman három magatartás-típusára emlékeztető választási formához természetesen csupán a legutolsó olvasmány kiválasztásának módja alapján soroltuk a munkás olvasókat. Nyilvánvaló, hogy általában a könyvkiválasztási magatartásukat tekintve jóval nehezebb lenne a kategorizálás, hiszen sokan azok közül, akik most külső hatásra választottak, más esetben tudatosan keresik ki olvasmányaikat. Emellett ötvöződnek is ezek a típusok; hiszen pl. a könyvet ajánló tömegkommunikációs eszköz, mint külső hatás sok esetben tudatos belső indítékre épülhet. A tudatosan választó rendszeres olvasó is bemegy az antikváriumbakülönösebb indíték nélkül böngészni. Ha tehát általában a kiválasztás magatartását vizsgálnánk, mindig e három - vagy esetleg még több - motívum ötvözetében uralkodó motívumot kellene megállapítanunk. Most azonban csupán az utolsó olvasmány kiválasztását idéztettük fel, de ebből - mint a könyvek forráshelyénél is megtehettük - eléggé jól következtethetünk az összesség általában jellemző magatartására. Igen öröndetes, hogy a tudatos, "önerőből", "belülről" választók motívumai közül is a legértékesebb - a mű témája - szerepel az összes olvasásra felhívó mozzanat közül a legnagyobb arányban, az olvasó munkások 19,5 %-ánál. Ezután legnagyobb arányban az ismerősök ajánlása /a második kategóriából 16,8 %, és a merő vé-

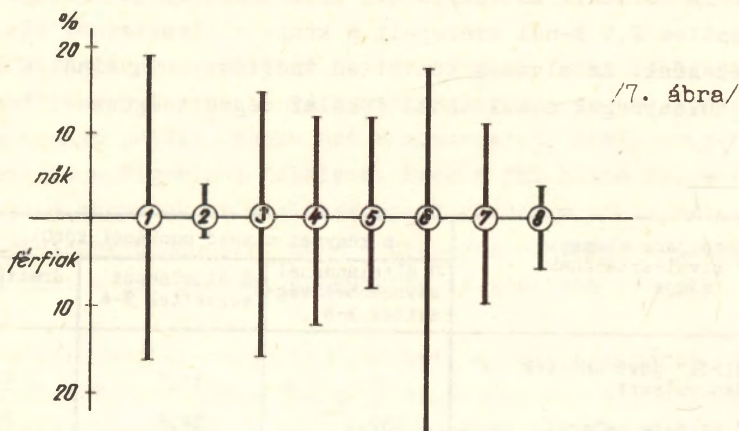
letlen /a harmadik kategóriából/ 15,6 % szerepel. A könyvtáros a kérdezettek 2,5 %-nál szerepelt a könyv elolvasásának közvetlen indítékaként. Az olvasás közvetlen indítéka arányainál a legnagyobb különbségek a különböző iskolai végzettségűeknél tapasztalhatóak /1/

a legutóljára olvasott könyv kiválasztásának módja	a könyvet olvasó munkások közül		
	8 általánosanál kevesebbet végzetek %-a	8 általánost végzetek %-a	érettségizettek %-a
"Belülről" jövő indíték alapján választ	27,1	35,6	48,8
Külső hatásra választ	32,9	34,8	25,6
Véletlenül kerül hozzá a könyv	<u>40,0</u> 100,0	<u>29,6</u> 100,0	<u>25,6</u> 100,0

A legfeltűnőbbnek a könyvhöz véletlenül hozzájutó érettségizettek meglehetősen nagy arányát találjuk.

A nők és férfiak könyvkiválasztásánál a különböző indítékok az alábbi arányban játszanak szerepet: /7. ábra/

/1/ A kérdezett olvasó munkások kb 10 %-át kitevő kötelező olvasmányt jelölő és nem válaszolók nélkül.

- ① Barátok, ismerősök ajánlották
- ② Könyvtáros ajánlotta
- ③ Különösebb cél nélkül
- ④ Szórakozásból
- ⑤ Az író miatt
- ⑥ A téma érdekelte
- ⑦ TV, újság, rádió felhívta a figyelmét
- ⑧ Kötelező olvasmányok

A nők és férfiak között a téma alapján választók arányánál találjuk a legnagyobb különbséget: a férfiak 21,6 %-val szemben a nőknek 15,8 %-a választ a téma alapján. A szerzők esetében valamivel kisebb arányban fordított a helyzet. A férfiak valamivel nagyobb arányban önállóan tudatosan választók, a nőknél pedig valamivel nagyobb szerepe van a kívülről jövő ajánló tevékenységnek. Az igények ezekkel a motívumokkal bonyolult kapcsolatot alkotnak, a kapcsolatok kutatása igen érdekes lenne, főleg a belső indítékok és az egyes könyvekre a figyelmet felkeltő ajánlások erőviszonyainak beható elemzése. Érdekesnek tartottuk megvizsgálni az olvasmányra felhívó mozzanatok és az olvasmány "származása" közti összefüggéseket:

A MUNKÁSOK MŰVÉSZETI IZLÉSE

A véletlenre bízva választók fele, az összes megkérdezett olvasók 10 %-a "csak egy szórakozásból" olvasta el a legutolsó könyvet. Itt már felszínre bukkant egy valódi igény, illetve igénytelenség, áttörve a valódi igényeket fedő, formálisabb jellegű magyarázatok burkát. Felvetődik a kérdés, vajon azoknak, akik az éppen a kezükbe került könyvet olvasták, de még azoknak is, akik csak a szerző miatt olvasták el a könyvet, hány százalékuk olvasta végső soron "csak egy szórakozásból". Az izlést vizsgáló felmérések közül jó néhány az ilyen jellegű igények nagy arányára utal. A Ganz MÁVAG munkásai színházélményei élén a My fair Lady, a Csárdáskirálynő, a Kaktusz virága, a Leszállás Párizsban és a Krimi magyar módra állanak /1/. A munkás rádió hallgatók 93 %-a kedveli a magyar nótát, s csak 75 %-a a népdalt a zenei műsorokból /2/, szimfónikus zenét 14 %, operát 10 % hallgat. A kabaré 85 %, a cirkusz 75 %, a tánczenei hangverseny 72 %, az operett 68 %-uk érdeklődését kelti fel, a képzőművészeti kiállításokon már csak 35 %, operában 21 %-uk fordul meg.

A munkások 90 %-a szereti a humoros, 70 %-a az izgalmas, 48 %-uk a megható műsorokat /ugyanazeket a 2-18 illetve 34 %-uk nem kedveli/.

Felvetődhet a kérdés, nem érvényes-e munkásságunkra is Ernst Fischer megállapítása, mely szerint a győztes osztályok művészeti izlése, kulturális tagolódása a megdöntött osztály, az előző korszak izléséhez igazodik, s az új élet drámája régi kosztümökben, régi színpalak közt játszódik és mégis csak Veres Péternek lenne igaz a abban, hogy a munkásság nem neki való szellemi táplálékon él, burzsoá

/1/ Mándi Péter: A munkások és a könyv. Bp.KTTK. 1968.

/2/ A munkások művészi izlésére vonatkozó alábbi adatokat Kérész Gyula - László György: A hallgatók művészi izlése a közvéleménykutatás tükrében /Bp. Magyar Rádió és Televízió. 1967./tanulmányból vettük át.

irodalmat olvas. Nos, ellentétes tendenciákat is tapasztalhatunk bőven, melyek korlátozzák Ernst Fischer és Veres Péter állításainak érvényességi körét. /1/

A leggyakrabban olvasott, hallgatott, megnézett művek rangsorában a régi izlésnek megfelelő vezető művek mögött és mellett mindig megjelennek az új és a mindig-új művek is. Az "örökölték" mellett az újak is "demokratikus jogokat" élveznek. Erre mutat az a tény, hogy a munkások 72 %-a, az átlagközönségnél nagyobb százaléka kedveli azokat a "mindenki kedvére" típusú zenei műsorokat a rádióban, amelyekben különböző zeneszámok kerülnek egymás mellé. Vannak, akik ezt a jelenséget korántsem tartják pozitívnak, mondván ez a keverés "mindenevőkké" nevel, elmosza az értékek közti különbségeket, nem fejleszti az izlést megfelelőképpen. Hasonló jelenségekkel állunk szemben a szabadpolcos könyvtárak megnyitásánál is, hiszen egy-egy polcon azonos betűvel kezdődő meglehetősen különböző értékű művek állanak egymás mellett, de ennek inkább a pozitív hatását érezhettük, Berkesit keresve az olvasó belelapozhatott Balzacba is. Kiderült az is a rádió felmérése során, hogy a szórakozás igénye mellé sok esetben "észrevételenül" más igények is felzárkóztak, s a televízió munkatársai talán meglepetéssel tapasztalták, hogy a munkások 74 %-a a film és a szindarab közvetítésekor igényli a szerzővel és a művel kapcsolatos adatok ismertetését, 52 % pedig az esztétikai értékelésre is kíváncsi.

A MUNKÁSOK OLVASÁSI CÉLJAI, IGÉNYEI

A munkások olvasási igényei vizsgálatánál nagy mértékben támaszkodtunk Sas Judit "Emberék és könyvek" című művének eredményeire. A szépirodalommal kapcsolatos elvárások igénytípusait kisebb-nagyobb változtatásokkal vizsgálatunkhoz is átvettük, s ezeket felbontva, finomítva és a non-fiction igényekkel kiegészítve, a próbafelvételek nyitott kérdéseivel kontrolláltuk.

/ Veres Péter: i.m.

Végül is a "Miért olvas ön könyveket?" kérdésre a következő válaszlehetőségeket adtuk meg:

- A hogy jobban megérthessem a világ eseményeit, a mai világot,
- B mert az olvasás szórakoztat,
- C hogy legalább a könyvekben találkozzam a boldogsággal, boldog emberekkel,
- D mert némelyik könyvben mintha a magam sorsát, a magam életét irták volna meg,
- E hogy kikapcsolódjak, s ezzel pihenjek,
- F mert el kell olvasnom a vizsgáimhoz kötelező olvasmányokat,
- G hogy olyan tapasztalatokra tegyek szert, amelyeket ügyes-bajos dolgaimhoz fel tudok használni,
- H mert szükségletemnek érzem, mint az evést vagy az alvást,
- I mert érdekelnek a különböző korok, vidékek és népek,
- J hogy eredményesebben közreműködhessek, segíthessek a társadalom jobbáformálásában,
- K hogy ismerőseim ne tartsanak műveletlennek,
- L mert a könyvek nagy része leleplezi azt a sok igazságtalanságot, ami a világban van,
- M mert élvezem, hogy az írók milyen szépen fejezik ki azt, amit én is érzek,
- N mert érdekel az emberek magatartása és erkölce, gonoszsága és jósága,
- O mert érdekel, vajon más is megélte-e azt, amit én, s hogyan viselkedett hasonló helyzetben,
- P hogy elmeneküljek gondjaimtól,
- R hogy a napi munkámat jobban el tudjam látni,
- S mert kedvteléseimmel kapcsolatosak,
- T hogy választ kapjak arra a kérdésre, hogyan lehet az ember boldog,
- U mert a könyvekben eljutok oda, ahová mindig vágytam, de eddig még nem sikerült eljutnom,
- V hogy pótoljam az iskolában nem tanultakat,
- Z hogy bővitsem ismereteimet az emberekről, az emberi tulajdonságokról,
- X hogy többet tudjak másoknál, s evvel sikereket érjek el.

Egészében átvettük Sas Judit igény- illetve hatástípusai közül a szórakozás-időtöltés-kikapcsolódás-menekülés kategóriát, az önfelismerés-magakeresés és az egyéni életsors problémái iránti érdeklődés és a művekben az emberi szenvedés, a küzdelem és a boldogság utjai elérésének lehetőségeit kereső igények kategóriáit. A szórakozás kategóriát a Sas Judit által is érzékeltetett három elemre bontottuk /B, E és P/; a magakeresés kategóriát pedig két értékben különböző válfajára. A parasztság körében nagyon jellemző saját csoportja, osztálya egyszerűbb azonosítása típus /D/ mellé szükségesnek tartottuk felvenni az irodalmi hős cselekedeteivel az olvasó cselekedeteit összehasonlító, mérlegelő, önmagát kontrolláló típust is /O/. A boldogságkeresés kategóriát /C és T/ kissé kiegészítettük, gondolva az ilyen igénnyel olvasott nem szépirodalmi művekre is /U/. Az etikai igények kategóriáját két irányban egészítettük ki, az igazság - igazságtalanság körét is bevontuk /L/, s evvel ismét a nem szépirodalmi műveket is, továbbá az erkölcs fogalmát /N/ is kiegészítve ide vettük az emberi tulajdonságok, az emberi lélek iránti érdeklődést /Z/ számolva ennek enyhén prakticista jellegével is. A társadalmi, politikai problémákra irányuló igények kategóriáját /A/ kiegészítettük a cselekvéssel, aktivitással /I/, napi munkával /R/ kapcsolatos olvasással és a praktikus célokat szolgáló, főképpen természetesen ismét nem szépirodalmi művek iránti igényekkel /G/. Igen fontosnak tartottuk a presztizs célokat szolgáló olvasás arányának lemerését /erre szolgálnak a K és X válaszok/. Nem maradhatott ki a külső kényszerből történő olvasás /F/ és a hobbiakkal kapcsolatos könyvek olvasása sem /S/. A művészi forma iránti igényt nem éreztük önálló kategóriának, s ezért - sajnos nem a legszerencsésebben - ötvöztük az önmagára ismerés egyik magasabb szintű válfajával /M/. Végül felvettünk egy összegező, leegyszerűsítő, de érzésünk szerint válaszként nagyobb arányban várható igénykategóriát is, akik azért olvasnak, mert alapvető szükségletüknek érzik /H/, gondolva arra, hogy a válaszadók más válaszok párhuzamos aláhúzásával ezt még konkretizálják.

A kérdezetteknek lehetőséget adtunk, hogy a felsorolt válaszokat saját megfogalmazásaikkal kiegészítsék. A nem túl nagy arányú kiegészítések újabb kategóriát nem eredményeztek, csaknem mindegyik

esetben kényelmesen belefértek kategóriáinkba. A kérdezettek átlag öt választ húztak alá, egy aláhúzás és tiznél több jelölés aránylag ritka volt. Az olvasó munkások közül az egyes válaszlehetőségeket a következő arányban jelölték: /1/

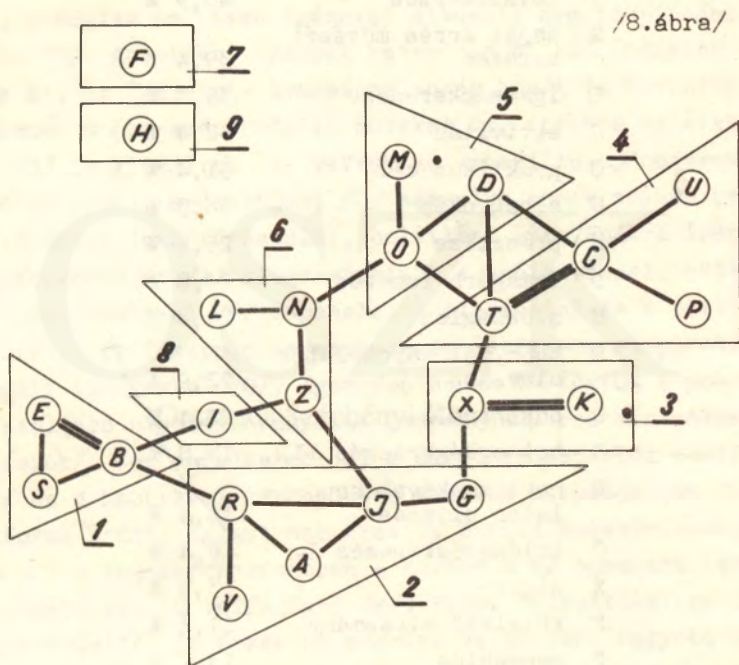
B	szórakozás	68,8 %
E	kikapcsolódás	63,0 %
Z	emberismeret	57,4 %
I	ismeretek	53,7 %
A	kifelé fordulás	53,6 %
N	etikai kérdések	53,6 %
V	továbbképzés	46,9 %
M	saját érzés művészi szinten	39,4 %
L	igazságkeresés	35,3 %
J	aktivitás	32,4 %
G	praktikus cél	31,4 %
U	elvágyódás	30,3 %
K	presztizs	25,9 %
D	önmagára ismerés	24,8 %
H	szükséglet	24,0 %
S	hobbyval kapcsolatos olvasás	22,9 %
O	önkontroll	22,4 %
T	boldogságkeresés II.	18,8 %
R	napi munkával kapcsolatos olvasás	18,5 %
C	boldogságkeresés I.	16,4 %
X	siker	13,9 %
F	kötelező olvasmány	11,6 %
P	menekülés	10,7 %

Ez a sorrend még nem rangsor, hiszen az olvasókkal nem jelöltettük meg, hogy nála melyik igénytípus játszik nagyobb szerepet, ennek ellenére a fenti arányok ilyen meglehetősen nyers állapotban is jelzik a legfontosabb tendenciákat. Nem véletlen a két "csak

---

/1/ Az egyes típusok mellett a kérdezettek megoszlása található %-ban kifejezve.

úgy szórakozásból" típusu igény első két helyen szereplése és némiképp meglepő a menekülés ilyen kis arányú szereplése. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy sokan a hasonló jellegű típusok közül csak az egyiket húzták alá, s arról sem, hogy néhány kategória egy vagy kettő, néhány pedig négy vagy öt összetevőre van lebontva, amelyeket még összegezni kellett. A következő lépés az volt, hogy kiderítsük, az egyes igénytípusok milyen kapcsolatban vannak egymással, melyek vonzzák, melyek taszítják egymást. Az e célból végzett asszociációs számítások /1/ alapján a következőképpen rajzolhatjuk fel az igények "térképét": /8.ábra/

/1/ Két igény együttes előfordulása alapján a kapcsolatok erősségét a régóta ismert "asszociációs koefficiens" révén mérjük, lévén ez a legkönnyebben integrálható ilyen mérőszám./Részletesen ld. G.V. Yule - M.G. Kendall: Bevezetés a statisztika elméletébe. Bp. 1964. 53. és köv. pp./ Az ábra a szignifikánsan pozitív asszociációkat mutatja, az egy vonallal való összekötés 90 %-os, a kettős vonallal való összekapcsolás 95 %-os valószínűség szintű szignifikanciát jelöl.

Két igénytypust találtunk, melyeket izoláltaknak tekinthetünk, amelyek sem különösebb asszociatív, sem jelentősebb disszociatív viselkedésről nem tanuskodtak. Az egyik /F/ volt a kényszerből, a másik /H/ az alapvető szükségletből fakadó olvasás. A szükséglet még viszonylag az etikai kérdésekkel kapcsolatos igényekkel volt legszorosabb, s a presztizs célokkal a leggyengébb kapcsolatban. A kényszerből olvasáshoz még viszonylag legközelebb a napi munkával kapcsolatos olvasás, legtávolabb pedig a könyvekhez való menekülés állott. Igen erős kapcsolatot három esetben találtunk: a boldogságkeresés két típusa /T és C/, a szórakozás és a kikapcsolódás /B és E/, valamint a két presztizs cél /K és X/ között. A K és X típusokból létrejött presztizs kategória után a B - E - S háromszög alapján a legegértelműbben a szórakozás kategóriát alakíthattunk ki. A szórakozás /B/ és a kikapcsolódás /E/ mellé harmadiknak a menekülést /P/ vártuk, ez a várározásunk nem igazolódott. Helyébe a hobbykkal kapcsolatos olvasás került, amely egészen egyértelműen csak a szórakozás két válfajához kapcsolódott. Ha utánagondolunk egy kicsit, ez a kapcsolat természetesnek minősíthető, hiszen a hobby maga is szórakozásként folytatott tevékenység, s az evvel kapcsolatos olvasás /akváriumszakkönyv, barkácskönyvek, utikönyvek/ maga is szórakozás. A szórakozás háromszög igen jellemzően az ismeretszerzéssel és a napi munkával kapcsolatos olvasással van szorosabb kapcsolatban. S ez arra mutat, hogy ez a szórakozás kategória nem csupán könnyű szórakozást jelent, s a szórakozásból olvasó sem afféle "léha" olvasót. A térkép másik részén, egymással meglehetősen szoros kapcsolatot létesítve találjuk a boldogságkeresés és az önmagára ismerés körébe tartozó olvasási igényeket. Elkülönítésük meglehetősen problematikus volt. Az alacsonyabb szintű, azonosító jellegű önmagára ismerés /D/ Sas Judit által is tapasztalt módon igen asszociatív magatartást tanusított a boldogságkeresés két alapválfaja iránt /D és T/. Ennek ellenére az igen erős C - T kapcsolat, s a hozzájuk kapcsolódó, de más típusoktól elszigetelt menekülés /P/ és elvágyódás /U/ négyesből még eléggé egyértelműen kialakíthattuk a boldogságkeresés kategóriáját. Ide került tehát a szórakozáshoz várt menekülés is, mely egyedül csak a boldogságkeresés C típusával került szorosabb kapcsolatba. Az önmagára ismerés kategóriája már sajnos nem látszik ennyire tisztának. Eléggé egyértelműen ide

került az esztétikai mozzanatot is tartalmazó önmagára ismerési igény /M/. Az önkontroll /O/ a boldogságkeresés /D és T/ mellett az etikai kérdésekkel kapcsolatos igények /N/ felé is átmenetet képez. Ebbe a kategóriába tehát értéküket tekintve eléggé különböző, de végső soron mégis csak egy kört alkotó típusok kerültek. Egyes esetekben majd szükség lesz a cselekedeteket sok esetben már erkölcsi normák szerint mérlegelő, hasonlító önkontroll/O/ és a csupán önmagát felismerő /D/ összetevők szétválasztására. Az erkölcsi kérdésekkel és az emberi tulajdonságok megismerésével kapcsolatos igénykategória kialakítása már valamivel könnyebb volt. Az igazságkeresés /L/ a szorosabb értelemben vett erkölcsi kérdések iránti igénnyel /N/ volt szorosabb kapcsolatban, ez pedig az erkölcsi motivumokat is tartalmazó önkontroll mellett az emberismeret tipussal /Z/. Ez utóbbi, mivel az "ismeret" egy fajtája, s így a gyakorlati alkalmazás motivumát is tartalmazza, az ismeretszerzéssel /L/ és az aktivitással /J/ is az átlagosnál erősebb kapcsolatban áll. A világ aktuális eseményeivel való kapcsolattartás igénye /A/ a napi munkával kapcsolatos olvasással /R/ és a társadalmi aktivitással alkot háromszöget. A napi munkával kapcsolatos olvasáshoz /R/ egyedül a továbbképzés célját szolgáló olvasás /V/ kapcsolódik, a társadalmi aktivitáshoz pedig a presztizs célok felé átmenetet képező praktikus célokat szolgáló olvasás /G/. Ebből az öt igénytípusból állítottuk össze az "aktivitás" kategóriát, számolva azzal, hogy mivel összetevői három másik kategóriához tartozó igénytípussal is szorosabb kapcsolatban vannak, ez a kategória lesz a legjobban átmeneti jellegű, esetleg a legkevésbé "egyéni arculatu". Az izoláltakon kívül egyetlen igénytípust nem soroltunk be egy kategóriába sem, az ismeretszerzést /I/. Itt főképpen földrajzi, történelmi, etnográfiai ismeretekről van szó, míg a természettudományos és műszaki-technikai ismeretek iránti igényt az aktivitás kategóriába tartozó igénytípusok tartalmazzák. Mivel itt az ismeretszerzés nem ötvöződik presztizs vagy cselekvés, gyakorlati alkalmazási motivumokkal, hangsúlyozva torzó jellegét, ezt az igénytípust meghagytuk önálló kategóriának. Ez a kategória egyébként valamelyes hasonlóságot mutat Sas Judit "a konkrét anyagszerű történelmi, földrajzi, lexikális típusú ismeretek szépirodalom útján történő elsajátítása" tartalmu kategóriájával.

Végül is tehát az alábbi igénykategóriákat különítettük el:

1 szórakozás	/B+E+S/
2 aktivitás	/A+G+J+R+V/
3 presztizs	/K+X/
4 boldogságkeresés	/C+P+T+U/
5 önmagára ismerés	/D+M+O/
6 etikai igény	/L+N+Z/
7 kötelező olvasás	/F/
8 ismeretek	/I/
9 szükséglet	/H/

Felvetődhet a kérdés, nem tükröznek-e tulzott mértékben szépirodalom-centrikus szemléletet ezek az igénytipusok? Ugy érezzük, arányban vannak az olvasmányok között jóval nagyobb mértékben szereplő szépirodalmi művek hányadával. A 9 igénykategória között csak a boldogságkeresés, az önmagára ismerés és az erkölcsi kérdések iránti igény, amelyek inkább csak szépirodalmi művekkel hozhatók kapcsolatba. Két kategóriával kapcsolatban támasztunk magunk is bizonyos aggályokat, a szórakozással és az aktivitással. Annak ellenére, hogy úgy érezzük, hogy a szórakozás összetevőinek tisztázásánál már is előbbre jutottunk a sokat vitatott igénykategória mélyebb megismerésében, felvetődhet joggal a kérdés, ki nem olvas szórakozásból? Hátha a szórakozás minden olvasó igényei közt jelen van, hátha mindenfajta olvasáshoz - de a szépirodalomolvasáshoz mindenesetre - hozzátartozik ez az elvárás, az ehhez járuló többi igénymotivum ad karaktert az olvasó igényének? Ezek szerint a szórakozás afféle "nemes gáz", semleges kategória lenne. Ugy véljük, bár sok igazság van ebben az okfejtésben, még sincsen ez teljesen így, hiszen a szerint, hogy mennyi és milyen igény járul a semlegesnek feltételezett szórakozás "alapigényhez", attól függően kap a szórakozás is előjelet, illetve önmagában maradva önálló független igénnyé léphet elő. Joggal feltételezhetjük, hogy azok az olvasók, akik nem húzták alá a 3 szórakozás igénytípus egyikét sem, szintén olvasnak szórakozásból is, de ugyanakkor arra is következtethetünk az ilyen esetekben, hogy ez az alapigény az átlagosnál erősebben motivált más elvárásokkal. Bizonyos - már jelzett - aggodalmaink az aktivitás kategóriával kapcsolatban is vannak, ezekre később térünk vissza.

Az összevonásokkal kialakított igénykategóriákat az olvasó munkások a következő arányban jelölték meg:

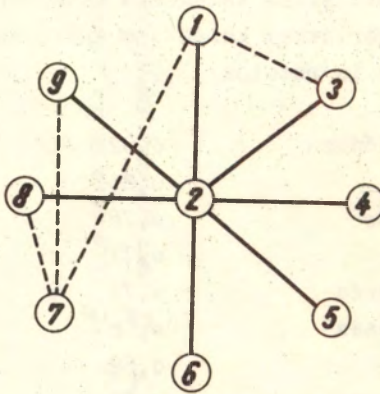
szórakozás	84,0 %
erkölcsi kérdések	76,4 %
aktivitás	67,8 %
ismeretek	53,6 %
önmagára ismerés	51,5 %
boldogságkeresés	47,6 %
presztizs	32,0 %
szükséglet	24,0 %
kötelező olvasás	11,6 %

A legáltalánosabb igény a szórakozás, ami nem egyenlő a "csak úgy szórakozásból" olvasással. Ez ismét nem jelenti azt, hogy a munkások e 84 %-ának csak a fele jelölte "csak úgy szórakozásból", a másik fele pedig biztosan "intelligens szórakozásból" olvas.

A "csak úgy szórakozásból" olvasás aránya nem lehet sokkal kisebb a 84 %-nál, hiszen ezt a táborot még a boldogságkeresés kategóriához tartozó elvagyódók, könyvhöz menekülők jelentős része is növeli. A "csak úgy szórakozásból" olvasás nagyobb arányu jelenlétét igazolja az olvasást mint elemi szükségletet, a létforma sajátosságát említők alacsony aránya is. Az összkép pozitív színeit adják az erkölcsi kérdések iránt érdeklődők és nemcsak öncélból "aktívan" olvasók nagy hányada. Végül is úgy tűnik, hogy a kifelé és a befelé forduló olvasás arányai korántsem kedvezőtlenek a munkásság körében. Természetesen nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek még csak igények, korántsem megvalósulások, inkább csak lehetőségek. Már inkább csak azért, hogy kategóriáink önálló létének jogosságát ellenőrizhessük, ismét kiszámítottuk az újonnan keletkezett kilenc olvasási igény kategóriánk közötti asszociációs együtthatókat. A vonzások mellett most a taszításokat is jelölve a következőképpen alakult ki az igénykategóriáknak most már meglehetősen megváltozott képe. /9. ábra/

/9. ábra/

- ① *szórakozás*
- ② *aktivitás*
- ③ *presztíz*
- ④ *boldogságkeresés*
- ⑤ *önmagára ismerés*
- ⑥ *etikai kérdések*
- ⑦ *kötelező olvasmány*
- ⑧ *ismeretek*
- ⑨ *szükséglet*

Igen erős kapcsolatot, amit a másik ábrán kettős vonallal jelöltünk, itt már nem találhatunk. Ennél gyengébb, de még szignifikáns kapcsolatot is csak az aktivitás igény hozott létre a többi igény-nyel. Ha ezektől a kapcsolatoktól eltekintünk, valamennyi kategória izolált pontként viselkedik, ami azt jelenti, hogy tovább össze nem vonható önálló kategóriák. Az aktivitási igény kiemelkedően asszociatív tulajdonságára két magyarázat adható. Az egyik ennek az igénykategóriának a már említett elegyes, átmeneti jellege, ami azt is jelenti, hogy a tulságosan sok összetevőből álló kategória kissé jellegtelené vált, hiszen itt az egymástól is eltérő társadalmi megértés, a mindennapi cselekvés, a mindennapi ügyes-bajos dolgokban segítség mellett találjuk a még jobban eltérő tanultak pótlását. Valaki még azt is megkérdézhethné, miért nem vettük ide az etikai érdeklődést, hiszen az is bizonyos fajta aktivitás. Hajlunk arra, hogy elismerjük, hogy azt a kategóriát tovább kell finomítani, s kiszűrni belőle egyes elemeket. Egy másik magyarázat is tartalmaz bizonyos valószínűséget, eszerint ez a mindegyik igényhez "hasonlító" igény egy kicsit szintézise is azoknak. Mivel az olvasás maga is aktivitás, méghozzá egy eléggé magas rangú aktivitás, ez az igény utalna erre legközvetlenebbül, bizonyos mértékig a többit is magába foglalva. Ha alaposabban megvizsgáljuk az egyes kategóriákat, még az önmagára ismerés és boldogságkeresés kategó-

riák összetevői között is találunk olyan igénytipusokat, melyek aktivitás-, kifelé fordulás mozzanatait is tartalmazzák. Nagyon fontos megjegyezni, hogy az aktivitás kategória átlagosnál erősebb kapcsolatai a különböző kategóriákkal korántsem egyformák, mint ezt az alábbi összehasonlítás is mutatja:

aktivitás	- etikai érdeklődés	0,92 /1/
	- szórakozás	0,85
	- ismeretszerzés	0,76
	- presztizs	0,71
	- önmagára ismerés	0,72
	- boldogságkeresés	0,68
	- szükséglet	0,68
	- kötelező olvasás	0,56

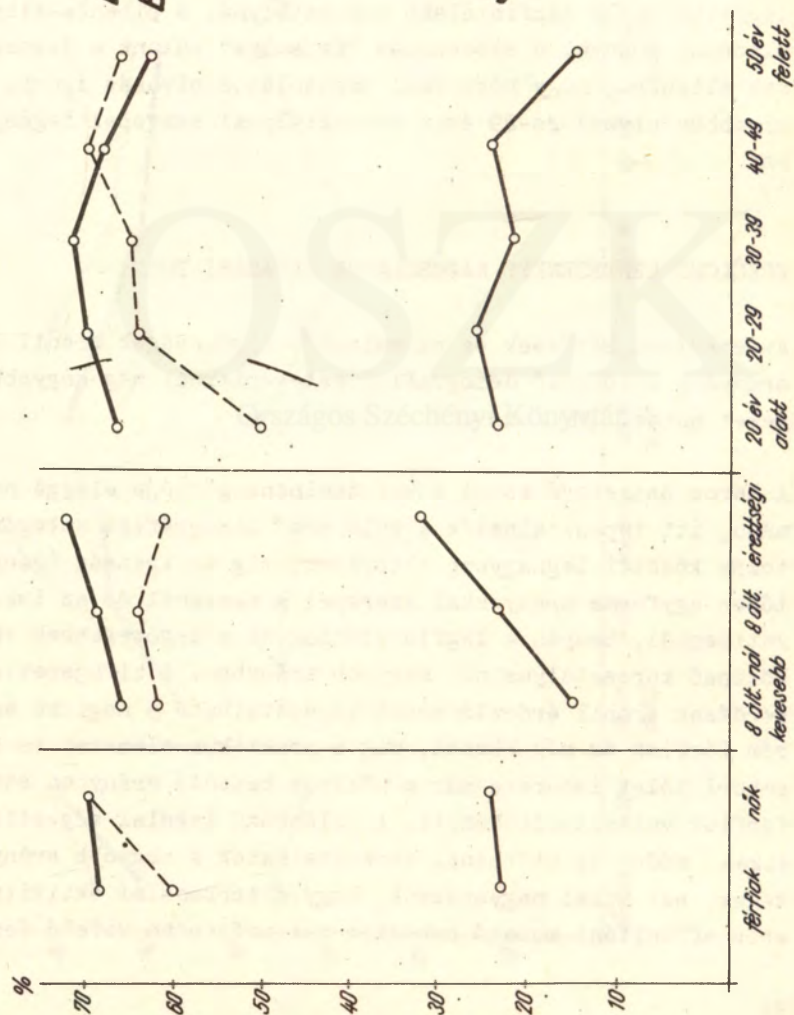
Az aktivitás és a szórakozás szoros kapcsolata újabb adalék a szórakozás pontosabb betájolásához. A kilenc igénykategória közötti szaggatott vonallal jelölt taszítások közül a presztizsből és a szórakozásból olvasás közötti ellentétes tendencia említésre méltó.

A SZÓRAKOZÁS MINT OLVASÁSI CÉL

A szórakozás vezető helyet foglal el mind a férfiak és a nők, mind a különböző iskolai végzettségűek között, a szórakozási igényt jelölők aránya azonban már nem egy esetben különbözik. Az sem közbös, hogy a szórakozás három összetevője közül az egyes esetekben melyik okozza leginkább az arányok megváltozását. Ezért most a szórakozással kezdve sorra vesszük az egyes igénykategóriákat, s megvizsgáljuk, hogy összetevőiknek mi a szerepe az eredő igénynek a különböző demográfiai kategóriákba tartozóknál eltérő arányu jelentkezésénél. /10. ábra/

/1/ A két igény kapcsolatának erősségét jellemző asszociációs
koefficiens

/10. ábra/

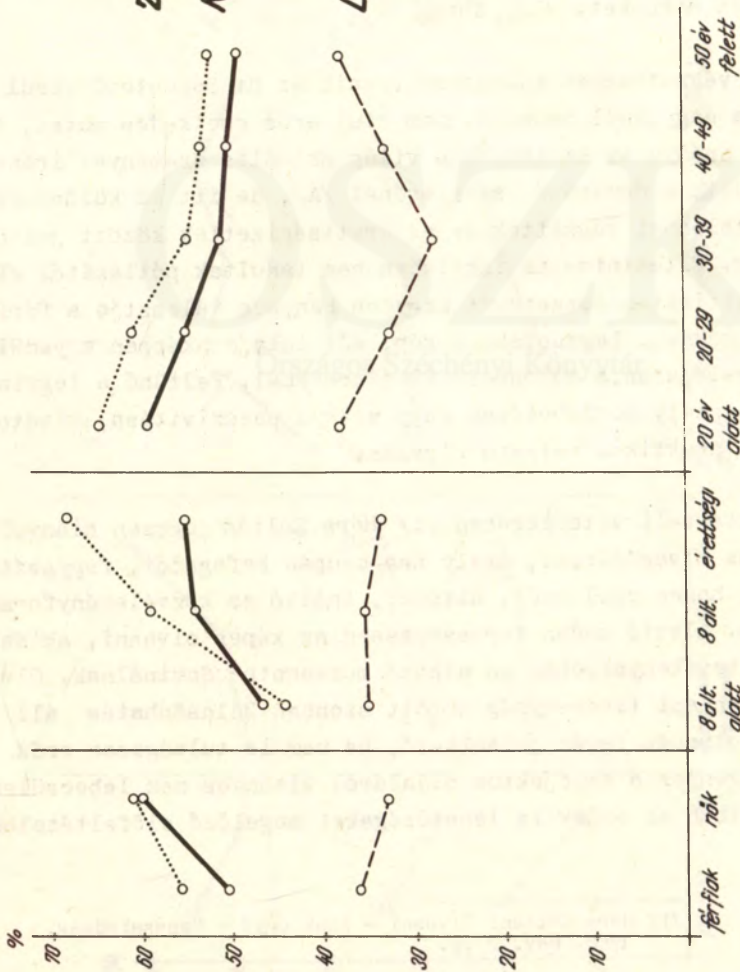
Különösen a két domináns összetevő közötti eltérések jelentősek. A nők számára a szórakozás valamivel nagyobb arányban pihenés-kikapcsolódás. A szórakozás választási arányának az iskolai végzettséggel együtt történő nem nagy arányu, de még jellemző mértékű növekedése a másik fontos tanulság, mely ismét igazolja, hogy a szórakozás korántsem alantas olvasói igény. Ezt huzza alá a kevésbé tartalmas kikapcsolódás-pihenésnek a különböző iskolai végzettségi fokoknál azonos aránya. A legtartalmasabb szórakozás a hobbykkal kapcsolatos olvasás, ennek aránya az iskolai végzettséggel határozottan növekszik, s jelzi, hogy itt már jóval nagyobb szerepet játszik a szerzett ismeretek szintje. A különböző életkoruaknál legfeltűnőbb a legfiatalabb korosztálynál a pihenés-kikapcsolódás alacsony aránya, a szórakozás "fajsúlya" nálunk a legnagyobb, annak ellenére, hogy hobbykkal kapcsolatos olvasás igénye a legintenzívebben olvasó 20-29 éves korosztálynál szerepel legnagyobb arányban.

ERKÖLCSI KÉRDÉSEKKEL KAPCSOLATOS OLVASÁSI IGÉNY

Az erkölcsi kérdések és az emberi tulajdonságok iránti érdeklődés aránya a különböző demográfiai kategóriáknál még nagyobb különbségeket mutat. /11. ábra/

A három összetevő közül a két domináns görbéje eléggé hasonló formájú, itt tapasztalhatók a különböző demográfiai kategóriákba tartozók közötti legnagyobb eltérések, míg az igazság igény meglehetősen egyforma arányokkal szerepel a nemeknél és az iskolai végzettségnél, csupán a legfiatalabbak és a legöregebbek választják a középső korosztályuaknál nagyobb arányban. A kifejezetten erkölcsi kérdések iránti érdeklődésnél tapasztalható a nagyobb arányu eltérés férfiak és nők között, míg a praktikus elemeket is tartalmazó emberi lélek ismerete már a nőkéhez hasonló arányban szerepel a férfiak választásai között. A különböző iskolai végzettségűeknél érdekes módon ez utóbbinál tapasztalhatók a nagyobb arányu különbségek, ezt azzal magyarázzuk, hogy a társadalmi aktivitással is erős affinitást mutató emberismeret erősebben kifelé fordulást

jelent, ennek aránya pedig a magasabb iskolai végzettséggel határozottan emelkedik: a kifejezettebben erkölcsi kérdések iránti igény pedig meglehetősen általánosnak mondható. Az etikai kérdéseket tartalmazó olvasmányok felé irányuló igény az életkor növekedésével csökken.

AZ OLVASÁS MINT AKTIVITÁS, KIFELE FORDULÁS ÉS ISMERETSZERZÉS

Az aktivitás igény összetevőinek görbéi meglehetősen kuszának tűnő képe első látásra kissé megingatja az önálló aktivitás kategóriába vetett hitünket. /12. ábra/

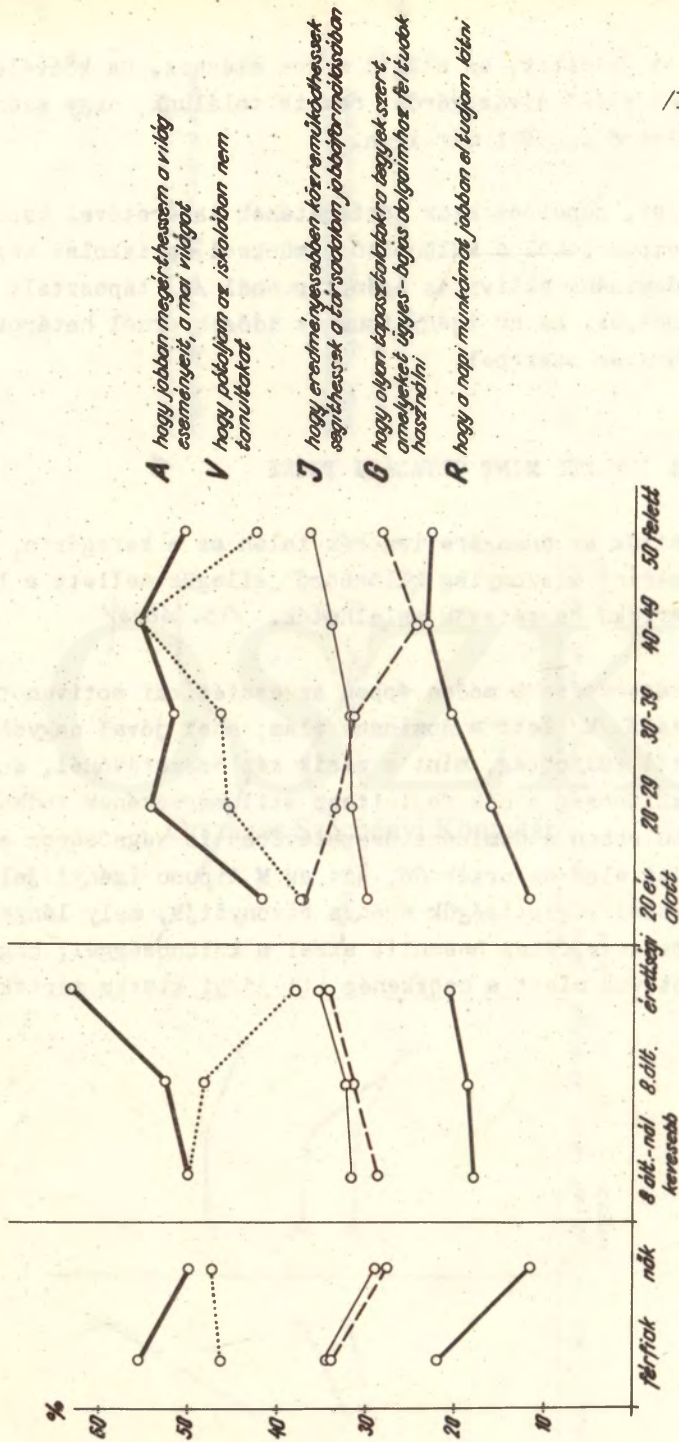
Az iskolai végzettségek különböző fokain az öt összetevő közül négy aránya nagyjából hasonló, nem túl erős emelkedés mutat. A legnagyobb arányú az emelkedés a világ aktuális eseményei iránti érdeklődésnél, a domináns összetevőnél /A/, de itt is különösképpen a 8 általánost végzettek és az érettségizettek között jelentős a különbség. Eltekintve az iskolában nem tanultak pótlásától /V/, mindegyik aktivitás összetevőt nagyobb hányada választja a férfiaknak mint a nőknek. Legkuszább a kép, sőt tulajdonképpen egyedül itt kusza valójában, a különböző életkoruaknál. Feltűnő a legfiatalabb korosztály meglehetősen nagy arányú passzivitása, kivételt képez itt a praktikus célzatú olvasás.

A népszabadságbeli vitacikkében /1/ Héra Zoltán jogosan hiányolja ezt a munkás olvasógardát, amely nem csupán befogadói, fogyasztói minőségben, hanem cselekvői, alkotói, önálló és közvéleményformáló módon olvas. Alkotó módon természetesen az képes olvasni, akinek mindennapi tevékenységében az alkotó mozzanatok dominálnak. Olvasás és mindennapi tevékenység között azonban kölcsönhatás áll fenn, s az olvasás terén jelentkező, ha nem is túlságosan erős aktivitás igények a szubjektum oldaláról bizonyos nem lebecsülendő, sok esetben az objektív lehetőségeket megelőző előfeltételek

---

/1/ Héra Zoltán: Olvasni - csak úgy? = Népszabadság.
1968. nov. 23.p.

kialakulását jelentik, az alkotó módon éléshez. Ha közvéleményformáló szintet elérő olvasógárdát nem is találunk, nagy számu ilyen igénynel olvasó munkást már igen.

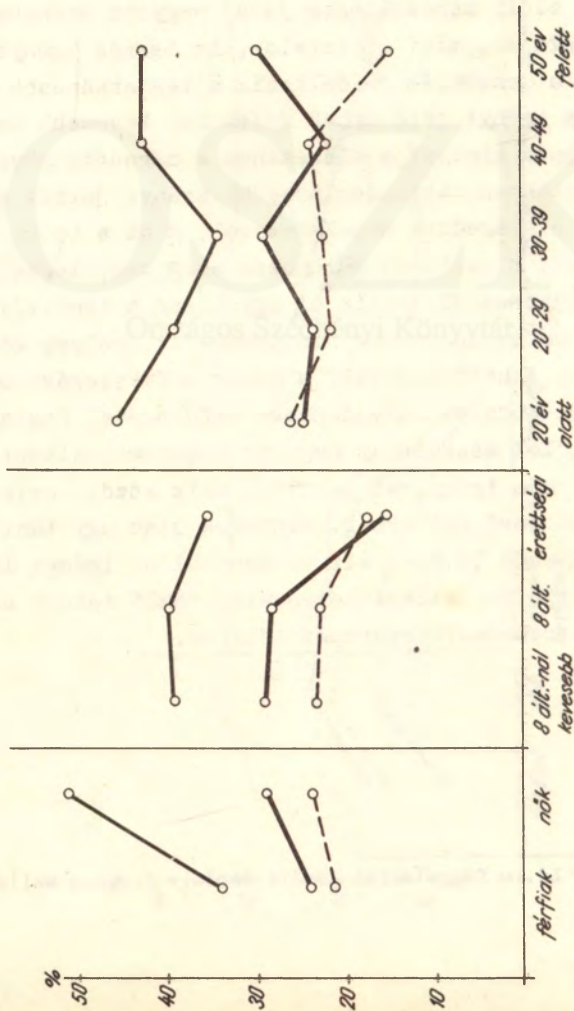
A világ tájai, népei és azok történetének ismeretével kapcsolatos igények szempontjából a különböző neműeknél és iskolai végzettségűeknél a domináns aktivitás igénytípusnál /A/ tapasztalt arányokat észlelhetjük. Ez az igénytípus az idősebbeknél határozottan nagyobb arányban szerepel.

AZ ÖNMAGÁRA ISMERÉS MINT OLVASÁSI IGÉNY

Mint említettük az önmagára ismerés talán az a kategória, ahol érzésünk szerint viszonylag különböző jellegük mellett a legkülönbözőbb értékű összetevők találhatók. /13. ábra/

Nem a legszerencsésebb módon éppen az esztétikai motívumot tartalmazó összetevő /M/ lett a domináns elem, ahol jóval nagyobb a nemek közötti különbség, mint a másik két összetevőnél, s ez az aránybeli különbség a nők fejlettebb stilusérzékének tudható be. Hogy azonban ebben a domináns összetevőben is végsősoron az önmagára ismerési elem az uralkodó, azt az M típusu igényt jelölő különböző iskolai végzettségük aránya bizonyítja, mely lényegében a másik két összetevőéhez hasonlít azzal a különbséggel, hogy éppen a stilus motívum miatt a csökkenés itt jóval kisebb mértékű.

M mert élvezem, hogy az írók milyen szépen fejezik ki azt, amit én is érzek.

D mert némelyik könyvben, mintha a magam sorsát, magam életét írják volna meg.

O mert érdekel, vajon más is megélte-e azt, amit én, s hogyan viselkedett hasonló helyzetben

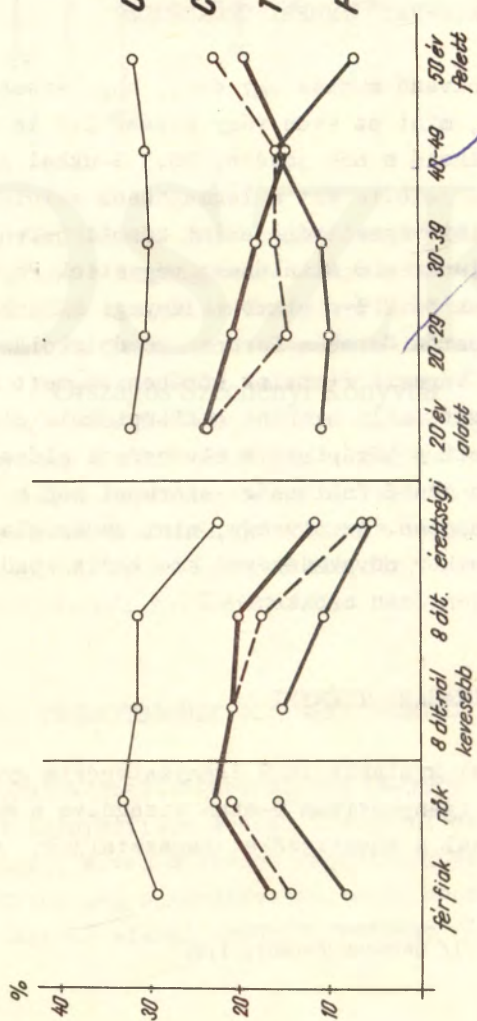
A nagyobb számú összetevő ellenére a boldogságkeresés kategória mutatja a legegységesebb képet. /14. ábra/

Mind a négy összetevőt a nők választják nagyobb, s mindegyiket az érettségizettek a legkisebb arányban. Ugyancsak mind a négy összetevő esetében a két alacsonyabb iskolai végzettségű csoport választási aránya között nincsen jelentősebb különbség. Feltűnő, hogy viszonylag nagy aránya jelöli a legfigetelábbaknak ezt az igényt, amelyet egyébként az öregek jelölnek még átlagosnál nagyobb arányban, a menekülést kivéve. Ez utóbbi kissé meglepetésszerűnek tűnő megállapítást talán azzal magyarázhatjuk, hogy az öregek az élet kellemetlensége előli menekülésnek jóval nagyobb arányban inkább más utjait választják, mint a fiatalok. Az összes igénytípusok közül egyébként a menekülés rendelkezik a legmarkánsabb arculattal. A menekülés igényt jelölőknek feltűnően kevesebb százaléka tartja szükségesnek életcélja eléréséhez a magasabb műveltséget, s ugyanilyen mértékben feltűnően nagyobb aránya jelöli a magasabb fizetést, illetve elégedett a helyzetével, mint a többi igényt jelölők, akik között számottevő különbség alig van, legfeljebb még a boldogságkeresés /C/ válik el egy kissé a többitől e téren a menekülés irányába. Két rövid hír közül /1/, melyek közül az egyik a világbéke lehetőségeivel, a másik a feketekávének az alkohol hatását közömbösítő tulajdonsága cáfolásával foglalkozik, a menekülést jelölők másfélszer nagyobb arányban választják az utóbbit, mint a más igényeket jelölők, akik között szintén nem mutatkozott számottevő különbség. Mindezek után úgy tűnik, hogy a körülbelül az olvasók 10 %-át kitevő menekülési igényt is jelölők meglehetősen kicsi, de jellegzetesen elkülönülő táborat alkotnak, akiknél a könyv opiumszerű szerepet tölt be.

/1/ Ld. a függelékben közölt kérdőív I.számú mellékletét.

U mert a könyvekben eljuttak oda, ahová mindig vágytam, de eddig még nem sikerült eljutnom
C hogy, legalább a könyvekben találkozzam a boldogsággal, boldog emberekkel
T hogy, választ kaphjak arra kérdésre, hogyan lehet az ember boldog
P hogy elmeneküljek gondjaimból

/14. ábra/

OLVASÁS PRESZTIZS CÉLOKBÓL

Az enyhébb /K/ és a provokálóbb megfogalmazásu /X/ presztizs célból olvasást minimális különbséggel a férfiak választották nagyobb arányban, s az iskolai végzettség növekedésével kisebb arányban. A domináns összetevőnél /K/ a 8 általánost végzettek és az érettségizettek között tapasztalható jellegzetesebb eltérés. Az életkor növekedésével is lassan csökken a presztizs igényt jelölők aránya.

AZ OLVASÁS MINT ALAPVETŐ EMBERI SZÜKSÉGLET

Minden negyedik olvasó munkás úgy érzi, hogy számára az olvasás olyan szükséglet, mint az evés vagy alvás. Itt is határozott különbség tapasztalható a nők javára, 28,7 %-ukkal szemben a férfiaknak csak 21,9 %-a jelölte ezt a legmagasabb szintű igényt. A két alacsonyabb iskolai végzettségi szint között jelentős különbséget nem tapasztalunk, a 8 általánost végzettek 20,9 %-ával szemben az érettségizettek 36,2 %-a viszont lényegi különbségre mutat. Ez az arány alátámasztja Gereben Ferenc középiskolások és középiskolát néhány éve végzett fiatalok körében végzett felmérése /1/ egyik fő tanulságát, mely szerint a középiskola elvégzése, s tegyük hozzá emellett a középiskola elvégzését elősegítő életmód és környezet, valóban döntő fontosságú szerepet kap a könyvvel való kapcsolat alakulásában. Az olvasás, mint szükséglet, felismerésének aránya az életkor növekedésével emelkedik körülbelül 50 éves korig, azután jelentősen csökken.

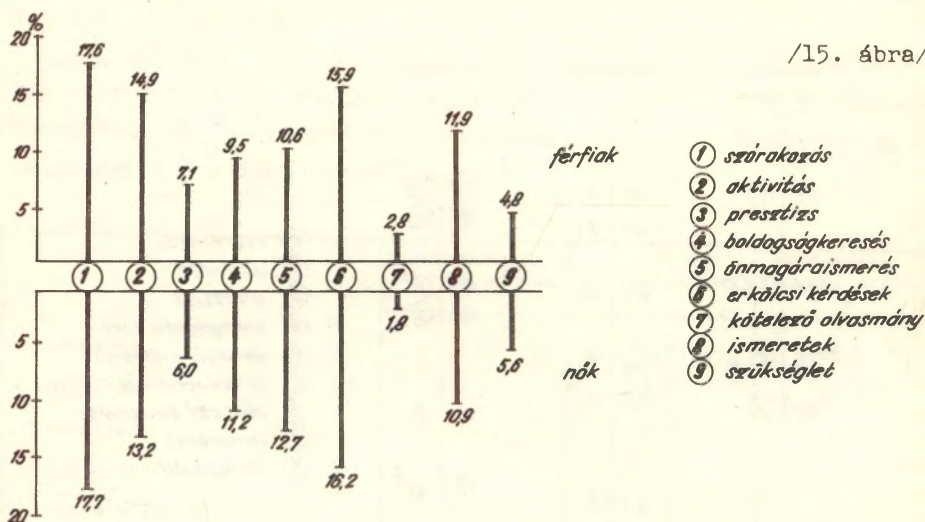
NŐK ÉS FÉRFIAK OLVASÁSI IGÉNYEI

Az összevonásokkal kialakított 9 igénykategória gyakoriságát az összes megjelölt igénymotívum %-ában vizsgálva a nők és férfiak összehasonlításánál a következőket tapasztaljuk: /15. ábra/

/1/ Gereben Ferenc: i.m.

A nőknél is és a férfiaknál is sorrendben a szórakozás, etikai kérdések és az aktivitás a legnagyobb sullyal szereplő igénykategóriák. A nőknél azonban ezután az önmagára ismerés és a boldogságkeresés következnek, a férfiaknál megelőzi ezeket az ismeretszerzés. A szórakozás és az erkölcsi kérdések egyenlő sullyal szerepel a férfiak és a nők olvasási igényei között, az aktivitás, a presztizs és az ismeretek a férfiaknál, a boldogságkeresés, az önmagára ismerés és - kisebb mértékben - az olvasás mint alapvető emberi szükséglet felismerése a nőknél jelentkezik nagyobb arányban. Bizonyos fokig, legalább is az igények alapján, a munkások között is beszélhetünk férfi és női olvasóról.

KÜLÖNBÖZŐ ISKOLAI VÉGZETTSÉGÜEK OLVASÁSI IGÉNYEI

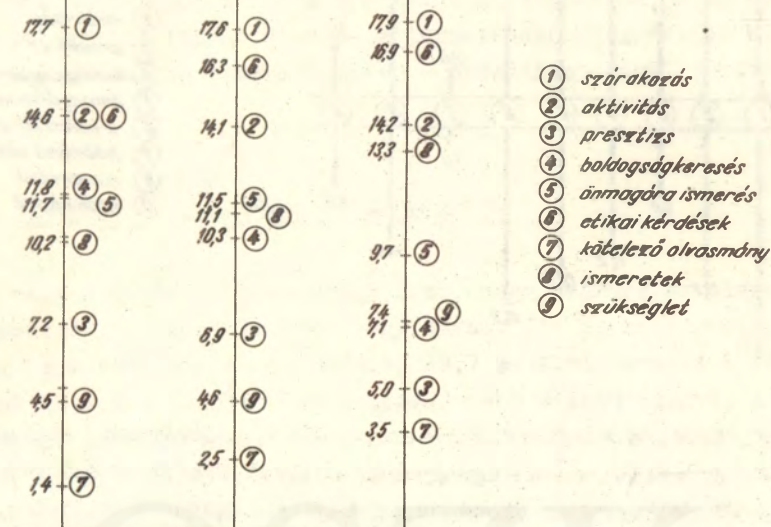
A különböző iskolai végzettségűeknél még nagyobb szükség volt az összes megjelölt igénymotívum %-ában vizsgálni az egyes igénykategóriák gyakoriságát, mivel a kisebb végzettségűek jóval kevesebb igénytypust jelöltek meg a kérdőíveken, mint magasabb végzettségűek. Összehasonlításukat az alábbi ábrán láthatjuk: /16. ábra/

8 általánosnál
kevesebb
%

8 általános
%

érettségi
%

/16. ábra/

A boldogságkeresés és az önmagára ismerés mellett az iskolai végzettség különböző fokain jelentős különbségeket tapasztalunk a presztizsnél is, mindhárom igénykategória jelentősége a végzettség növekedésével csökken, mindhárom főképpen a 8 általános és az érettségi szintje között. Az erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos igények a növekvő iskolai végzettséggel arányosan emelkednek. Az érettségizetteknél a szórakozás, az etikai kérdések és az aktivitás mögé szorosan felzárkózik az ismeretszerzés, s a boldogságkeresést megelőzi a szükséglet. Az aktivitás igénykategória a benne második domináns összetevő továbbképzésnek a növekvő iskolai végzettséggel csökkenő aránya miatt - nem mutat növekvő tendenciát. Ezt az összetevőt talán ki kellett volna szűrni, s önálló kategóriaként kezelni.

KÜLÖNBÖZŐ TÁRSADALMI RÉTEGEKHEZ TARTOZÓ RENDSZERES OLVASÓK IGÉNYEINEK ÖSSZEJETÉSE

Rendszeresen olvasó munkásaink olvasási igény-szerkezetét összehasonlítottuk 200 könyvtárlag paraszltolvasó és 100 könyvtárlag értelmiségi igénytípus szerkezetével:

	könyvtárlag paraszt olvasó %	könyvtárlag értelmiségi %	rendszeres munkás olvasók %
szórakozás	22,9	20,3	16,5
aktivitás	17,4	19,8	16,4
presztizs	5,5	1,8	6,5
boldogságkeresés	10,3	5,7	9,6
önmagára ismerés	11,8	6,9	10,6
erkölcsi kérdések	15,4	17,5	17,0
kötelező olvasmány	0,7	4,1	2,7
ismeretterjesztés	9,8	11,8	13,2
szükséglet	<u>6,2</u>	<u>12,1</u>	<u>6,9</u>
	100,0	100,0	100,0

Az alacsony létszámu paraszt és értelmiségi olvasók alkotta kontrollcsoportokkal való összehasonlításból csak igen óvatosan vonhatunk le következtetések. A könyvtárlag parasztok és értelmiségi rétegükön belül körülbelül azonos szinten állnak az olvasás szempontjából, a mi rendszeres olvasóink azonban - rendszeres olvasó kategóriánk tágabb volta miatt - valamivel alacsonyabb szinten. Ez lehet annak az oka, hogy a munkások és a parasztlvasók igényszerkezele között igazán jelentős eltéréseket csupán a szórakozásnál, a kötelező olvasmányoknál és az ismeretszerzésnél találunk. A szórakozás igény arányánál, éppen mert itt nagyobb részben "magvas" szórakozásról van szó, túlzottnak tartjuk ezt az eltérést. Egyenlő szintű olvasók esetében valószínűen valamivel nagyobb eltérést tapasztalnánk a boldogságkeresés, az önmagára ismerés, az erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos igények és a szükséglet-igények arányánál. Az értelmiségi és a munkások között igen jellemző a szükséglet felismerésének az értelmiségiéknél tapasztalható,

a munkásokéhoz képest kétszeres aránya, a presztizs igény lényegesen, a boldogságkeresés és az önmagára ismerés igény jóval kisebb aránya.

ELŐSZERETETBEN RÉSZESÍTETT OLVASMÁNYFAJTÁK

Mielőtt megvizsgálánk, milyen művekkel történik ezeknek az igényeknek kielégítése, mi valósul meg ezekből a lehetőségekből, közbeiktattuk átmeneti kategóriát képezve az előszeretetben részesített olvasmányfajtákat, hogy megtudjuk - még mindig csak általánosságban, csak lehetőség szinten - milyen olvasmányfajtákra irányulnak az olvasási igények. A szokásos ismeretterjesztő és szépirodalom kategóriák helyett hármat állítottunk fel, lényegében a "fiction" kategória szépirodalom és szórakoztató irodalom kategóriákra bontásával, ami főképpen az esztétikai értékek mérlegelésével történt, de a szórakoztató könyvek kategóriába került az a néhány "ál-ismeretterjesztő" mű is, amelyek csaknem kizárólag szórakoztató funkciókat töltenek be, mint a XX. század nevezetes bűnügyi és hasonló.

A "Milyen fajta könyveket olvas legszívesebben?" kérdésre a következő arányban kaptuk a válaszokat:

szépirodalmat is	50,0 %
szórakoztató könyveket is	48,4 %
ismeretterjesztő műveket is	26,6 %

A munkások fele jelölt meg szépirodalmat és szórakoztató könyveket /1/ s csak negyede ismeretterjesztő műveket. A csak egyfajta olvasmányt jelölők aránya még élesebbé teszi ezeket a különbségeket:

/1/ A szórakoztató könyveket itt most nem a szórakoztató igényt kielégítő művek, hanem lektűr, best seller, kommersz művek értelemben használjuk.

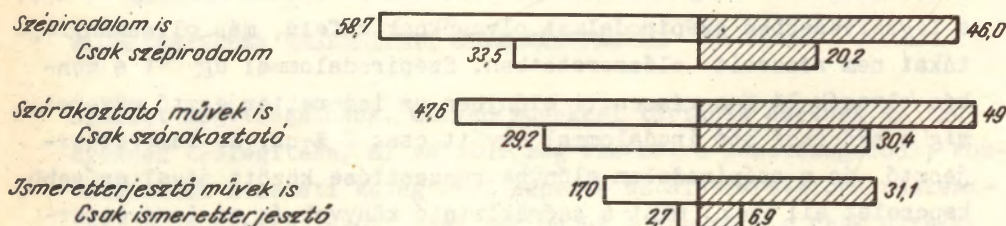
csak szórakoztató könyvek	30,1 %
csak szépirodalom	24,3 %
csak ismeretterjesztő művek	5,6 %

A szórakoztató könyveket előszeretettel részesítik mintegy 60 %-a, a legszívesebben szépirodalmat olvasóknak a fele, más olvasmányfajtákat nem részesít előszeretettel. Szépirodalommal együtt a munkás olvasók 14 %-a részesíti előnyben az ismeretterjesztő műveket, míg a szórakoztató irodalommal együtt csak 7 %-uk. Az ismeretterjesztő és a szépirodalom előnybe részesítése között jóval erősebb kapcsolat áll fenn, mint a szórakoztató könyvek és az ismeretterjesztő művek között. Helytelen tehát a szépirodalom és az ismeretterjesztő művek szembeállításáról, az ismeretterjesztő művek rovására történő szépirodalom olvasásról beszélni, nem szabad megfelelni az igen jelentős sullyal szereplő "harmadik"-ról, a szórakoztató irodalomról. A "harmadik" mellett említjük meg egy "utolsót" is. Az előnyben részesített olvasmányfajták között igen kis arányban a szakirodalom is szerepel, mindössze 3,8 %-kal, mely még az érettségizetteknél is csak 6,1 %-ot tesz ki.

A férfiak és a nők által előszeretettel részesített olvasmányfajták arányát összehasonlítva úgy tűnhet, hogy a szépirodalom olvasása mégis csak az ismeretterjesztő művek olvasásának rovására történik, hiszen amilyen arányban kevesebb szépirodalmi művet olvasnak szívesebben a férfiak, mint a nők, olyan arányban részesítik előnyben a férfiak az ismeretterjesztő műveket, mint ez az alábbi ábrán is jól látható: /17. ábra/

nők %-a

férfiak %-a

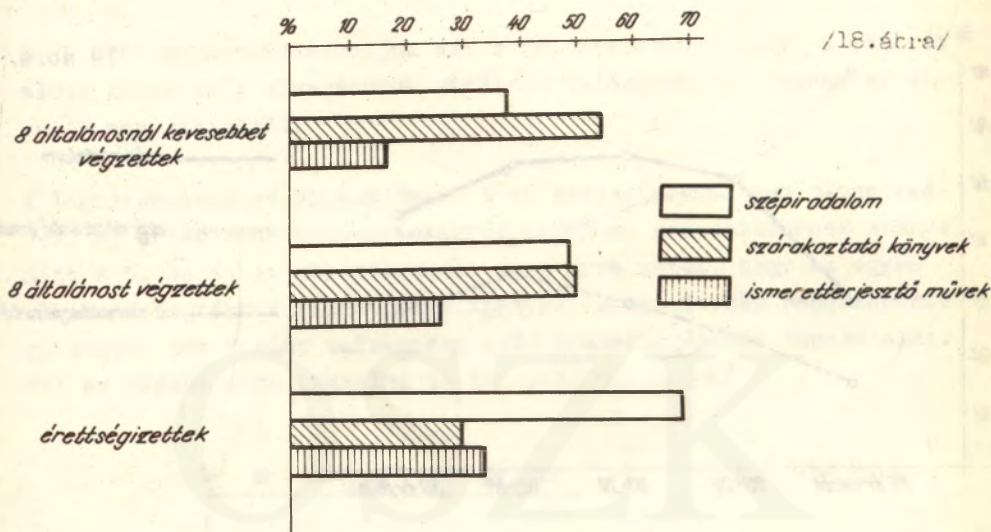

A férfiak és a nők által igényelt olvasmányfajták tekintetében még a különböző igénykategóriáknál tapasztaltaknál is nagyobb eltéréseket figyelhetünk meg. Mint a szórakozás igényeknél, a szórakoztató könyvek előnyben részesítésénél sem tapasztalhatunk különbséget a férfiak és nők között. /Hozzá kell azonban tennünk, hogy a szórakoztató könyvekkel nem csupán a szórakozás, hanem a boldogságkeresés igényt is kielégítik./ A férfiaknál az ismeretszerzési igény erősebb jelentkezését az ismeretterjesztő művek kedvelésének nagyobb aránya illusztrálja. A csak szépirodalmat kedvelők között még nagyobb a különbség férfiak és nők között, s itt ismét elgondolkodtató, hogy a 33,5 % csak szépirodalmat olvasó nő nem döntő bizonyíték-e arra, hogy a szépirodalom ez esetben az ismeretterjesztő irodalom rovására terjeszkedett. Ezt sem tartjuk döntő bizonyítéknak, s szerintünk inkább erről van szó, hogy a férfiak a szépirodalom, a nők az ismeretterjesztő irodalom "rovására" azért olvasnak azonos arányban nagy mennyiségű szórakoztató könyvet, mert a nőknek még nem tárgult ki annyira a világ dolgai felé az érdeklődésük, mint a férfiaknak, akiknek viszont nem fejlődött ki az irodalom befogadására alkalmas "jelzőrendszerük" olyan mértékben mint a nőknek.

Szántó Miklós az olvasmányfajták kedveltségi rangsorát vizsgálva /1/ a regények olvasásánál hasonló eltéréseket figyelt meg férfiak és nők között.

Az iskolai végzettség növekedésével növekszik az ismeretterjesztő művek és a szépirodalom, csökken a szórakoztató könyvek kedvelésének aránya: /18. ábra/

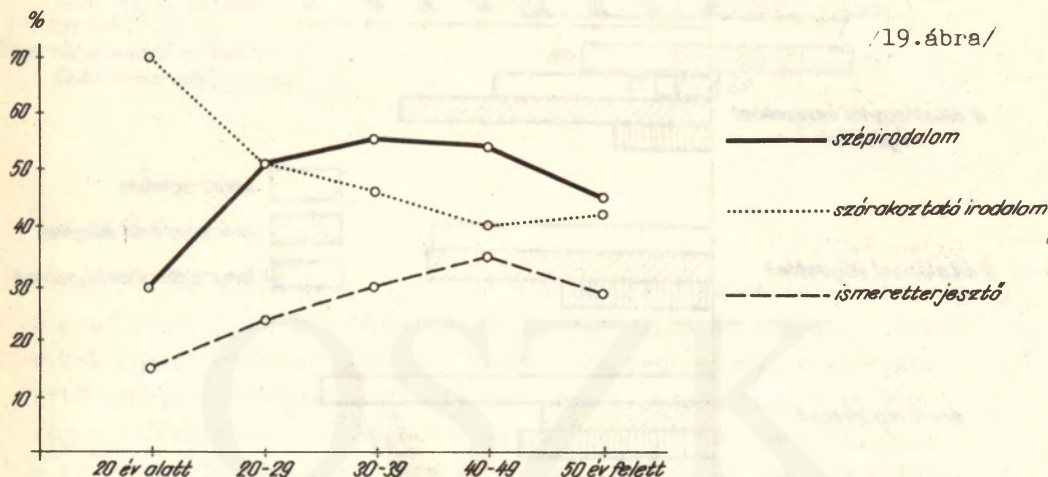

A szépirodalom és az ismeretterjesztő irodalom együttfutása újabb bizonyíték arra, hogy az ellentét nem e két értékes kategória, hanem a fiction és non-fiction színvonalas és kevésbé színvonalas változata között van. Nem érdektelen megfigyelni az emelkedések és a csökkenések ütemét. A szépirodalom növekedését az érettségi szintjének elérése kétszeresére gyorsítja, ugyanebben a szakaszban hasonló arányban csökken a szórakoztató könyvek olvasása, ami újabb bizonyíték arra, hogy ez a két kategória viaskodik egymással. Az ismeretterjesztő irodalom kedvelésénél inkább a 8 általános elvégzése számít határkőnek, ami egyben azt is jelenti, hogy ezután a már említett fejlődésbeli egyenlőtlenségeknek megfelelően, nem tul

/1/ Szántó Miklós: Életmód, művelődés, szabadidő. Bp. 1967.

erős, de észrevehető törés áll be a növekedés ütemében. Ennek ellenére az érettségizetteknél az ismeretterjesztő művek kedvelése már megelőzi a szórakoztató könyveket.

Az életkor-grafikonon is nagyjából együtt halad a két értékesebb kategória görbéje, s ellentétes képet mutat a szórakoztató könyvek vonala. /19. ábra/

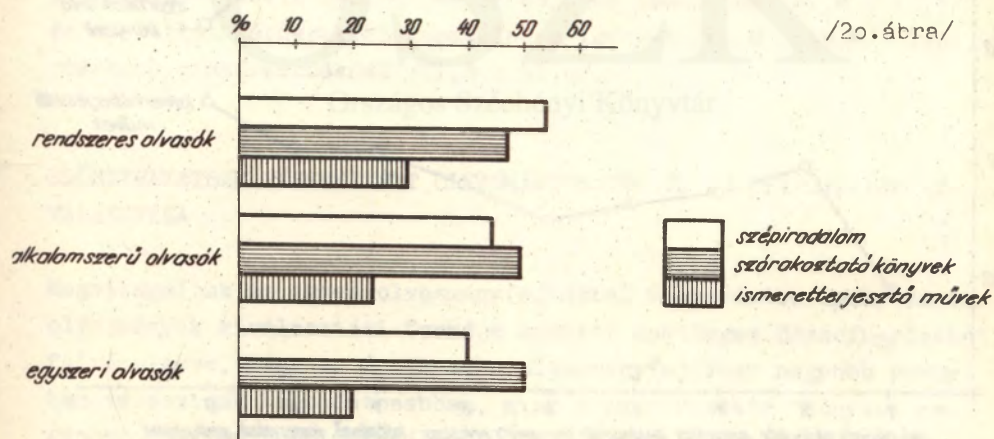
Az ismeretterjesztő irodalom előnyben részesítése csaknem egyenes arányban nő az életkorral, s ha olvasásukban talán nem is, de kedvelésükben a legintenzívebb olvasónak bizonyult két legfiatalabb korcsoport ebben a tekintetben sajnálatosan elmarad. A 20 éven aluliaknál hasonló a helyzet a szépirodalom vonatkozásában is. A legfiatalabbak korcsoportja az egyes olvasmányfajtákkal kapcsolatos igények vonatkozásában a legszomorúbb képet mutatja. A szórakoztató könyvek kedvelésének aránya csaknem kétszerese a két értékesebb kategória kedvelése arányának. Ezek az arányok jóval rosszabbak, mint a 8 általánost nem végzetek által előszeretettel részesített olvasmányfajták aránya:

	20 évnél fiatalabb munkások %-a	8 általánosnál kevesebbet végzett munkások %a
szépirodalom	30,0	37,7
ismeretterjesztő művek	16,2	20,1
szórakoztató könyvek	70,0	54,8
	nem összeadható	nem összeadható

Ezek után megkockáztathatjuk azt a feltételezést, hogy a 20 éven aluli korosztály olvasásának minősége valószínűleg elmarad az olvasás mennyiségétől.

A legintenzívebben olvasó 20-29 éves korosztálynál sem olyan kedvező az értékesebb olvasmányfajták előnyben részesítésének aránya, mint a 30 és 50 év közöttiekénél, s ez arra mutat, hogy az egyes olvasmányfajtákkal kapcsolatos igények és az olvasás rendszeressége között nem fogunk túlságosan erős összefüggéseket tapasztalni. Ezt az alábbi ábra igazolni is látszik: /20. ábra/

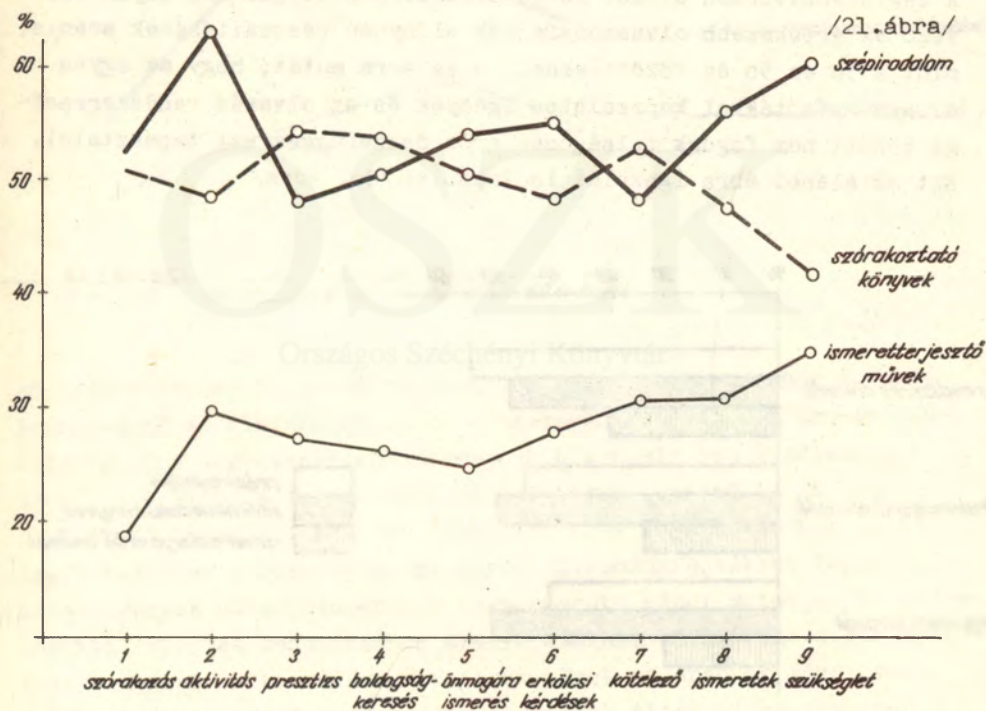

Az olvasás rendszerességével nem túlságosan nagy ütemben, de nagyjából egyenes arányban növekszik az értékesebb olvasmányfajták kedvelésének aránya, de csak igen kis mértékben csökken a szórakoztató könyvek olvasásának aránya. Csupán a csak

szórakoztató könyveket kedvelőknél mutatkozik nagyobb arányú csökkenés. A szórakoztató irodalom tehát munkásoknál az olvasási gyakoriság különböző fokain közel azonos mértékben játszik szerepet, mint ahogy ezt már előre jelezte a szórakozás igénykategóriának a különböző iskolai végzettségüeknél tapasztalt közel azonos súlyl szereplése is.

ELŐSZERETETBEN RÉSZESÍTETT OLVASMÁNYFAJTÁK ÉS AZ OLVASÁSI IGÉNYEK

Az egyes igénykategóriák és a leginkább igényelt olvasmányfajták közti összefüggéseket a következő ábra szemlélteti: /21.ábra/

A szépirodalmi műveket nem azok részesítik előnyben leginkább, akik az erkölcsi kérdések iránt érdeklődnek, hanem akik az aktivitás igényt is jelölték. Utánuk a szükséglet, az ismeretszerzés és az erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos igényt jelölők következnek.

A presztizsból olvasók olvasnak legkisebb arányban szépirodalmat, de nem sokkal nagyobb arányban a kényszerből, valamint a boldogságkeresés-elvágódás és a szórakozás igényével olvasók. Az ismeretterjesztő műveket az olvasásban alapvető szükségletüket felismerők részesítik legerősebben előnyben, utánuk az ismeretszerzés, a kényszerből olvasás és az aktivitás igényével olvasók következnek. A szórakozás igénynek az ismeretterjesztő művek igénylésével való kapcsolata a leglazább. Igen érdekes tanulságokat nyújt a szórakoztató könyvek görbéje is. Nem a szórakozás igényénél tetőzik, hanem kis különbséggel a boldogságkeresés-elvágódás és a kényszerből olvasást megelőzve a presztizs célból olvasás igényénél. A szórakozás igény csak azután következik. Ennek a görbének az aktivitás, az erkölcsi kérdések, az ismeretszerzés, s leginkább a szükséglet felismerése a mélypontjai. A tanulók többsége úgy látszik az ismeretterjesztő műveket kötelező olvasmányként olvassa, nem különösebben igényli a szépirodalmat s minél több szórakoztató könyvvel ellensúlyozza a nyilván számukra száraz kötelező olvasmányokat. Az értékes és a kevésbé értékes szektorok aránya a szükségletből olvasóknál a legnagyobb /95,5 : 42,0/ ezután az aktivitás következik /92,7 : 48,3/ majd az ismeretek /87,8 : 47,5/ és az etikai kérdésekkel kapcsolatos igények /82,8 : 48,6/, legrosszabb a szórakozásnál /71,3 : 51,0/.

ELŐSZERETETBEN RÉSZESÍTETT OLVASMÁNYFAJTÁK ÉS AZ OLVASMÁNYOK KIVÁLASZTÁSA

Megvizsgáltuk az egyes olvasmányfajtákkal kapcsolatos igény és az olvasmányok kiválasztási formája közötti esetleges összefüggéseket, feltételezve, hogy az értékesebb olvasmányfajtákat nagyobb arányban választják ki tudatosabban, mint a szórakoztató könyvek nagyobb arányban kerülnek véletlenszerűen az olvasóhoz.

A tudatos választás az ismeretterjesztő műveket kedvelőknél érvényesül legjobban, s a szórakoztató könyveket szívesen olvasóknál a legkevésbé. A szépirodalom kedvelőinek választása meglehetősen jellegtelen képet mutat, a belülről fakadó tudatos választás és a

a kiválasztás típusa	Különböző olvasmányfajtákat kedvelők %-a		
	szépirodalom %	ismeretterjesztő %	szórakoztató %
belülről jövő tudatos választás	34,9	52,4	27,9
kivülről jövő ajánlás	29,8	24,1	32,1
véletlenszerű kiválasztás	<u>35,3</u>	<u>23,5</u>	<u>40,0</u>
	100,0	100,0	100,0

könyvhöz véletlenül hozzájutás azonos arányban szerepel, s ez áttételeken keresztül ismét a könyvtáraknak a munkásolvasók életében betöltött mérsékelt szerepére enged következtetni. Ezt a kérdést közvetlenül is megvizsgáltuk, megnéztük, hogy az egyes olvasmányfajtákat előnyben részesítők esetében honnan származott az utoljára olvasott könyv.

	különböző olvasmányfajtákat kedvelők %-a		
	szépirodalom %	ismeretterjesztő %	szórakoztató %
saját könyv	16,2	19,9	14,8
kölcsön kapott könyv	15,3	13,0	24,9
könyvesbolt	38,2	36,1	26,7
könyvtár	<u>30,3</u>	<u>31,0</u>	<u>33,6</u>
	100,0	100,0	100,0

Egy konkrét könyv származási helye és az előnyben részesített olvasmányfajta eléggé távoli kategóriák, összemérésük tanulságait óvatosan kell fogadni, még az olyan meghökkentő tanulságot is, mely szerint a szórakoztató könyveket kedvelőknek lenne a könyvtárral a legszorosabb kapcsolatuk. Ha ezt talán nem is mondhatjuk ki, ugyan-ugy az ellenkezőjét sem. Tény ugyan, hogy az értékesebb olvasmányfajtákat kedvelőknél a legesetlegesebb származási mód az ismerősöktől való kölcsönzés, a legkisebb szerepet játszik, de a könyvtár mindkét olvasmányfajtát kedvelőknél csak a másodhegedüs szerepét tölti be a könyvesbolt mögött. Különösen lehangoló ez az ismeretterjesztő művek esetében. A könyvtár a munkások életében a táblázat adatai szerint egy kicsit a boltokban nem kapható szóra-

koztató könyvekkel való ellátás szerepét tölti be. Az utóbbi két táblázat nyújtotta kép már korántsem olyan pozitív, mint ami a munkások olvasási igényei felvázolása nyomán kezdett kialakulni. Egyben figyelmeztető is, hogy az igényeket csak igényeknek, lehetőségeknek tekintsük, s természetesen bizonyos mértékig a valóságos helyzet szépitésének is, az igények kielégítése, a tervek megvalósulása még korántsem áll tulságosan magas szinten. Ezt egyébként részletesebben a következő fejezetben tárgyaljuk, ahol megtudjuk, mit olvasnak a munkások.

V. Szerzők, művek, műfajok

A LEGUTOLJÁRA OLVASOTT KÖNYVEK

A közel kétezer olvasó legutolsó olvasmányai között a következők szereplnek leggyakrabban:

Gárdonyi:	Egri csillagok	72
Jókai:	A kőszívű ember fiai	27
Berkesi:	Sellő a pecsétgyűrűn	25
Rejtő:	Piszkos Fred a kapitány	22
Berkesi:	Pisztrángok és nagy- halak	20
Jókai:	Aranyember	20
Rejtő:	Előretolt helyőrség	18
Dallos:	A nap szerelmese	18
Dallos:	Aranyecset	16
Jókai:	Egy magyar nábob	16
Dold-Mihajlik:	Ordasok között	15
Berkesi:	Huszévesek	14
Bronte:	Üvöltő szelek	13
Jókai:	Kárpáthy Zoltán	12
Rejtő:	Szőke ciklon	12
Jókai:	Fekete gyémántok	10
Rejtő:	Az ellopott futár	10 említés.

A hasonló jellegű 1934 és 1937 évi listák /1/ első 4-5 helyezettejével összehasonlítva az 1968-ban legtöbbször által olvasott műveket, tulságosan sok biztatót akkor sem tapasztalhatunk, ha figyelembe vesszük, hogy a 30 évvel ezelőtti vizsgálat olvasói jóval az átlag felett voltak, hiszen 1968-ban Dosztojevszkijt - de még Mikszáthot is - hiába keresünk az ötven leggyakrabban említett műszerzői között. Az első 50 mű között 10 Rejtő, 7 Jókai, és 6 Berkesi mű szerepel. Az első 50 művet 533 olvasó emliti, közülük 10 Rejtő könyvet 103, a 7 Jókait 101, a 6 Berkesi regényt 83 olvasó. A leggyakrabban említett klasszikus mű, Bronte regénye, a 13. Jókain és Gárdonyin kívül a legtöbbször említett magyar klasszikus, a 7 olvasó által említett Arany János /Toldi/ a 33., a legtöbbet említett Móricz mű a Rokonok 5 említéssel, a 47. helyen áll. Nívós mai magyar szerző nem található az ötven leggyakrabban említett mű között. Mindez eddig csak egy kinagyított részlet. Az ilyen listák egy kicsit a jéghegyekhez hasonlítanak, melyeknek csak kis hányada látszik ki, ha fontos hányaduk is, s a mi jéghegyünk ráadásul nem egyenletes fajsúlyu, az alsóbb része más minőségű. Az ilyen listáknak, melyek a legutolsó olvasmányokat állítják gyakorisági sorrendbe, megvan az a hátrányuk, hogy a ritkábban előforduló fajták arányuknak megfelelő szereplésének kisebb a valószínűsége, így például az ismeretterjesztő műveknél már jelentősebb torzítással számolhatunk, ezekre nézve az ilyenfajta sorrend előnytelen. Másrészt a "vizből kilátszó" Berkesi - Rejtő - Jókai - Dumas fajsúlyu rész alatt egy Móricz - Hugo - Fejes - Szabó Magda - Knight fajsúlyu rész következik. Az 5-nél kevesebbszer említett körülbelül 900 mű között már jelen van a mai magyar és külföldi irodalom is. Jéghegyünk csúcsa is sajátos tulajdonsággal rendelkezik, olvadékonny, hiszen a Gárdonyi regény ilyen nagy arányu győzelme a kérdéses időpontjában bemutatott, s a kérdéses előtti félévben alaposan beharangozott filmnek is köszönhető. /2/

/1/ Szilágyi János: A munkásság két világháború közötti olvasmányai = Magyar Könyvszemle. 1963. 3.sz. 271-280.p.

/2/ Az egész sorrend erősen időponthoz kötött, s bizonyos mértékig a könyvkiadás függvénye.

Az utolsó olvasmányok élmezőnyét a kevesebb említésű művekkel is kiegészítve valamivel kedvezőbb kép alakul ki a munkás olvasókról. Az is biztató, hogy a közel 2000 munkás 766 művet említ az utolsó olvasmányok között, tehát az olvasott művek terjedelme, változatossága - ez már bizonyos mértékig minőségi kritérium is - kedvezőnek mondható, s szélesebb mint az 1962-es KSH felmérés idején. Akkor Jókai művek képezték az összes kérdezett munkás olvasmányainak 12 %-át. Most a legutolsó olvasmányoknak csak 6 %-a Jókai mű. Akkor az egyébként színvonalasabb gárdát képező első tíz író /Jókai, Móricz, Mikszáth, Gárdonyi, Verne, Dumas, Tolsztoj, Hugo, Móra, Zola/ az olvasott könyveknek valamivel kevesebb mint egyharmadát jelentette, most valamivel kevesebb mint egyötödét teszi ki. Jókai hegemoniája a jelek szerint gyengül, de vele együtt sajnálatos módon Móricz, Mikszáth, Tolsztoj szerepe is, s helyüket csak részben foglalják el színvonalasabb mai írók, s talán nagyobb részben Berkesi és Rejtő művei.

A legtöbbet olvasott művek listájánál realisabb képet nyújt a kurrens olvasmányokról az olvasmány típusok szerinti megoszlás:

szépirodalom	45,2 %
lektűr	38,0 %
ismeretterjesztő és szak-	
irodalom	4,1 %
utleírás	4,1 %
egyéb	5,1 %
nem válaszolt	<u>3,5 %</u>
	100,0 %

A szépirodalom és a lektűr könyvek együtteséből 6,4 % az ifjúsági és gyermekirodalom aránya. A nivós szépirodalmi művek 45,7 %-a romantikus /Jókai-Hugo-Sienkiewicz típusu/, 35,0 % hagyományos felépítésű "klasszikus" /Tolsztoj-Móricz-Mann típusu/, 19,3 % pedig modern felépítésű "mai" értékes /Hemingway-Semprun-Sánta típusu/ szépirodalom. A megoszlás az előszeretettben részesített olvasmányfajták arányának megfelelően alakult, hiszen az utleírás és az egyéb kategória is nagyrészt szórakoztató igényeket elégít ki, az

ismeretterjesztő és a szakirodalomnak az igényektől eltérően valamivel kisebb arányát az utolsó olvasmányokkal operálás torzító hatásának is tulajdoníthatjuk. Az 1964-es KTTK felmérésben hasonló volt az utleírás és az ismeretterjesztő művek aránya, de határozottan kisebb volt az élő szerzők hányada, a nem élőknek csak egynegyede. E téren tehát határozott változást tapasztalhatunk. A férfiak és a nők között az olvasmányfajták iránti igényeknél tapasztalt arányhoz hasonló eltéréseket tapasztalhatunk a legutoljára olvasott szépirodalmi művek arányánál. Az olvasó férfiak 47,4 %-val szemben az olvasó nők 60,6 %-a olvasott legutoljára szépirodalmi művet. Mint a szórakozás igénynél és a szórakoztató könyvek előnyben részesítésénél, itt sem tapasztaltunk lényeges különbséget a férfiak és nők között a best seller művek olvasásában. Ismeretterjesztő és szakkönyvet a férfiak kétszer nagyobb hányada olvas, mint a nőknek.

Az utolsó olvasmányok egyes típusai a különböző iskolai végzettségű olvasóknál a következőképpen oszlanak meg:

	8 általánosnál kevesebb %-a	8 általános %-a	érettségi %-a
nívós szépirodalom	42,9	46,2	55,8
lektűr	37,7	38,2	24,3
ismeretterjesztő és szakkönyvek	2,7	4,2	6,0
utleírás	3,7	4,7	2,4
egyéb és nem válaszolt	13,0	6,7	11,5
	100,0	100,0	100,0

A szépirodalom kategórián belül a régi és a mai szépirodalom aránya igen jellemző. A best seller művek varázssereje az érettségi-zetteknel kezd szünni, s ugyanilyen arányban, de az olvasmányok között még mindig csak igen kis részaránnyal nő az ismeretterjesztő művek olvasása.

A különböző életkoroknál a 20 éven aluliaktól eltekintve, ahol csak 40,7 %, a szépirodalom közel egyenlő arányban található, 52-53 % körül, a legutolsó olvasmányok között. A legfiatalabb korcsoport olvas legkevesebbet az élő írók művei közül, legtöbbet a 20-29 évesek, s ezután ismét csökken a mai irodalom olvasásának aránya. Best seller műveket, mint ezek után várható, a legfiatalabbak olvasnak legnagyobb arányban, s ezen művek aránya az életkor növekedésével meglehetősen egyenletesen csökken. Ismeretterjesztő és szakirodalmat a 20 éven aluliak feltűnően alacsony arányban olvasnak. Az utolsó olvasmányok között 1 %-nál kevesebbnél szerepelt ilyen olvasmány. A legnagyobb arányban a 30-35 évesek olvasnak ebbe a kategóriába tartozó műveket.

Az olvasás gyakoriságának fokai a legutolsó olvasmányok megosztásában korántsem képeznek annyira elkülönülő lépcsőfokokat, mint az iskolai végzettség.

	rendszeresen olvasók %	alkalomszerűen olvasók %	egyszeri olvasók %
nívós szépirodalom	52,2	44,2	43,0
lektűr	33,1	41,1	39,3
ismeretterjesztő és ut- leírás	8,5	7,6	7,5
egyéb és nem válaszolt	6,2	7,1	10,2
	100,0	100,0	100,0

Az alkalmoszerű és az egyszeri olvasók között már csak a szépirodalmon belüli arányoknál tapasztalhatunk eltérést, s nem figyelhetünk meg jelentős eltéréseket az ismeretterjesztő és szakirodalom olvasásának arányainál. Nem tapasztalható igazán jelentős különbség a szépirodalom és best seller irodalom olvasás arányainál a rendszeresen és alkalmoszerűen olvasók között sem.

EGYES SZÉPIRODAIMI MŰVEK OLVASOTTSÁGA, KEDVELTSÉGE ÉS HATÁSOSSÁGA

Egy adott időponthoz kötött olvasás vagy a legutoljára olvasott könyvek esetében mindig számolhatunk több-kevesebb esetlegességgel, torzulással, ezért az így kapott képet szükségesnek érezzük kiegészíteni néhány fontosabb szépirodalmi mű olvasottságának mutatóival. 37 szerző 101 művéről kérdeztük meg az olvasó munkásokat, hogy melyiket olvasták, s melyek tetszettek. A szerzők listáját a munkások által legjobban kedvelt szerzőkre alapozva állítottuk össze, kiegészítve még néhány - bizonyos szempontból érdekes - íróval /1/

Az általunk megadott művek közül a legtöbben ismét az Egri csillagokat olvassák, 1900 olvasó közül 1795, tehát az olvasók 94,4 %-a. A kurrens olvasmányok ranglistáján is az első helyen szereplő Egri csillagokkal az élen a sorrend a következőképpen alakult:

Gárdonyi:	Egri csillagok	94,4 %
Jókai:	A kőszívű ember fiai	93,0 %
Mikszáth:	A Noszty fiu esete	76,0 %
Jókai:	Az aranyember	69,5 %
Berkesi:	Sellő a pecsétgyűrűn	68,1
Dumas:	Gróf Monte Christo	68,0 %
Hugo:	Nyomorultak	66,9 %
Mikszáth:	Különös házasság	63,8 %
Jókai:	Fekete gyémántok	59,8 %
Tolsztoj:	Haboru és béke	55,5 %
Móricz:	Rózsa Sándor	52,0 %
Fejes:	Rozsdamentő	50,0 %
Hugo:	A párizsi Notre Dame	46,6 %
Gárdonyi:	A láthatatlan ember	46,3 %
Petőfi Sándor	szerelmes versei	46,2 %

/1/ A szerzők és művek listája a függelékben szereplő kérdőív IV. számú mellékletén található, összeállításakor figyelembe vettük az eddigi felméréseknek a munkásolvasók legkedvesebb olvasmányaira vonatkozó adatait.

Móricz:	Uri muri	44,2 %
Jókai:	Rab Ráby	42,9 %
Solohov:	Csendes Don	40,7 %
Dumas:	Fekete tulipán	40,6 %
Hemingway:	Az öreg halász és a tenger	38,9 %

Az első husz mű Jókai alaphangja mellett olyan felhangok is megjelennek, mint Tolsztoj, Solohov, Fejes, Móricz, Petőfi és Hemingway. Ezeket a műveket a kurrens olvasmányok élvezőnyében hiába kerestük. Az összlakosságra jellemző Jókai - Mikszáth - - Tolsztoj szintű alapműveltség a munkásokra is jellemző. Igaz, hogy Rejtő sajnos nem szerepelt a megadott művek között, de Berkési négy művel, s ezek közül csak egy került be "legjobb" husz közé, míg a kurrens olvasmányoknál őt is szerepelt. Igen öröndetes, hogy minden második olvasó munkás találkozott Tolsztoj nagy regényével, s a mai magyar irodalom jelentős alkotásával, a Jókai stílustól meglehetősen elütő jellegű Fejes regénnyel.

Érdemes még a lol mű közül néhány jellegzetesebbet kiragadni, s még jobban elmélyíteni az eddig kialakult képet:

Tersánszky:	Kakuk Marci	38,1 %
I. Shaw:	Oroszlánkőlykök	33,4 %
Illés:	Kárpáti rapszódia	26,8 %
Mitchell:	Elfujta a szél	26,5 %
Hemingway:	Akiért a harang szól	23,1 %
Sánta:	Husz óra	22,3 %
Zola:	Germinal	22,2 %
Dosztojevszkij:	Bűn és bűnhődés	21,3 %
Tronin:	Réztábla a kapu alatt	21,2 %
József A.:	Óda	19,5 %
Balzac:	Goriot apó	18,2 %
Mann:	Mario és a varázsló	17,6 %
Németh L.:	Iszony	16,9 %
Martin du Gard:	Thibault család	15,8 %
Pintér-Szabó:	Különös vadászat	13,2 %
Salinger:	Zabhegyező	8,9 %

Herczeg:	Gyurkovics fiuk	8,2 %
Mann:	Varázshegy	6,6 %
Veres:	Pályamunkások	6,5 %
Szabó M.:	Pilátus	4,2 %
Faulkner:	Sirgyalázók	4,1 %
Semprun:	Nagy utazás	3,4 %

Az országos átlagnál jóval alacsonyabb Németh László, Passuth, Szabó Magda műveinek olvasottsága. Alacsony az aránya az olyan, kissé szokatlan stílusú, szerkesztésű regényeknek, mint Faulkner vagy Semprun művei, de hozzávehetjük a Mario és a varázsló kivételével Mann műveit is. Ezek még mindig inkább csak értelmiségi olvasmányok. Az Elfújta a szél - mely a kurrens olvasmányok között is szerepelt az első ötven mű között - megelőzi Balzac, Mann, Németh, Dreiser műveit, de Cronin is igen előkelő helyet foglal el. Öröndetes viszont a nem éppen könnyű József Attila vers magas olvasottsági aránya. Még többet elárul a munkásolvasók izléséből a lol mű kedveltségi sorrendje. Ezt a listát - ahol zárójelben közöljük is a művek olvasottságának arányát - az Egri csillagok vezeti be, a munkás olvasók 51,1 % emlékezik úgy erre a könyvre, mint kedves olvasmányára.

Gárdonyi:	Egri csillagok	51,1 %	/794,4/
Jókai:	A kőszívű ember fiai	46,0 %	/93,0/
Dumas:	Gróf Monte Christo	33,2 %	/68,0/
Hugo:	Nyomorultak	31,5 %	/66,9/
Jókai:	Az aranyember	30,7 %	/69,5/
Berkesi:	Sellő a pecsétgyűrűn	28,4 %	/68,1/
Tolsztoj:	Háború és béke	21,1 %	/55,5/
Mikszáth:	A Noszty fiú esete	20,2 %	/76,0/
Fejes:	Rozsdamentes	16,8 %	/50,0/
Mikszáth:	Különös házasság	16,0 %	/63,8/
Solohov:	Emberi sors	15,8 %	/35,0/
Tolsztoj:	Anna Karenina	15,7 %	/33,7/
Petőfi	Szerelmes versei	15,5 %	/46,2/
Jókai:	Fekete gyémántok	15,0 %	/59,8/
Shaw:	Oroszlánkölykök	14,7 %	/34,7/

Solohov:	Csendes Don	14,6 %	/40,7/
Dumas:	Fekete tulipán	14,2 %	/40,6/
Michell:	Elfujta a szél	12,6 %	/26,5/
Berkesi:	Huszévesek	11,1 %	/37,9/
Hemingway:	Az öreg halász és a tenger	10,5 %	/38,9/

A kedvelt művek között is a Gárdonyi, Jókai, Dumas és Berkési neveivel jellemezhető szint dominál, de tapasztalhatunk jelentős változásokat is. Mikszáth és Jókai művei olvasottságukhoz képest kisebb arányban szerepelnek a kedvelt művek között, de ugyanakkor jelentősen nagyobb arányban Tolsztoj, Solohov, Shaw művei, igaz, hogy Dumas és Mitchell népszerűségének aránya is nagyobb, mint olvasottságuk aránya. Az Elfujta a szél a 31. helyről került fel a 18.-ra az Anna Karenina viszont a 28.-ról a 12., az Emberi sors pedig a 26.-ról a 11. helyre. Nagyon érdekes lesz ez után megnézni a valamilyen szempontból általunk kulcs fontosságúnak tekintett művek kedveltségi arányát olvasottsági arányukkal összehasonlítva:

Tersánszky:	Kakuk Marci	9,7 %	/38,1/
I. Shaw:	Oroszlánkölykök	14,7 %	/33,4/
Illés:	Kárpáti rapszódia	3,9 %	/26,8/
Mitchell:	Elfujta a szél	12,6 %	/26,5/
Hemingway:	Akiért a harang szól	8,4 %	/23,1/
Sánta:	Husz óra	4,5 %	/22,3/
Zola:	Germinal	3,9 %	/22,2/
Dosztojevszkij:	Bűn és bűnhődés	6,8 %	/21,3/
Cronin:	Réztábla a kapu alatt	7,3 %	/21,2/
József A.:	Óda	6,8 %	/19,5/
Balzac:	Goriot apó	3,2 %	/18,2/
Mann:	Mario és a varázsló	2,6 %	/17,6/
Németh:	Iszony	3,7 %	/16,9/
Martin du Gard:	Thibault család	5,8 %	/15,8/
Pintér-Szabó:	Különös vadászat	1,3 %	/13,2/
Salinger:	Zabhegyező	2,9 %	/ 8,9/
Herczeg:	Gyurkovics fiuk	2,4 %	/ 8,2/
Mann:	Varázshegy	1,3 %	/ 6,6/
Veres:	Pályamunkások	0,6 %	/ 6,5/

Szabó M.:	Pilátus	0,7 %	/4,2/
Faulkner:	Sirgyalázók	0,2 %	/4,1/
Semprun:	Nagy utazás	0,6 %	/3,4/

Az Oroszlánkölykök, az Elfujta a szél, a Thibault család, a Zabhegyező, az Akiért a harang szól és a József Attila vers olvasottságukhoz képest átlagon felül kedvelt művek. A Kárpáti rapszódia, a Mann művek, a Goriot apó, a Germinal és a Husz óra a munkásság körében nem örvend népszerűségnek. A munkások körében leghatásosabb, tehát olvasottságukhoz képest legnagyobb arányban kedvelt művek az általunk megadott 101 mű közül a következők /1/:

Gárdonyi:	Egri csillagok	54,3 %
Dumas:	Gróf Monte Christo	50,4 %
Jókai:	A kőszívű ember fiai	49,5 %
Dreiser:	Amerikai tragédia	49,4 %
Mitchell:	Elfujta a szél	47,6 %
Hugo:	Nyomorultak	47,3 %
Tolsztoj:	Annak Karenina	47,0 %
Berkesi:	Pisztrángok és nagyhalak	46,0 %
Solohov:	Emberi sors	45,9 %
Jókai:	Az aranyember	44,5 %
Shaw:	Oroszlánkölykök	44,5 %
Hugo:	Párizsi Notre Dame	42,5 %
Tolsztoj:	Feltámadás	41,4 %
Hemingway:	Bucsu a fegyverektől	39,4 %
Tolsztoj:	Háboru és béke	38,0 %
Hajnóczy:	Bengáli tűz	38,0 %
Martin du Gard:	Thibault család	36,7 %
Passuth:	A biborbanszületett	36,6 %
Dreiser:	Carrie drágám	36,4 %
Hemingway:	Akiért a harang szól	36,4 %

/1/ A művek mellett látható % arány az egyes művek olvasóihoz képest azoknak az arányát fejezi ki, akiknek tetszett is a mű.

Mögöttük Solohov, Dumas, József Attila, Móra, Cronin, Fejes, Petőfi és Dosztojevszkij művek következnek. A nem csak a vágyak világában, hanem a valóságban is létező Mitchell, valamint Dumas, Passuth, Berkesi, Hajnóczi regényei mellett a munkások körében legnagyobb hatású művek között ott találhatók Tolsztoj, Dreiser, Solohov, Martin du Gard, Hamingway, Fejes és igen örvendetes módon a listánkon a lírát képviselő két költő művei is.

Néhány könyv olvasottságát módunkban áll összehasonlítani Ughy Jenő 1964. évi felmérésének adataival /1/

	munkások %-a	falusi lakosok /1964/	
		parasztlakosok %-a	munkások %-a
Hemingway: Akiért a harang szól	16,8	3	5
Martin du Gard: Thibault család	11,5	3	7
Németh: Égető Eszter	5,7	3	4
Solohov: Csendes Don	29,6	11	25
Tolsztoj: Háború és béke	40,5	19	24
Zola: Germinal	16,3	2	7

A legolvasottabb művek mindhárom kategóriánál a Háború és Béke és a Csendes Don. A legnagyobb különbségek falusi lakosok és mintasokaságunk között Hemingway, Zola és bizonyos mértékig még Martin du Gard-nál tapasztalhatók. Feltűnő Németh László műveinek viszonylag alacsony olvasottsága a reprezentatív mintasokaság körében.

/1/ Ughy Jenő: Ezer falusi lakos és a könyv. Bp.KMK. 1965.

A LEGKEDVESEBB OLVASMÁNYOK

Bár a 101 művet úgy igyekeztünk összeállítani, hogy az nagyjából átfedje a munkás olvasók legkedvesebb olvasmányait, mivel azonban a kérdezettek jelentős százalékanak tiznél több mű tetszett s az esetek többségében a tetszések foka nyilván különböző volt, szükségesnek éreztük, hogy a legkedvesebb olvasmányok után is kérdezősködjünk. A legkedvesebb olvasmányok között szereplő legtöbbször említett művek ismerősek lesznek, élen a már elmaradhatatlan Gárdonyi művel, amit 1900 olvasó közül 381 említett, az olvasók 21 %-a.

Gárdonyi:	Egri csillagok	381
Jókai:	A kőszívű ember fiai	237
Jókai:	Az aranyember	216
Hugo:	Nyomorultak	159
Dumas:	Gróf Monte Christo	126
Berkesi:	Sellő a pecsétgyűrűn	123
Shaw:	Oroszlánkölykök	93
Tolsztoj:	Háboru és béke	81
Solohov:	Csendes Don	78
Jókai:	Fekete gyémántok	66
Tolsztoj:	Anna Karenina	63
Mitchell:	Elfujta a szél	57
Fejes:	Rozsdatemető	57
Hemingway:	Az öreg halász	51
Jókai:	Kárpáti Zoltán	51
Dumas:	Három testőr	48
Berkesi:	Huszévesek	48
Dold-Mihajlik:	Ordasok között	45 említéssel.

Ezután Dreiser, Verne, Rejtő, Mikszáth, Berkési, Brontë művek következnek. A 101 mű közül "tetszett" művek listájától ez a rangsor nem sokban tér el. Előbbre került az Oroszlánkölykök, a Csendes Don és az Öreg halász és a tenger. Kiegészült a kedvelt művek rangsora olyan művekkel, mint Rejtő, Verne, Brontë regényei. Mikszáth művei a legkedvesebb művek között még kisebb arányban szerepelnek, Jókai jelentősége pedig ismét elfoglalja a kurrens olvasmányok

alapján várt helyét. A Mitchell mű előkelő helyezése döntő bizonyíték arra, hogy az Elfujta a szél még élő könyv, s a munkás olvasók izlésében ennek a műnek - s tegyük hozzá, mai változatainak - még gyökerei vannak. Az első ötven mű között a külföldi klasszikusokat még Stendhal, Maupassant, a magyar klasszikusokat Móricz és Mikszáth képviseli. Fejesen, Berkesin és Passuthon kívül mai magyar írótt nem találunk az ötven leggyakrabban említett legkedvesebb olvasmány között. Feltűnőnek tartjuk, hogy a listánkról hiányzó Szilvási művei az első 70 mű között nem szerepelnek, de nem szerepel Németh László és Szabó Magda sem a leggyakrabban olvasott mai magyar szerzők között. Ezek a szerzők - s ez csak Szilvási esetében okozott némi meglepetést - nem a munkásság szerzői. Berkesi és Szilvási műveinek más olvasórétegektől nagy mértékben különböző befo-gadása külön vizsgálódást kíván. Az első 70 mű között csak két köl-tő szerepel, Petőfi a 27., Arany ez 59. helyen.

RÉGI, MAI, MAGYAR ÉS KÜLFÖLDI SZÉPIRODALOM

Míg a kurrens olvasmányok között nagyjából azonos volt a régi és a mai szépirodalom aránya, a legkedvesebb művek között már a munkás olvasók izlését hivebben tükrözve megközelítően 2:1 arányban a régi irodalom dominál. /1/ A magyar szerzők műveinek aránya 52,9 %, a külföldieké 47,1 %. A nők és férfiak legkedvesebb olvasmányai kö-zött a "mai külföldi szerzők" kategóriánál tapasztalhatjuk a legna-gyobb különbséget, a férfiak 17,5 %-a, a nők 10,2 %-a jelölt ilyen műveket. A mai magyar szerzőket és a régi külföldi szerzőket vi-szont a nők jelölték valamivel nagyobb arányban.

A különböző iskolai végzettségűeknél a fenti kategóriák a követ-kezőképpen részesednek a legkedvesebb olvasmányokból:

/1/ A régi, mai magyar, külföldi felosztásnak nem vagyunk hívei, mégis létrehoztunk ilyen bontást is - s itt a hagyományos módon a fiction kategóriát bontottuk - hogy mód legyen az ilyen jellegű bontást használó fel-mérések adataival való összehasonlításra.

	8 általánosnál kevesebb %-a	8 általános %-a	érettségi %-a
mai magyar irodalom	14,9	20,9	20,7
régi magyar irodalom	41,7	32,7	24,5
mai külföldi irodalom	12,2	14,2	21,4
régi külföldi irodalom	<u>31,2</u>	<u>32,2</u>	<u>33,4</u>
	100,0	100,0	100,0
magyar irodalom	56,6	53,6	45,2
külföldi irodalom	<u>43,4</u>	<u>46,4</u>	<u>54,8</u>
	100,0	100,0	100,0
mai irodalom	27,1	35,1	42,1
régi irodalom	<u>72,9</u>	<u>64,9</u>	<u>57,9</u>
	100,0	100,0	100,0

A legnagyobbak az eltérések a régi magyar és a mai külföldi irodalom kedvelése terén, valószínűen ez a két kategória képviseli a két szélső csoportot, értékben is, ha Jókaira illetve Hemingwayre gondolunk. A mai magyar irodalom kedvelésénél a 8 általános elvégzése, a mai külföldi irodalomnál az érettségi jelenti a forduló-pontot. A magyar irodalom kedvelésének csökkenésénél és a külföldi irodalom növekedésénél szintén az érettségi a kritikus pont, míg a mai és régi irodalom kedvelésének aránya nagyjából egyenletesen emelkedik, illetve csökken.

Az életkor már kisebb megoszlásokat hoz létre. A mai magyar irodalom kedvelése körülbelül a 30 évtől kezdve kis mértékben fokozatosan csökken. A régi magyar irodalom kedvelése a 20 éven aluliaknál meglehetősen magas arányu, a legintenzívebben olvasó 20-29 éveseknél a legkisebb, s az 50 éven felülieknél a legmagasabbra ugrik. A mai külföldi irodalom kedvelésének aránya 20 éven felül csaknem azonos arányu, a 20 éven aluliaknál ez a kategória nem igen népszerű. A régi külföldi irodalom kedvelésének aránya 20 éven felül csaknem azonos arányu, a 20 éven aluliaknál ez a kategória nem igen népszerű. A régi külföldi irodalom kedvelése körülbelül 40 éves korig azonos, innen kezdve kis mértékben csökken.

Lektür és nivós szépirodalom

A munkás olvasó 82,5 %-a nivós regényt is jelöl legkedvesebb olvasmányai között, a 57,1 %-a szórakoztató könyvet /amiből 16,1 % krimi/, a 36,9 %-a ifjúsági regényt is. A nivós regények 49,8 %-a

romantikus, 30,2 %-a hagyományos felépítésű "klasszikus", 20 %-a értékes modern "mai" irodalom. Verset az olvasó munkásoknak mind-össze 3,9 %-a említ. Petőfi szerelmes versei az olvasó munkások 15,5, az Óda 6,8 %-nak tehát "csak" tetszett, csak jók, de nem rangsorolják a legjobbak közé. Drámai művet 2,4, novellát csak 3,6 %-uk említ. Magasabb esztétikai értékű regényt a munkás férfiak 79,7, a nők 85,0 %-a említ, szórakoztató könyveket viszont ugyan-csak nők jelölnek nagyobb arányban. Lektűrt a nők 51,0, a férfiak 36,2 %-a, krimiket a férfiak 18,4, a nők 10,2 %-a jelölt. Ifjúsági regényt is a férfiak említettek jelentősen nagyobb arányban.

A különböző iskolai végzettségűeknél az alábbi arányokat tapasztaljuk a különböző jellegű és szintű műfajoknál:

	8 általánosanál kevesebb %-a	8 általános %-a	érettségi %-a
nívós regény	73,2	82,4	90,6
lektűr	32,9	41,7	45,6
krimi	15,7	17,8	7,9
ifjúsági regény	39,2	39,1	20,6
vers	3,7	3,4	5,7
novella	1,1 nem összegez- hető	2,0 nem összegez- hető	5,4 nem összegez- hető

Mindegyik iskolai végzettségi foknál a nívós regény szerepel legnagyobb s az iskolai végzettséggel növekvő arányban. Nő a best seller művek aránya is, s a két magasabb iskolai végzettségi fokon a nívós regények után ez szerepel a legnagyobb arányban. Nagyobb meglepetést ez nem okozhatott, hiszen a szórakozási igényt az érettségizettek a legnagyobb arányban jelezték. A krimi és az ifjúsági regény olvasás határvonala az érettségi, míg fordított arányban ugyanez mondható el a versekről és a novellákról is. A legmaradandóbb olvasmányélmények között az érettségizetteknél sem érik el a krimi arányát sem a versek sem a novellák.

/1/ Van természetesen nívós és lektűr novella és vers is, de itt egyrészt az említések kis száma, másrészt az említett művek meglehetősen homogén - általában nívós művek - volta miatt ilyen bontást nem végeztünk.

A különböző koruaknál a nívós regények aránya a legkedvesebb könyvek között nagyjából azonos, kivételt itt is a legfiatalabbak képeznek, ahol ezeknek a műveknek aránya alacsonyabb. A best seller regények igen érdekes módon a 20-40 éveseknél, tehát két, az olvasás minősége szempontjából az átlagosnál kvalifikáltabb életkori csoportban szerepelnek legnagyobb arányban. A krimi a 20 éven aluliaknál 24,8 %-kal szerepel a legkedvesebb olvasmányok között, már csak 16 % körül a 20-40 éveseknél s csak 7 % körül az ennél idősebeknél. A líra és a novella aránya a 30 éven aluliaknál mintegy másfélszeres, mint a 30 éven felülieknél. Ifjúsági regényeket a 20 éven aluli munkások 55,3, a 20-30 évesek 38,2 % említ, az idősebeknél az ifjúsági regényeknek a legkedvesebb olvasmányok közötti említése az életkor növekedésével lassan csökken.

Ismeretterjesztő művet a legkedvesebb könyvek között a kérdezettek 6,6 %-a említ, méghozzá az életkor növekedésével növekvő arányban. A férfiak 7,8, a nők 3,7 %-a említ legkedvesebb olvasmányként ismeretterjesztő műveket, míg a különböző iskolai végzettségűeknél e téren nem tapasztalhatunk különbségeket. Nem szabad elfelednünk, hogy az ismeretterjesztő művek nem "tipikus" legkedvesebb könyvek, az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a legkedvesebb könyv az esetek többségében regény, s ezért az ismeretterjesztő művek olvasása tanulmányozására ez a kategória nem a legalkalmasabb.

Cselekmény és összefüggések

Annál többet mondhat el ez az olvasóra talán legjellemzőbb kategória a szépirodalom olvasás szintjéről, az olvasók ízléséről, ha közelebről megvizsgáljuk, hogy hogyan oszlanak meg ezek a "leg"-ek témájuk, jellegük, ábrázolásmódjuk, szerkezetük szerint. Nem törekszünk most arra, hogy a valóságnak a szépirodalmi művekben tükrözött különböző szektorait, szféráit szisztematikusan sorra vegyük, csupán néhány, sok esetben az olvasók nyelvén megfogalmazott, egységes esztétikai vagy irodalomszociológiai nézőpont nélkül csoportosított olvasmánykategóriát vizsgálunk meg. A műveket természetesen nem erőltettük bele egyetlen kategóriába, egyes esetekben egy-egy művet 4-5 kategóriába is besoroltunk.

Négy témakategóriát emeltünk ki: a szerelmes, a történelmi, a társadalmi és az erkölcsi kérdésekkel foglalkozó regényeket. Az első két kategóriába tartozó művek általában alacsonyabb értékűek, a cselekmény, a mese, a történet domináns, míg a második két kategóriához tartozóknál már az összefüggések kerülnek előtérbe, s a meseszöveg többé-kevésbé háttérbe szorul.

A kérdezett olvasók 78,6 %-a említ olyan regényt, melynek vagy központi témája vagy lényeges vonala a szerelem. /Az Egyszer volt szerelem mellett a Varázshely is ide sorolható/. Természetesen a "szerelmes" regények Szilvásitól Tolsztojig igen különböző értékűek, s összességük súlypontja közelebb van az alsó értékhatárhoz. Ennek ellenére arányuk az iskolai végzettséggel határozottan emelkedik, ami ennek a témának általános népszerűségét, s a téma kedvéért a fejlettebb olvasók részéről némi értékbeli engedményeket jelent. A férfiak 74,5 %-a, a nőknek 83 %-a említ ilyen regényeket. A 20 éven aluliaknak csak 66,5 %-a, az idősebb korosztályoknak 77-80 %-a jelöl meg ilyen témájú műveket.

A történelmi regények a munkások körében is népszerűek, a legkedvesebb olvasmányai közt a kérdezettek 69,5 %-a jelölt ilyen művet. A férfiak és nők között itt fordított a helyzet, mint a szerelmi tematikájú művek esetében, a férfiak jelölnek valamivel nagyobb arányban történelmi regényeket, a rájuk jellemzőbb ismeretszerzési igényeket is kielégítve. Éppen ezért, mivel ilyen és nemcsak szórakozási, vagy elvágódási igényeket elégítenek ki ezek a regények, nem okozhat meglepetést az, hogy kedvelésük aránya, ha nem is meredeken, de emelkedik az iskolai végzettség növekedésével. A legfiatalabb korosztály ezirányban tapasztalható mérsékelt tartózkodásától eltekintve a 20 éven felüliek között magas arányú érdeklődés tapasztalható a történelmi regények iránt, melyeknek aránya az életkor növekedésével még lassan emelkedik is. Mindennek alapján azt állíthatjuk, hogy a történelmi regény is általános népszerűségnek örvend a munkások között.

Az igények között sokan talán túlzottnak tartották az erkölcsi kérdések, emberi tulajdonságok iránti érdeklődés arányát. Számításaink alapján eléggé hasonló arányban említenek a legkedvesebb

128

olvasmányok között olyan műveket, ahol az erkölcsi problémák központi szerepet játszanak. A munkás olvasók 76,4 %-a említett ilyen igényeket, s 66,3 %-a ilyen műveket. A lehetőség és megvalósulás közötti eltérés itt tehát nem túlságosan nagy. Ennek a magas százalékaránynak növeli az értékét az, hogy az ilyen jellegű művek az átlagosnál magasabb szintű szépirodalmi műveket jelentenek, vagyis nem soroltunk ide számos morális kérdésekkel felszínesen foglalkozó best seller művet. Mint az igényeknél, itt is a nők említenek valamivel nagyobb arányban erkölcsi problémákat boncolgató műveket, 71,0 %-uk, míg a férfiaknak 64,5 %-a. Az iskolai végzettséggel határozottan emelkedik az ilyen témájú, jellegű művek említésének aránya. Az olvasó munkások 53,9, 65,2 és 80,6 %-a említ morális kérdéseket tárgyaló műveket legkedvesebb könyvei közt az iskolai végzettség különböző fokain. A különböző koruaknál már kisebb különbségek tapasztalhatók, a 20 éven aluliak említenek legkisebb /52,8%/, a 20-29 évesek a legnagyobb /69,1 %/ arányban ilyen műveket, tehát a morális témák iránti érdeklődés már nem annyira általános jellegű, mint a szerelmi témák iránti.

Társadalmi kérdésekkel /1/ foglalkozó regényeket a kérdezettek 57,3 %-a említi a legszivesebben felidézett művek között. A nők és férfiak ezirányú érdeklődésének aránya okozza majd sokak számára az egyik legnagyobb meglepetést, a nők jelölnék ilyen műveket nagyobb arányban, 62,2 %-uk, míg a férfiaknak csak 53,8 %-a említ társadalmi regényeket. Ezek után még kevésbé beszélhetünk a nők jobbra befelé fordulásáról, még akkor se, ha ezeket a társadalmi regényeket a nők közül valószínűen nagyobb arányban olvassák az önmagára ismerés és más "befelé forduló" igényekkel, vagy ha a társadalmi regények nem kifejezetten a társadalmi kérdésekkel kapcsolatos motívumaira reagálnak legeléesebben. A társadalmi kérdések iránti érdeklődés igen határozott mértékben emelkedik az iskolai végzettséggel, a 8 általánost nem végzettek 46,2, a 8 ál-

---

/1/ Tágabb értelemben minden szépirodalmi mű a társadalom életét tükrözi, itt most a társadalmi mozgásokat, változásokat hangsúlyozottan előtérben tárgyaló műveket értjük társadalmi kérdésekkel foglalkozó regényeknek, tehát kizárjuk a "magánéletet bemutató, elvontan morálizáló és a társadalom történetét elmesélő" műveket.

talánost végzettek 57,0, s az érettségizettek 69,0 %-a jelöl meg ilyen műveket. A különböző korcsoportok között a 20-30 évesek emlitenek legnagyobb arányban társadalmi problématikájú műveket /60,0 %-uk/, nem sokkal kisebb arányban az idősebbek, 55-57 % körül, lényegesen kisebb arányban a fiatalabbak, 49,3 %-uk.

Mint látható volt, nem sokkal kisebb a bonyolultabb összefüggéseket is bemutató regények aránya azoknál, ahol inkább még csak a felszínen marad író és olvasója. Ez a kiegyenlítettség jellemző a munkások olvasására. A fenti nagyobb kategória mellett kiemelünk mér három témakört. Mindhárom besorolható az eddig említett kategóriába is, tehát inkább csak kinagyításukról van szó.

Az olvasó munkások 14,8 %a említ a legkedvesebb könyvek között olyan - főként természetesen mai tárgy - művet, amelyek politikai kérdésekkel foglalkoznak. Nem kis meglepetésünkre a nők jelöltek valamivel nagyobb arányban ilyen műveket; ez azzal is magyarázható, hogy a nők körülbelül éppen ennyivel nagyobb arányban részesítik előnyben a mai magyar irodalmat, ahonnan az ilyen témájú művek legnagyobb százaléka származik. Másrészt azt is jelenti, hogy a nők még sem annyira apolitikusak, mint az az újságok politikai tárgy anyagának olvasói intenzitásánál kitűnt s a politikai kérdéseknek adott, az írók által számukra jobban "életközelsébe hozott" változatait már jóval könnyebben fogadják be. 8 általánost végzettek kétszerte nagyobb arányban jelölnek ilyen témájú műveket, mint az alacsonyabb végzettségűek, de az érettségizettek megmaradnak a 8 általánost végzettek szintjén, tehát a legtöbb rendszeres olvasóval rendelkező érettségizetteknél tapasztalhatunk bizonyos mértékű apolitikus magatartást. Politikai kérdéseket is felvető műveket legnagyobb arányban a 20-40 évesek emlitenek, 16,5 % körül, 12-13 % körül a 20 éven aluliak és a 40-50 évesek, s erősen csökken az ilyen irányú érdeklődés a legidősebbeknél.

Miután sokak véleménye szerint a munkások körében igen nagy jelentőséggel bír a "más" világok feléfordulás olvasmányaikban, nagy fontosságot tulajdonítunk annak, hogy milyen arányban érdeklődnek a munkás témájú regények iránt. A parasztsághoz képest közömbösebb

magatartás inkább pozitív, mint negatív jelenség, hiszen ez az elfordulás egyben tágabb horizont kialakítását is jelenti. Az igen nagy mértékű közömbösség viszont már feltétlenül káros lenne, de erről adataink alapján nem beszélhetünk, hiszen a kérdezettek 16,4 %-a említ olyan regényt, a *Germináltól* a *Rozsdatemetőig*, mely munkás témájú vagy jelentős munkás figurával rendelkezik. Férfiak és nők között lényeges eltérést nem tapasztalhattunk, annál inkább a különböző végzettségűeknél, ahol az érettségizettek több mint kétszerre nagyobb arányban említenek ilyen műveket, mint a 8 általánost nem végzettek, a két alacsonyabb iskolai végzettségi fok csoportjai között azonban lényegesen nagyobb különbség tapasztalható, mint a két magasabb között. A különböző korúak között ilyen nagy különbségek nem észlelhetők. A legnagyobb arányban a 30-40 évesek, 18,5 %-uk, a legkisebb arányban a 20 éven aluliak, 12,1 %-uk, említenek témájukat munkás életből merítő műveket.

Filozófiai problémákat is felvető vagy filozófiai tézist modellező regényeket a kérdezett olvasó munkásoknak mindeössze 1,6 %-a vett fel a legkedvesebb könyvei közé. Nők és férfiak között e téren jelentős különbségeket nem tapasztaltunk, annál inkább az iskolai végzettség emelkedő fokain, ahol az érettségizettek háromszor olyan arányban jelöltek ilyen műveket, mint a 8 általánost végzettek és hatszorosát, mint amilyen arányban a 8 általánosnál kevesebbet végzettek említettek ilyen könyveket. Ma már azonban a témán kívül a megformálás nehezebben követhető útja is fontos szerepet játszik az ilyen fajta művek kedvelésében.

Izgalmas, érzelmes, humoros, romantikus művek

Ezek a meglehetősen gyakorlati orientációjú kategóriák, mint már a filozófiai regények is, átmenetet képeznek a téma és a megformálás között.

Érzelmes regényeket, legtöbb esetben a "szerelmes" regények lektűr változatait a kérdezettek közel egyharmada említ. A férfiaknak 28,2, a nőknek 39,3 %-a tartozik közéjük, de az egyes nemeken belül az

iskolai végzettségtől és az életkortól meglehetősen függetlenül hatásosak ezek a művek. A 8 általánost végzettek 29,5 és az érettségizettek 33,9 %-a közötti eltérés legalább is erre mutat a különböző korúak között is csak a husz éven aluliak arányánál tapasztalhatunk nagyobb eltérést, 23,4 %-uk jelöl ilyen műveket, míg az idősebbek 30-35 % körül.

A krimiket, mint láthattuk, a férfiak kedvelik inkább, s az "izgalmas" műveknél - itt már, bár kisebb arányban, klasszikus művek is szerepelnek - hasonló a helyzet. A kérdezettek 67,4 %-a jelöl ilyen fajta műveket, s a férfiak 70 %-ával szemben a nőknek csak 55,6 %-a. A 8 általános elvégzéséig nő az izgalmas könyvek említőinek aránya, az érettségizettek ismét kisebb arányban jelölnek ilyen műveket. Mint várható volt, legnagyobb arányban a 20 éven aluliak /77,5 %/ s a legkisebb mértékben a legidősebbek /55,6 %/ jelöltek ilyen könyveket.

Humoros művek a legkedvesebb olvasmányok között jóval kisebb arányban szoktak szerepelni, mint például a kurrens olvasmányok között, vizsgálatunkban is csak a kérdezetteknek 11,8 %-a jelölt meg ilyen műveket. A férfiak háromszorta nagyobb arányban, mint a nők, a legalacsonyabb fokon végzettek és a fiatalok kétszerite nagyobb arányban, mint az érettségizettek és az idősebbek.

A kérdezett olvasóknak 53,8%-a említ olyan művet, amelyeket a fogalmat a stilustörténeti kategóriánál tágabban használva, a "romantikus" kategóriába sorolhatunk. Itt már a művek szintje között nincsenek akkora különbségek, mint például a szerelmes témájú könyveknél, hiszen ez a kategória már valamelyest értékelést is jelent, természetesen azonban Szilvási, Jókai, Hugo művei között vannak értékbeli különbségek. Férfiak és nők közel azonos arányban említene romantikus műveket, s a különböző végzettségüeknél sem tapasztalhatunk túlságosan nagy különbségeket, tehát a leginkább szórakozás céljából olvasott romantikus jellegű mű a munkások körében meglehetősen általános olvasmány. A 8 általánost nem végzettek 55,0, az érettségizettek 50,5 %-a említ ilyen műveket. A különböző életkorúak között némi meglepetésre - csak a legintenzi-

vebben olvasó 20-30 éveseknél tapasztaltunk eltéréseket. Az idősebb és fiatalabb korcsoportokhoz tartozók mintegy 50-52 %-a, a 20-30 éveseknek csak 38,1 %-a említ ebbe a kategóriába tartozó műveket.

Modern regények

A modern stílusú, formájú, szerkezetű regények alacsony arányát már a mai, s főképpen a mai külföldi irodalom alacsonyabb hányadából sejthettük. Ilyen műveket a legkedvesebb művek között a kérdezek 12,1 %-a jelölt meg. Annak ellenére, hogy a stílus, a formai megoldások iránt a nők mutatnak általában nagyobb érzékenységet, a férfiak jelöltek valamivel nagyobb arányban ilyen műveket. 13,1%-uk, szemben a nők 8,9 %-ával. Ennek okát abban látjuk, hogy - mivel elsősorban itt a modernet, az időrendet, az egyszerű olvasó szemében "feje tetejére állító" művek befogadásáról volt szó - új szerkezetek felfogása inkább logikai közelítést kíván, ezt nehezebb beleéléssel, s a művészi részletek jobb hatásfoku befogadásával asszimilálni, és ehhez másféle fantázia kell, mint amilyen a nők a férfiakénál nagyobb arányban rendelkeznek. A modern szerkezetű, formai megoldású művek elfogadásában figyelhetjük meg a különböző végzettségűeknél a legnagyobb különbségeket: a 8 általánost nem végzettek 4, a 8 általánost végzettek 10,4 az érettségizettek 28,1 %-a jelölt ilyen műveket.

Szocialista eszmeiségű művek

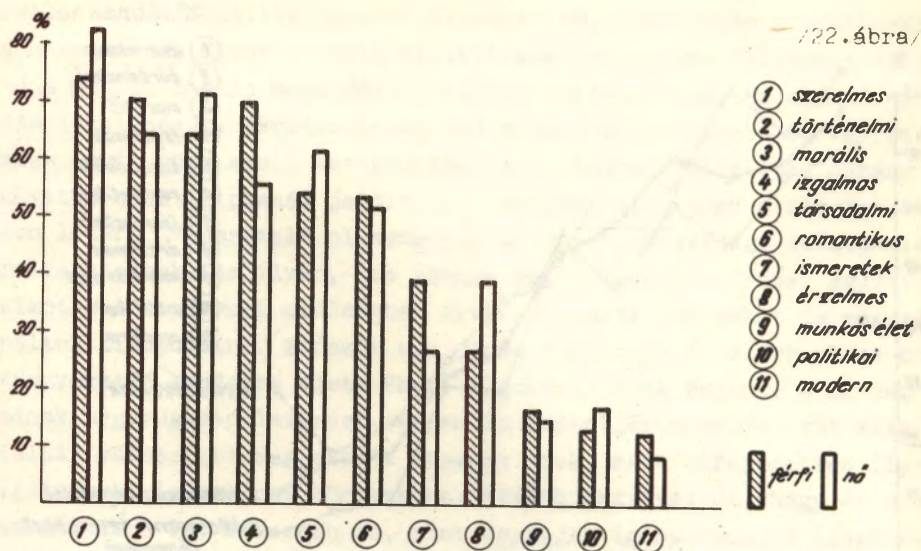
A szocialista eszmeiségű művek körébe sorolható műveket a kérdezetek 26,6 %-a vesz be a legkedvesebb olvasmányai közé, s ez igen pozitív arány. Ez a nőknél és férfiaknál csaknem azonos. A legkisebb végzettségűek 16,9 %-a jelölt ilyen műveket, a 8 általánost végzetteknek már 27,7 %-a. Ezután azonban törés következik be akár a politikai vonatkozású művek olvasásánál, mert az érettségizettek szocialista eszmeiségű műveket sem emlitenek nagyobb arányban mint a 8 általánost végzettek.

Sas Judit könyve alapján mi is nagy fontosságot tulajdonítottunk a szépirodalmi művekből merithető ismereteknek, Mi a kérdésnek egy másik oldalát vizsgáltuk meg, hogy a legkedvesebb olvasmányok között milyen arányban szerepelnek olyan könyvek, ahol a történelmi ismereteken kívül más fajta ismereteket - földrajzi, etnográfiai ismeretek, egy-egy szakma, foglalkozás leírását stb. - is szerezhethetnek nagyobb mértékben, mint általában a regényekből lehetséges. A kérdezetteknek több mint egyharmada, 35,8 %-a említ ilyen műveket. Itt már jól kitapintható a szépirodalom felé irányuló ismeretszerzési igény. Ezt az igények vizsgálatánál, mivel a "Miért olvas ön könyveket?" kérdést nem csak a szépirodalomra vonatkozóan tettük fel, csak a szépirodalomnak az olvasmányokból való jóval nagyobb arányú részesedése alapján sejthettük. Hogy valóban ez az igény működött, azt nagyon szépen bizonyítja, hogy ilyen műveket a férfiak 39,2 %-ával szemben a nőknek csak 27 %-a említ, de további bizonyítékul szolgál az ilyen jellegű műveknek az iskolai végzettséggel együtt növekedő arányú említése: az érettségizettek már másfélszerre nagyobb arányban emlitenek ismeretszerzésre is alkalmas szépirodalmi műveket, mint a 8 általánost nem végzettek. A különböző koruaknál ebben a vonatkozásban minimális különbségek tapasztalhatók, ezek nagyjából az ismeretszerzés igény különböző koruaknál tapasztalható erősségi arányait követik.

Nők és férfiak legkedvesebb olvasmányai

A nők és férfiak legkedvesebb olvasmányai jellegük és jellegzetes motivumaik szerint, a róluk eddig mondottakat összefoglalva, a következő képet mutatják: /22. ábra/

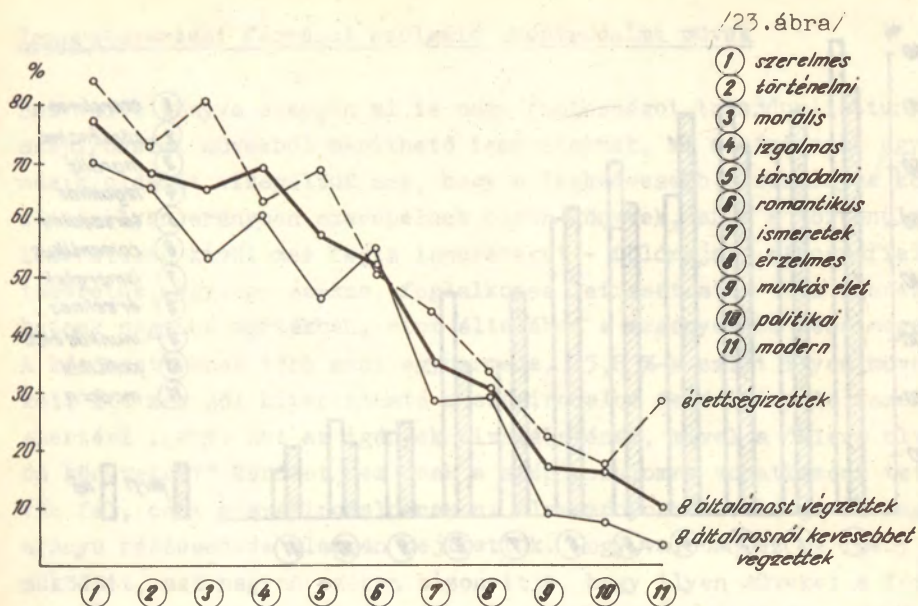

Mindkét nemnél vezet a szerelmi téma, a férfiaknál azonban minimális különbséggel. A nőknél a morális témák, a történelmi, társadalmi és az izgalmas regények a további sorrend, míg a férfiaknál a szerelmi téma után közel egyenlő súllyal az izgalmas és a történelmi regények következnek, majd ismét közel egyenlő arányban a romantikus és a társadalmi témák. Az érzelmes és az ismeretszerzésre alkalmat nyújtó regényeket a férfiak és a nők fordított arányban említik.

Különböző iskolai végzettségűek legkedvesebb olvasmányai

A különböző iskolai végzettségűek legkedvesebb olvasmányait összehasonlító grafikonok tetőpontjai mindhárom fokon ismét a szerelmi tárgyú regények. /23. ábra/

Az érettségizetteknek már csaknem azonos súllyal szerepel a morális téma a szerelmi mellett, a társadalmi téma pedig nagyobb arányban szerepel, mint az izgalmas művek. Igen jellemző a 8 általánosnál kevesebbet végzetteknek a szerelmes, történelmi, izgalmas, romantikus sorrend, s az egyes kategóriák aránya közötti minimális különbségek. Érdekes a három görbe találkozása az érzelmes művekénél, s a modern művek viszonylag magas aránya az érettségizettekénél.

A legkedvesebb olvasmányok megoszlása konfliktus megoldási típusok szerint

A konfliktusok megoldási módja szerint két csoportra osztottuk a szépirodalmi műveket. Az egyik csoportba tartoznak azok a művek, ahol vagy az irracionálitás vagy a reálitás síkján harmonikus megoldást nyernek, a mű "jól végződik", vagy legalább is "be van fejezve". A befogadó legfeljebb nem ért egyet a megoldással, de nem kell megoldást találnia, mint a másik esetben, ahol éppen a lezá-

ratlanság, a felállított több alternatíva, a megoldás sokrétősége, a harmónia és disszharmónia dialektikus egységében felvázolt világ adja meg az önálló megoldások, alkotó valóságglátás, az alkotó olvasás lehetőségét. Természetesen nem minden mű sorolható be egyértelműen egyik vagy másik kategóriába, ezt nem is erőltettük, néhány művet mindkét típusnál jelöltünk. Nyilvánvaló, hogy a nem teljesen lezárt, "készétel" olvasmányok magasabb műveltségi színvonalat feltételeznek. Az ilyen, nem könnyű megoldások, az íróval együtt alkotva társszerzői minőségben olvasás iránti igényeket is megpróbáltuk kitapogatni. Először úgy gondoltuk, hogy a "Miért olvas ön könyveket?" kérdésre adott "hogyan elgondolkodik rajtuk, s ha nem adnak megnyugtató lezárást, magam is próbáljak megoldásokat kitalálni" válaszokat megjelölők lesznek azok, akik kifejezetten ilyen igényekkel is nyulnak könyvekhez. Később észrevettük, hogy ez a válasz több is, kevesebb is, mint egyfajta igénytípus, s ezért végül nem is vettük figyelembe az igénykategóriák kialakításánál. Ez az "igény" egyébként kifejezetten etikai kérdésekkel kapcsolatos igényekkel volt legszorosabb kapcsolatban, s az olvasók 22,8 %-a jelölte. Ezt az arányt akkor kissé túlzottnak tartottuk. Most - az olvasmányok összetételének behatóbb ismerete után - már nem tűnik olyan meglepőnek, hogy a nők jelölték nagyobb arányban, 26,6 %-uk, míg a férfiaknak 20,8 %-a jelölte. A vártnál kisebb kisebb különbségeket találtunk a különböző iskolai végzettségűeknél, s valóban számottevő különbséget csak a 8 általánost végzetek /21,8%/ és az érettségizettek /28,7 %/ között találtunk. Nagyobb különbségeket tapasztaltunk a különböző korúaknál, méghozzá az életkor növekedésével nagyjából egyenes arányban csökkenő mértékben. A 20 éven aluliak 33,0 %-a, az 50 éven felülieknek 13,7 %-a jelölte ezt a választípust.

Kész megoldást nem adó műveket, az ilyenfajta igényekkel erősen szinkronban, a kérdezett olvasók 22,6 %-a említett legkedvesebb olvasmányai között a harmonikus megoldást nyújtó, lezárt megoldású művek mellett. Itt azonban minimális arányban, de a férfiak jelölték nagyobb százalékban nyitva hagyott konfliktusu műveket, 23 %-uk, míg a nőknek 20,4 %-a. Ezt az igények és megvalósulások közötti bizonyos mértékig fordított képet a nem szükségszerű és

nem teljes átfedés mellett a válasz megfogalmazásának félreérthetőségével is magyarázzuk. /1/ A különböző iskolai végzettségűeknél azonos irányu, de sokkal nagyobb arányu különbségeket tapasztalhatunk, mint az "igénynél". A legalacsonyabb végzettségűek 12,3 %-a, a 8 általánost végzettek 20,8 %-a, az érettségizetteknek már 42,5 %-a említett ilyen műveket, tehát ismét az érettségizettek és a 8 általánost végzettek között mutatkozott valamivel nagyobb különbség. Az ilyen fajta igények alapján történő jóslások legkevesebé a legfiatalabb korosztálynál váltak be, de ezt az olvasás mennyisége és minősége között az ennél a korosztálynál tapasztalható feszültségek alapján már várni is lehetett. A 20 éven aluliaknak csak 14,7 %-a jelöli, ők a legkisebb arányban, legnagyobb arányban a legintenzívebben olvasó korosztály, a 20-29 éveseké.

Mivel valamiféle, az "alkotó módon olvasás"-ra utaló igénykategóriát nem alakítottunk ki, most az összes említett igénykategóriával szembesítjük a legkedvesebb olvasmányok között a különböző konfliktus-megoldás típusu műveket említőket. A nyitva hagyott művek arányát a lezárt művekéhez képest jellemző értéknek tartottuk. Ez az összes munkásnál 0,234 volt, a férfiaknál 0,242, a nőknél csak 0,213. Az iskolai végzettség három különböző fokán 0,135, 0,208 és 0,419. A különböző igénykategóriákat jelölőknél a következő arányokat tapasztaljuk:

szükséglet	0,305
etikai igények	0,243
aktivitás	0,238
szórakozás	0,233
önmagára ismerés	0,232
ismeretszerzés	0,229
boldogságkeresés	0,216
presztizs	0,199

/1/ A próbafelvételek során is akadt valaki, aki detektívregény "konfliktusának" másféle megoldására gondolt.

A szükséglet és a presztizs igénykategóriánál tapasztalható kiemelkedően legnagyobb és legkisebb említési arányok aláhúzzák mindazt, amit az ilyen igényekkel olvasókról mondtunk. Jellemzőnek tartjuk a boldogságkeresés igénykategória és a nem lezárt művek közötti gyengébb kapcsolatot is. A szórakozási igénynel kapcsolatban ismét bebizonyosodott, hogy értékesebb kategória, mint ahogy az esetek többségében az ilyen megfogalmazású igényeket kezelik.

EGYES ISMERETTERJESZTŐ MŰVEK OLVASOTTSÁGA

Az ismeretterjesztő műveket a preferált olvasmányfajták között minden negyedik olvasó jelölte, a legutolsó olvasmányoknál az utleírásokkal együtt is csak minden tizenkettedik, a legkedvesebb olvasmányoknál már csak minden tizenhatodik olvasó. Az ismeretterjesztő irodalom olvasásának valódi arányát azonban sem az inkább lehetőségeket jelentő, előszeretettel részesített olvasmányfajták, sem a kurrens, sem pedig a döntő olvasmányélmények alapján nem állapíthatjuk meg, csak az olvasás huzamosabb megfigyelése után nyert adatokból. Mivel erre most nem volt lehetőségünk, s hogy azért mégis valamivel mélyebb ismereteket szerezzünk ennek az olvasmányfajtának a munkások olvasásában betöltött szerepéről, összeállítottunk egy 18 többé-kevésbé színvonalasabb ismeretterjesztő műből álló listát /1/, s ezek olvasottsága felől kérdezősködtünk.

1900 olvasó közül a felsorolt műveket a következők olvasták

Cousteau:	A csend világa	384
Karsai:	A budai Sándor palotában történt	364
Adamson:	Oroszlánhűség	358
Bataglia:	A második világháború	263

/1/ Ld. a függelékben található kérdőív IX. mellékletén.

Gyurkó:	Lenin, október	190
Öveges:	Élő fizika	140
Nemeskürty:	Ez történt Mohács után	139
Baede:	Versenyfutás a 2000. évig	95
Kontra-Stohl:	Az élet tudománya	92
Benedek:	Beszélgetés ideges emberekről	85
Braunbek:	Az stom regénye	82
Szabolcsi:	A zene története	80
Trencsényi Waldapfel:	Mitológia	77
Albert - Vargha:	Miért szép	74
M.Kiss:	A művészetről mindenkinek	59
Péter:	Játék a végtelennel	43
Lőrince:	Nyelvőrségen	34
Kulin-Róka:	Világegyetem	30

A meglehetősen önkényes válogatású listánkon szereplő művek olvasottsága még mindig csak erősen megközelítve tükrözi az ismeretterjesztő művek olvasottságának arányait, de semmiképpen sem a legolvasottabb ismeretterjesztő művek sorrendjét kaptuk, mint azt sikerült megkapnunk elég jó közelítéssel a lol általunk megadott szépirodalmi mű olvasottságánál. Ez esetben nem is tűztünk ki hasonló célt, csupán azt akartuk megvizsgálni, hogy néhány, egy ideális esetként elképzelt művelt szakmunkás szintjét jelző, ismeretterjesztő mű olvasottsága milyeneránu. /A listánkról természetesen olyan művek is hiányoznak, mint például a legutolsó olvasmányok között legtöbbször /nyolcszor!/ említett Kahn: A szerelem iskolája./ Azt tapasztalhattuk, hogy az ismeretterjesztő művek egyik legnépszerűbb "best-sellernek" számító Karsai könyvet sem olvasta a munkásolvasók 20 %-a. Legtöbbször a még eléggé népszerű természettudományos műveket és a történelmi vonatkozású könyveket említették, igen alacsony arányban az elvontabb természettudományos és a társadalomtudományi, művészeti könyveket, míg az annyira népszerű Lőrince könyvét is csak az olvasók 1,8 %-a húzta alá.

A felsorolt 18 közül megvizsgáltuk 6 mű olvasótáborának összetételét. Először nézzük meg a nemek szerinti felbontást:

	nők %-a	férfiak %-a
A csend világa	16,4	23,0
A budai Sándor palotában	15,7	21,8
Lenin, október	8,6	11,5
Az élő fizika	5,1	12,7
A zene története	6,2	3,4
Művészetről mindenkinek	4,5	2,5

A természettudományos és a politikai-történeti érdeklődés a férfiaknál jóval erősebb, a művészetekhez pedig a művészetekről szóló irodalom vonatkozásában is a nők kapcsolódnak erősebben. Figyelemre méltó, hogy a Lenin-könyv olvasásánál nem tapasztalhatók olyan arányú különbségek, mint amelyeket a politikai cikkek, művek iránti érdeklődésnél más esetekben tapasztaltunk.

A különböző iskolai végzettségűeknél természetesen még nagyobb különbségeket várunk:

	8 általánosnál kevesebb %-a	8 általános %-a	érettségi %-a
A csend világa	9,3	19,9	33,7
A budai Sándor palotában történt	15,5	16,4	32,3
Lenin, október	9,6	9,0	11,5
Az élő fizika	2,5	6,5	16,5
A zene története	1,7	3,4	9,8
Művészetről mindenkinek	0,5	2,5	8,4

A Gyurkó könyv ennyire általánosan jellemző viszonylagos népszerűsége pozitív jelenség, de nem hagyható figyelmen kívül a legtöbb rendszeres olvasót magába foglaló érettségizettek ilyen témák iránti viszonylagosan tartózkodó magatartása. A természettudományos és a művészeti könyvek iránti érdeklődés az egyes fokokon kétszeresére, háromszorosára növekszik, különösen a művészeti kiadványoknál. A természettudományi és a társadalomtudományi művek aránya csak az érettségizetteknél kiegyensúlyozott.

Az ismeretterjesztő művek listáját a közel ötven szakmához tartozó mintasokaság miatt szakkönyvekkel nem egészíthettük ki. A kurrens olvasmányok között a szakirodalom 1-2 %-os arányban, a preferált olvasmányfajtáknál 4 % körül fordult elő. Mivel itt az ismeretterjesztő irodalomnál jóval kisebb nagyságrendű olvasmányfajtaról van szó, a legutolsó olvasmány alapján a valós arányokat még megközelíteni is lehetetlen. A szakirodalom olvasásáról a betanított és szakmunkások saját bevallásai alapján alkottunk teljesebb képet.

A megkérdezett szak- és betanított munkások 73,1 %-a tapasztalja, hogy szakmai ismeretei meglehetősen gyorsan avulnak, s hogy ezeket fel kellene frissíteni. Ennek érdekében a kérdezettek 60 %-a tesz is valamit, tanfolyamot végez, tapasztalatcseréken vesz részt, 45 %-uk alkalomadtán szakirodalmat is a kezébe vesz, tehát korántsem rendszeresen olvas. A szakirodalom olvasása különben sem tekinthető ugyanolyan olvasásnak, mint az ismeretterjesztő, szórakoztató és a szépirodalmi művek olvasása, mivel a szakkönyvek egy része munkaeszköz, mint az orvosnak az anatómiai atlasz, vagy a gyógyszerkönyv. A szakkönyvek egy részét tehát nem olvassák a szó hagyományos értelmében, hanem munka közben "használgák", hasonlóképpen, mint amikor egy átlagolvasó használ az olvasóteremben egy-egy kézikönyvet valamely adat előkereséséhez. A munkásoknak - a segédmunkásokkal együtt - körülbelül 30 %-a vesz a kezébe szakkönyvet. A szakkönyv olvasással kapcsolatban megkérdezett szak- és betanított munkások közel azonos része veszi meg a könyvesboltból /16,8%/ és kölcsönzi könyvtárból /17,2%/ a szakkönyveket, 11,0 %-uk máshonnan szerzi be őket. A könyvtárakból származó szakkönyveknek valamivel kevesebb, mint egyharmada, 5,2 % az üzem területén működő könyvtárból származik. A szakkönyvhasználatban a szakmunkások és a betanított munkások között lényeges különbségeket tapasztalunk:

	szakmunkások %-a	betanított munkások %-a
tapasztalja, hogy szakmai ismeretei elavulnak	81,7	65,5
felfrissítésük érdekében tesz is valamit	71,8	49,7
szakkönyveket is használ	59,5 nem összegezhető	28,0 nem összegezhető

A szakmunkások és a betanított munkások aránya közötti eltérés a szakkönyvek használatánál már a kétszeres arányt is meghaladja. A szakmunkások nagyobb arányban vásárolják könyvesboltból a szakkönyveket, míg a betanított munkások viszont a szakmunkásokhoz képest másfélszerre nagyobb arányban kölcsönzik a könyvtárból a szakkönyveket; az üzemi könyvtárakat egyenlő arányban használják.

Megvizsgáltuk az olvasás gyakorisága és a szakkönyvolvasás közötti összefüggéseket is:

	rendszeresen olvasók %-a	alkalomszerűen olvasók %-a	egyszeri olvasók %-a
tapasztalja, hogy szakmai ismeretei avulnak	77,6	75,7	75,9
felfrissítésük érdekében tesz is valamit	65,7	62,3	64,2
szakkönyveket is használ	47,5 nem összegezhető	45,1 nem összegezhető	36,5 nem összegezhető

Mint látható, lényeges különbségek csak az egyszeri olvasók és a rendszeresebben olvasók között vannak, úgy látszik az olvasás rendszerességének fokai és a szakkönyv használat között nincs szorosabb összefüggés. Itt minden más olvasmányfajtánál erősebben dominál a szakmai végzettség. Van azonban a rendszeres olvasásnak is valami specifikuma ezen a téren; a rendszeres olvasóknak jelentősen nagyobb százaléka szerzi be könyvtárból a szakkönyveket, mint az alkalomszerű olvasók. A könyvtárnak a munkásolvasók életében betöltött szerepét még talán a szakkönyv beszerzésénél érezhetjük legélesebben.

KIELÉGÍTETLEN IGÉNYEK

A kielégített igények után ejtsünk néhány szót a kielégítetlenekről. Tulajdonképpen ez a téma az előző fejezetbe is tartozhatna, mivel azonban konkrét művekről van szó, melyek mind a legutolsó olvasmányok, mind a legkedvesebb könyvek között szerepeltek, itt teszünk róla említést, hogy a fejezet első részében közölt listák néhány tendenciáját még jobban kiemeljük. A közel 200 olvasónak mintegy egynegyede jelölt olyan műveket, amelyeket el szeretnének olvasni, de nem tudnak hozzájutni. A hiánycikk lista élén a következő művek állanak:

Elfujta a szél	59
Tarzan könyvek	28
Pisztrángok és nagyhalak	19
Aranyecset	19
Réztábla a kapu alatt	18
Randevu Rómában	15 esetben.

Könyvkereskedelmi forgalomban nem levő műveket 156-an említettek, csaknem kivétel nélkül lektűröket, a nők közül többen, mint a férfiak közül, és - nem kis meglepetésre - 80 %-ban 40 éven aluliak. A 4-10 esetben említett művek között ugyan Fejes, Hemingway, Steinbeck, I. Shaw művei is szerepelnek, ez azonban legalább annyira bosszantó, mint örvendetes tény, hiszen ezekhez a művekhez igazán nem nehéz hozzájutni, s akik hiába keresik őket, valószínűleg nem tudván könyvtárak, könyvesboltok létezéséről, igen rossz helyen kereshetik őket. Igénylőik között a legutolsó olvasmányukat kölcsönbe kapok nagyobb arányban vannak, mint a többi olvasónál, hasonló a helyzet a kiválasztás indítéka tekintetében is, közöttük nagyobb a különösebb indíték nélkül, véletlenszerűen választók aránya, mint az összes olvasónál.

VI. Élmények és hatások

Az igény és a hatásstruktúra, összehasonlítva H.Sas Juditnak az irodalmi mű és a befogadó kapcsolatával foglalkozó, két esztétikai tételt igazoló tényanyagával, igen szemléletesen, konkrétan kimutatja az igények befolyását az olvasmányok hatására, és azonos típusú igények és hatások aránya közötti eltérés alapján "bebizonyítja", hogy az irodalmi mű valóban rendelkezik önálló erővel, mely áttör az olvasó előítéletein, s az író szinte az olvasó akaratára ellenére át tudja adni gondolatait. Összekapcsolva a két fontos állítást: a tudatosult igényekkel szemben a művek hatása korántsem közömbös, azok vagy együtt munkálkodhatnak az íróval, vagy ellene, de az esetek legnagyobb részében megtörténik a csoda, minimális igények is képesek hatásokat "gerjeszteni". Kérdés, milyen hatásokat, azokat-e legnagyobb arányban, amelyeket az író is szándékozott okozni az olvasóban, vagy olyanokat, amelyeket nem szándékozott. Mivel adatfelvételünk során a művek hatása felől kérdezősködve "nem kértük számon az igényeket", és mivel nem vizsgáltuk meg ugyanolyan részletességgel, s mivel nem igény-hatás kategóriákat, hanem csupán igénykategóriákat állítottunk fel, most elsősorban nem azt fogjuk vizsgálni, milyen szerepük van az egyes igénytípusoknak és kategóriáknak a különböző hatások létrejötténél, hanem inkább azt vizsgáljuk meg, milyen mértékben érvényesül az író szándéka az olvasmány élményekben.

A' LEGUTOLJÁRA OLVASOTT SZÉPIRODAIMI MŰVEK HATÁSA

Minden legutoljára olvasott szépirodalmi művel kapcsolatban megkérdeztük az olvasóját, tetszett-e a könyv, s indoklást is kértünk. Az esetek legnagyobb részében tetszett a mű, s ezt nem tartottuk

éppen a legjobb jelnek, a differenciált indoklást tartalmazó válaszok arányára nézve. Valóban csak 450-en indokolták meg alaposabban, hogy miért tetszett vagy nem tetszett az olvasott könyv. A nem olvasókat kedvenc filmükkel kapcsolatban kérdeztük meg ugyanerről, s náluk 90 %-nak csak "tetszett" a film. A csak "tetszett" pedig nem jelent sokkal többet, mint a sok könyvvel rendelkező emberről alkotott "semlegesen" pozitív magatartású vélemények jelentettek. Az olvasmányélmény összetevőire is rámutató 450 olvasó által említett hatásmotívumok legnagyobb százaléka, akárcsak Sas Judit vizsgálatában, szórakozás jellegű /28,6%/. Az olvasók %-ában tekintve, a szórakozás-hatás megközelíti azt az arányt, /40,4 %/, amelyet Sas Judit megállapított. A második legnagyobb arányban említett hatásmotívum a valósággal való viszonyítás volt, legtöbbször olyan értelemben, hogy "tetszett, mert élethű volt", "életből merített", "reális", "valósághű", "elhihető". Golaszewski /1/ a regény valóságához való olvasói viszonyulások között az elmondottakat egy az egyhez arányban megtörténtnek vevő naiv és a regényt a művészi tükrözés sajátos formájának tekintő szakértői típus közé helyezi ezt a leggyakoribb, valósághoz hozzáméregető típust. Nyilvánvalóan az igények között is szerepel ez a motívum, kevésbé az elvágódás-boldogságkeresés, inkább az etikai, és kifelé forduló, társadalmi problémák felé irányuló igényeknél. Ez a fajta reagálás is tartalmaz etikai és társadalmi hatásokat, ezt avval látjuk igazolva, hogy sok esetben ilyen hatások társaságában említik a mű valósághoz való viszonyát. Nem kis meglepetésre a válaszokban szereplő motívumok 10,3 %-a a mű szerkesztésére, stílusára, ábrázolásmódjára, tehát a formájára vonatkozó motívum volt. Annak ellenére, hogy sok esetben nem csupán a mű formájára reagált az olvasók 13 %-a, hanem például a szereplők ábrázolására, tehát az etikai hatásokkal kombináltan, arányuk jelentősen nagyobb mint a falusi lakosoknál Sas Judit vizsgálatában, ahol a hatások között kifejezetten másodrendű szerepet játszott a művészi forma hatása. A munkások és a falusi lakosok olvasmányai közötti szintkülönbségek alapján ezt a jelentősen nagyobb arányt is indokoltnak

---

/1/ Golaszewski Tadeusz: Społeczna recepcja współczesnej powieści polskiej na przykładzie badań. W Krakowie: Województwie Krakowskim Warszawa, 1968.

érezzük. A hatásmotívumok 9,0 %-át teszik ki a művel kapcsolatos merőben érzelmi, az esetek nagyobb részében a mű átélésében jelentkező hatások. Ide tartozik a "szép volt" válaszok nagy része is /s korántsem a formai hatásához/. Ez is eléggé vegyes kategória, hiszen alacsonyabb szinten, ez is tartalmaz társadalmi, etikai, formai hatásokat is, de értéke nem sokkal magasabb a szórakozás hatásnál, mert a művel való nagyfokú azonosulás sok esetben legalább annyira akadályozza a mű megértését, mint amennyire elősegíti azt a műtől való bizonyos mértékű eltávolodás, mint ahogy erre az íróknak is szüksége van tárgyával, az ábrázolandó valósággal kapcsolatban. Ehhez a kategóriához hasonló arányban szerepelnek az etikai hatások, tehát jóval kisebb jelentőséggel, mint Sas Judit falusi olvasóinál, s kisebb arányban, mint azt az igények alapján vártuk. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az igényeket az olvasók adott minták alapján választották ki, a mű tetszésének indokolásánál viszont nehéz munkával, elvont dolgokat kellett megfogalmazni. Igények és hatások nagyságrendje talán ebben az esetben az igény és hatáselemzésnél eltérő módszerink következtében hasonlítható össze legkevésbé. Egyébként túlzottnak tartjuk az etikai hatásoknak az igényekhez képest négyszeres arányát még a falusi olvasóknál is Sas Judit könyvében. Ennek a nagyarányu eltérésnek abban látjuk okát, hogy az etikai igényeket jóval nehezebb "felismerni", közzétenni, megfogalmazni, mint a művel kapcsolatos élmények elmondásakor ilyen hatásokat kiérezni. Ezek után joggal kérdezhetné bárki, akkor miért szerepel nálunk az igények között a vezető szórakozásnál nem sokkal kisebb arányban az etikai igény, s miért csak a negyedik helyen, a szórakozásnál háromszorta kisebb arányban a hatások között. Ezt a látszólagos ellentmondást azzal magyarázhatjuk, az igényeknél három típussal is jelöltük, bizonyos mértékig szuggeráltuk az etikai igényeket, másrészt a hatásoknál az etikai hatásokat más hatáskategóriák részben elnyelték; részben a művek átélésében jelentkező, részben a valósággal azonosító, részben pedig a formára reagáló hatások. A falusi lakosoknál tapasztalt arányban szerepelt a szépirodalmi művek ismereteket gyarapító hatása és mint várható volt, a munkás és paraszt olvasók igényeinek összehasonlítása után, a munkásoknál kisebb arányban az

önmagára ismerés és a boldogságkeresés /1/ jellegű hatások. A társadalmi hatások mérése meglehetősen nehéz volt, mert ezeket is elnyelték más kategóriák, főként a valósággal való viszony mérlegelése. A boldogságkeresés és az önmagára vonatkoztatás jellegű hatásokkal azonos arányban szerepeltek olyan hatásokat tartalmazó válaszok, melyek a műtől valamelyest elvonatkoztatott általánosításokban vontak le következtetéseket vagy a műnek kifejezetten eszmei, illetve filozófiai vonalára reagáltak. Megvizsgáltuk külön a szorosabb értelemben vett szépirodalmi művek és a szórakoztató könyvek kategóriába sorolt művek hatását, s a következő lényeges eltéréseket tapasztaltuk:

A szórakoztató műveknél a szórakozás hatás három és félszerese volt a szépirodalmi műveknél tapasztaltak. Ezen kívül még az önmagára ismerés hatás szerepel nagyobb arányban arányban mint a szépirodalmi műveknél. Közel egyenlő arányban szerepel a valósággal való azonosítás, s ez a tény ennek a kategóriának az értékét tisztázza jobban. Igen nagy különbség tapasztalható szórakoztató és szépirodalmi művek hatásánál az etikai, az ismeretszerzési, formai és - kisebb meglepetésre - a művek átélésében jelentkező hatásnál, ami viszont ennek a kategóriának a véltnél magasabb értékére utal. Mindezek sokszorta nagyobb arányban fordultak elő a szépirodalmi műveknél.

Mindez azonban csupán tapogatózás, tendenciák jelzése, hiszen, hangsúlyoznunk kell, igen valószínű, hogy a legutoljára szépirodalmi művet olvasók egyharmadát kitevő, olvasmányélményüket részletezők száma alacsony ahhoz, hogy messzebbmenő következtetéseket vonjunk le, de arra biztosan, hogy az egyes hatáskategóriák arányát a különféle demográfiai csoportoknál is megvizsgáljuk.

/1/ A hatásoknál a boldogságkeresés kategóriánk már jóval kevesebb elvágyódás ésmenekülés mozzanatot tartalmaz, mint az igénykategória.

Továbbra is az foglalkoztat leginkább, hogyan hatnak - most már a legszínvonalasabb, - szépirodalmi művek a munkás olvasók körében. Ebből a célból két-két olyan valóban értékes művet választottunk ki a kérdőívünk IV. mellékletén szereplő már ismertetett 101 mű közül, amelyeket a kérdezett kétszer aláhuzott, ami azt jelentette, hogy olvasta a művet és tetszett is neki. Ezekben az esetekben sem végeztünk komplex hatáselemzést, csupán néhány hatástípus, amelyeket a kérdőív VI. mellékletén soroltunk fel, jelenlétére voltunk kíváncsiak. A hatásvizsgálat során Móricz, Mann, Tolsztoj, Hemingway, Santa, Solohov, Balzac, Dreiser, Dosztojevszkij, Fejes, Martin du Gard, Németh, Faulkner és Semprun művei szerepeltek. A kérdezőbiztosok, ha mód volt rá, előnyben részesítették Tolsztoj: Annak Karerine, Hemingway: Akiért a harang szól, Fejes: Rózsdátemető és Móricz: Uri muri című művét. Legtöbbször jelölték az általunk megadott hatásmotívumok 17,3 %-t kitevő "benne volt az élet lényege: boldogság, boldogtalanság, küzdelem" választ, 1972-en, melyet korántsem szándékoztunk a boldogságkeresés igényre "válaszolónak" hatásnak tekinteni. Sajnos ez a kategória túlságosan "átlagos" vált, eléggé jellegtelen lett, amit az is mutat, hogy sem a nemek, sem a különböző iskolai végzettségűek, sem a különböző korúak körében nem találtunk jelölésénél jelentősen különböző arányokat. A következő legnagyobb arányban említett válaszlehetőség a "nagyra megrázott" volt, 746-an említették, s a hatásmotívumok 14,2 %-át teszik ki. A nők és férfiak között ez esetben már jelentősebb különbségeket tapasztaltunk, a nőknél 12,2, a férfiaknál 15,5 % említette. A különböző iskolai végzettségűeknél már nem tapasztaltunk nagy különbségeket, legfeljebb a 8 általánost végzettek és az érettségizettek között figyelhetünk meg a minimálisnál valamivel nagyobb eltérést. A különböző korúaknál a legfiatalabbaknál és a legidősebbeknél valamivel kisebb arányban szerepel, mint a közbúlsó korosztályoknál. Hasonló arányban említették a következő válaszlehetőséget: "olyan volt, mint egy történelemkönyv, megelevenítette a kort, a kor embereit, történelmi ismereteit gyarapította". Ez lett volna tehát a szépirodalom, mint ismeretszerzési forrás hatástípus. A választható művek között található történelmi vonatkozásoknál ennek a hatástípusnak jóval nagyobb arányú említése már

többet jelez, mint a két legnagyobb arányban említett meglehetősen jellegtelen arculatu hatástípus. Feltehetően ez a hatástípus a férfiakra és a 40-50 évesekre legjellemzőbb. A jellemábrázolásra reagáló "az író szinte röntgenszemekkel látta meg a jót és a rosszat az emberben" választípust 646-an jelölték meg, a különböző neműek, koruk és végzettségük nem a túlságosan nagy eltéréssel. Hasonló sullyal szerepelt a "nagyon szép stílusban volt megírva" válasz is, 639 említéssel, de legjelentősebb eltéréssel a különböző végzettségük között /9,3, 10,8 illetve 11,5 %/. Izgalmasnak találta a kiválasztott műveket 625 olvasó, valamivel nagyobb arányban a férfiak mint a nők, s jelentősen nagyobb arányban a legalacsonyabb végzettségűek és a 20 éven aluliak, nem véletlenül, hiszen ez a legkevésbé értékes hatástípus a felsoroltak között. 520 olvasó mondja a műről, hogy "akár a valóságos életben"; a férfiak a minimálisnál valamivel nagyobb arányban említik, mint a nők, s említésük aránya lassan emelkedik az iskolai végzettség növekedésével. 124 olvasót készítettek a magas esztétikai értékkel rendelkező művek önálló magyarázatok, megoldások kigondolására. E téren tapasztaltuk a legnagyobb különbségeket; a férfiak másfélszer nagyobb arányban jelölték ezt a választípust, mint a nők, a 8 általánost végzettek és az érettségizettek hasonlóan nagyobb arányban, mint a legalacsonyabb végzettségűek. Meglepő módon az érettségizettek és a 8 általánost végzettek között e téren nem tapasztaltunk különbségeket. A "mintha engem, az én életemet írta volna meg az író" választ jelölték legkevésbé. Mint ezt az utolsó olvasmányoknál is tapasztaltuk, az önmagára ismerés, mint hatástípus a munkások körében nem túlságosan jellegző. A leggyakoribb ez a hatástípus a legalacsonyabb végzettségűeknél és a legidősebbeknél.

Összehasonlításként 118 olyan olvasónál, akinek Berkesi öt felsorolt műve közül valamelyik tetszett, szintén elvégeztük a fenti hatásvizsgálatot. A hatástípusokat három csoportra osztva, a legkevésbé értékes csoportba /I/ osztva a "nagyon izgalmas" választ, a középsőbe /II/ a "megrázott", "benne volt az élet lényege" a "mintha az én életemet írta volna meg" és az "akár a valóságos életben", válaszokat, a legértékesebb /III/ pedig a többi választ soroltuk. A Berkesi olvasók és a színvonalasabb műveket olvasók csoportját összehasonlítva a következőket tapasztalhatjuk:

	Berkesi olvasók %	Színvonalasabb műveket olvasók %
I. típusu hatások	37,7	13,1
II. típusu hatások	42,6	38,9
III. típusu hatások	<u>19,7</u>	<u>38,0</u>
	100,0	100,0

Az összehasonlítás persze közvetlenül csak akkor lenne lehetséges, ha azonos olvasókat vizsgálnánk, hiszen a Berkési olvasók alacsonyabb szintű igényei felerősítik a Berkési művek alacsonyabb értékekkel rendelkező hatását.

Anélkül, hogy valamennyi hatástípust számbavettük volna, annyit elmondhatunk, hogy a színvonalas irodalmi művek hatásainak igen jelentős része valóban a mű "bensőjéből fakadó hatás".

AZ "ANNA KARENINA" ÉS A "ROZSDATEMETŐ" BEFOGADÁSA

Megvizsgáltuk a világirodalom és a magyar irodalom néhány kiemelkedő művének hatását a munkás olvasók körében. Tolsztoj Anna Karenina című regényével kapcsolatos élményeiről, a mű hatásáról 106 munkás mondta el saját szavaival is a véleményét azon kívül, hogy az általunk megadott hatástípus kategóriák közül megjelölte azokat, amelyeket Tolsztoj regényével kapcsolatban önmagukra érvényeseknek tartottak. A regény hatása az esetek 40 %-ában Anna alakján keresztül realizálódott. Nagyobb részük, 26 olvasó, sajnálkozás és csodálat "szemszögéből" tekint a hősnőre, de a legtöbben sajnálatuk vagy csodálkozásuk okát nem jelölik meg. /"csodáltam a hősnőt", "csodálatos volt Anna alakja a regényben", "Anna alakja felejthetetlen", "együttéreztem vele, sajnáltam,"/A csodálkozó és sajnálkozó, de indokot nem említő a meghatódottakkal együtt 33-an, a leggyakoribb hatástípust képezik. Ezekre pusztán az érzelmi viszonyulás, a beleélés a legjellemzőbb. /"nagyon hatott rám,beleéltem magam", "nagyon szép könyv volt, a hősnő élete meghatott", "meghatottan ábrázolta Anna szerelmét"/

Ez a hatástípus a nőkre és az alacsonyabb iskolai végzettségűekre jellemző leginkább. Közel azonos arányban szerepeltek a társa-

dalmi, az erkölcsi és a valósághoz való hűség kérdéseire legélesebben reagálók. A mű társadalmi szférájára 19 olvasó reagált érzékenyen. /"szép, tartalmas, kitűnő korrajzot ad a századforduló orosz társadalmáról", azért tetszett, mert "képes volt kiszakadni a környezetéből, ellenszegülni a társadalom törvényeinek saját boldogságáért", "azt a személyt, aki az erkölcstelen társadalomban nyíltan akar változtatni az életén, azt eltiporják" /Mint a társadalmi tematikájú művek olvasása, ez a hatástípus is a nőknél volt jellemzőbb, valamint a magasabb iskolai végzettségűeknél, a rendszeres olvasóknál, s a 40 éven aluli korosztályoknál. 18 olvasó méregette a művet a valósághoz, legfőbb eredményének valósághűségét jelölve /"tetszett, mert az élet gyakori tragédiáját ábrázolja", "az életben előfordul ilyesmi és reális dolgokat írt az író", "valószerű volt a hős küzdelme", "mert életből vett séma...", "életből merített téma", "meg lehetett érteni, mert élethű"/. Ez a hatástípus a férfiak körében gyakoribb, a többi, különböző demográfiai és olvasói kategóriáknál lényeges eltérést nem tapasztalhatunk. 16 olvasó az erkölcsi szférára reagál legerősebben. /"a gazdagság nem jelent boldogságot és helyes erkölcsi magatartást"/, 9 olvasó számára az Anna Karenina egyszerűen szerelmes regény/"nem tudom elmondani, de nagyon szép szerelmes volt", "szép szerelmes könyv" /A 9 olvasó közül 5-nél ez a reakció kapcsolódott a szórakozás hatásmotívummal, amelynek a 106 olvasó közül 8 szolgáltatotta tiszta típusát. /"izgalmas volt", "szórakozást jelentett"/. A művet szerelmes regénynek felfogók csaknem kizárólag nők, s az átlagosnál alacsonyabb végzettségűek és szakképzettségűek, jellemző rájuk még a szórakoztató könyvek nagyobb arányú kedvelése. A regényt szórakoztató olvasmánynak tekintőkre ugyanez jellemző a különbséggel, hogy itt a férfiak szerepelnek túlnyomó többségben. A két reakció végeredményben ugyanaz a kategória. A mű stílusára, formájára többen is reagáltak a valósággal való kapcsolattal és Anna ábrázolásával összefüggésben, rajtuk kívül csak 3 olvasó reagál még kifejezetten csak a mű formai szférájára.

A felsorolt hatásmotívumoknak mintegy 10 %-a tartozik a legkevésbé értékes I-es, mintegy 60 %-a a II-es és 30 %-a a III-as kategóriába. Az általunk megadott hatásmotívumok választása is hasonló megoszlást mutat: 8,7 %, - 58,7 % - 32,6 %.

A Rozsdatemetőről annak idején nagy viták folytak a zsal a kérdés-
sel kapcsolatban is, mennyiben érvényes a regény a munkásságra, s
felmerült az a kérdés is, mennyiben érzi a munkásság ezt a regényt
magáénak. 86 munkás véleményével talán valamit még hozzáadhatunk
ehhez a régi vitához. Ennél a regénynél legnagyobb arányban a va-
lósággal való viszony kérdéséhez kapcsolódtak, 23-an /"a hétköz-
napi életből ragadta ki az író, én is tapasztaltam", "XIII. kerü-
leti emberekre emlékeztetett a beszédmódjuk", "natur ryers való
élet," "egyszerű emberek valóságos életéről szól", "a regény a
ryers valóságot tükrözi", "benne volt az a sok, életben megtörtén-
hető dolog, sok olyan valóság, ami megtörténhetik", "nagyon élet-
hű volt"/. Hogy a valóságnak pontosabban melyik szektorát ábrá-
zolja az író, már jóval kevesebben érzik biztonsággal. 17 olvasó
számára a Rozsdatemető első sorban egy családról szóló regény. /"ér-
dekes, zűrös, családi életéről szólt", "egy hattagu család küzdel-
mes élete", "egy asszony is tudja uralni a családot", "egy család
élete, küzdelme"/. Az ilyenfajta interpretáció meglehetősen álta-
lános minden demográfiai és olvasói kategóriában.

Nem jelent minden esetben egyszerű melléfogást az ilyenfajta értel-
mezés, sőt bizonyos mértékig az írónak a közvetlenül ábrázolt ré-
tegra utaló, de "nembeli" érvényességű megállapításainak felismeré-
séről van szó. Az olvasók nagyobb része azonban a mű társadalmi
vonalát látja a leglényegesebbnek. /"vidékről jöttem fel, megismer-
kedhettem a várocsi szeleányekkel", "nagyon hűen ábrázolta az író a
társadalmat", "érdekelt a kor és a társadalom", "mint a történelem,
olyan", "élesen megvilágítja a mai társadalom problémáit", "az
ellenforradalmat hűen tükrözte, falun is így volt"/. Közülük 15-en
 kifejezetten a munkásélet ábrázolását látják a mű középponti prob-
lémájának, s közülük 9 -en az író megállapításait a munkásokra, s
a mai munkásokra is nagyjából érvényesnek tartják. /"úgy éreztem,
igazi proliról, munkásról volt szó", "találó a munkáséletre",
"a munkásélet ábrázolás realista képei", "mai problémákat vet fel
az író, ma is található ilyen Hábetler család", "találó a munkás-
életre", "nagyon jól megrajzolja, hű képet ad a munkásosztály
életéről"/. 10 olvasó reagál közvetlenül a mű formájára, különös-
képpen stílusára, többnyire pozitíven. /"mint írásmű is jó, tömör-
sége tetszett", "egyéni újszerű stílusa tetszett", "tömör stílusa

nem volt fárassztó", "az író nem akarta huzni a mondanivalót, változatos, fordulatos", "ujszerü, merész"/. A formai jegyekre reagálók többsége az átlagosnál magasabb iskolai végzettségű és szak-képzettségű, rendszeres olvasó és a többi olvasmányfajtaival a szépirodalmat előnyben részesítők közül kerül ki. Erkölcsi kérdésekre közvetlenül 9 olvasó reagált./"a fiu kiállt az elve mellett", "lelkiismereti probléma", "néhány mai emberre is ráillik a Hábetler jellem", "felületes nem követendő módon éltek a regény hősei"/. A különböző értékű hatástípusok a Rozsdatemetőnél így oszlanak meg: I-eshez tartozik 4,6 %, a II-hez 47,7 %, a III-hoz 47,7 %. Az általunk megadott hatásmotivumoknál sem tapasztalhatunk lényeges eltéréseket a megoszlásban/ I: 8,8 %, II: 48,8 %, III: 42,4 %/.

A fentiek alapján - annak ellenére, hogy a 86 olvasó csak a Rozsdatemetőre tetszéssel reagálók kisebbik felét tette ki - megköszönjük: akiknek tetszett Fejes regénye, azokra többé kevésbé hatott is, mégiscsak nagyjából az írói szándék szerint. A munkások olvasmányélményeiben, azon kívül, hogy minden második munkásolvasó olvasta ezt a regényt, most már a hatások alapján is mondhatjuk, helyet kapott a Rozsdatemető, mint ahogy Tolsztoj műve, s a most itt nem elemzett Hemingway /Akiért a harang szól/ és Solohov /Csendes Don/ regény is.

VII. Ízlésszint és az olvasás fejlettségi foka

Milyen olvasó is a munkás? Milyen szintű ízléssel rendelkeznek a különböző nemű, koru, iskolai végzettségű, igényű, különböző gyakorisággal olvasó munkások? Ezekre a kérdésekre sommásan felelő összefoglalás helyett néhány kísérlet eredményeinek ismertetésével próbálunk meg választ adni, melyek a lírai művek iránti érzékenységük és a szépirodalmi művek közötti értékkülönbségek felismerésének szintjei alapján minősítik az olvasókat. Végül arra is kísérletet teszünk, hogy megállapítsuk munkás olvasóink olvasási szintjét legkedvesebb olvasmányaik alapján, a művekminőségével az olvasás minőségét. Legvégül pedig munkásaink különféle csoportjainak olvasói minősítését ismerve felidézzük tanulmányunk fontosabb adatait, megállapításait, hogy ezekkel szembesítsük őket.

IZLÉSVIZSGÁLAT ÖT VERS BEFOGADÁSA ALAPJÁN

A lírai műfaj iránti érzékenység mérésére öt versből álló három fokozatu skálát állítottunk fel. /1/ A legfelső fokot két József Attila vers /a Mikor az utcán átment a kedves és az Ódából részletek/, a középső fokot Petőfi Szeretlek kedvesem című verse, a legalsót pedig egy századforduló korabeli Szabolcska stílusú műdal és egy mai slágerszöveg képezte. A "vers tetszett" 558 olvasóval ké-

---

/1/ Skálánk korántsem közelítette meg az ideálíst, mivel az öt vers több kritérium szerint is különbözik egymástól.

szitettük el. /1/ Az interjualanyok azok közül kerültek ki, akikről az interjúkészítő az interjú során megállapíthatta, hogy valami közülük van a lírai műfajhoz. /2/

A rendszeres versolvasóknál tehát jóval szélesebb ez a tábor, mégis az átlagolvasóknál magasabb színvonalú csoport. A "vers-teszt" eredménye a következő volt:

Legjobban tetszik:

Petőfi:	Szeretlek kedvesem	41,5 %
József A.:	Óda	20,4 %
Műdal		19,2 %
József A.:	Mikor az utcán...	11,6 %
slágerszöveg		<u>7,0 %</u>
		100,0 %

Legkevésbé tetszik:

slágerszöveg	30,2 %
műdal	29,3 %
József A.: Mikor az utcán	23,1 %
József A.: Óda	9,7 %
Petőfi: Szeretlek kedvesem	7,7 %

A legkedvesebb olvasmányok Jókai-Gárdonyi-Hugo-Dumas izlésszintje mellett ez a kép - annak ellenére, hogy az átlagnál magasabb szintű gárdáról van szó - feltétlenül kedvezőnek mondható. Petőfi első helye vitathatatlan, de ezt mondhatjuk el az Óda második helyéről is.

/1/ A feladatuk az volt, hogy a legjobban és a legkevésbé tetsző verset kiválasszák.

/2/ Ha a kurrens vagy legkedvesebb olvasmányaik között szerepelt vers, vagy ha a lol mű között található két lírai mű valamelyikét aláhúzták.

A műdal és a másik József Attila vers holtversenyben van, s a sláge szöveg egyértelműen az utolsó helyen. A két József Attila vers között fordított sorrendet vártunk, de aztán be kellett látnunk, hogy ez a sorrend logikus, hiszen az Ódának a bemutatott részletbeli "hagyományosan meleg" első sora meghökkentően újszerű képei ellenére már magában több hivat nyert meg, mint a "Mikor az utcán átment a kedves", ahol "nincs is szó szerelemről". A nők és a férfiak között az alábbi különbségeket tapasztalhatjuk:

	legjobban tetszett		legkevésbé tetszett	
	nők %-a	férfiak %-a	nők %-a	férfiak %-a
Szeretlek kedvesem	44,8	39,3	5,8	8,9
műdal	11,2	24,2	32,6	24,2
Óda	23,4	18,9	5,8	12,0
Mikor az utcán...	11,7	11,6	22,6	23,3
slágerszöveg	8,9	5,8	33,2	21,6
	100,0	100,0	100,0	100,0

A Petőfi vers mind a férfiaknál, mind a nőknél a legkedveltebb, a nőknél valamivel nagyobb arányban, s ezt az elutasítások kisebb arányai még növeli. A Mikor az utcán befogadásában nem tapasztaltunk különbségeket, annál inkább az Ódánál, ahol mind elfogadásban, de főképen az elutasításban a nők értékelik jobban ezt a verset. Annak ellenére, hogy a slágerszöveget a nők nagyobb arányban tartják legjobbnak, a műdalnak a férfiak körében tapasztalható jóval nagyobb arányú elfogadása és jelentősen kisebb arányú elutasítása alapján a munkások között a nőkről állapíthatjuk meg, hogy magasabb a lírai műfaj iránti érzékenységük. A különböző végzettségűeknél a legalacsonyabb fokot az ide tartozó verskedvelők alacsony száma miatt összevontuk a középső fokkal /I/, s ezeket hasonlítottuk össze az érettségizettekkel. /II/

A Szeretlek kedvesem az érettségizetteknél is vezet, de a két József Attila vers következik utána, az elutasítások alapján is. A legnagyobb különbség a két iskolai végzettségi fok között a műdal

	legjobban tetszett		legkevésbé tetszett	
	I %-a	II %-a	I %-a	II %-a
Szeretlek kedvesem	40,6	44,0	9,7	-
műdal	22,1	7,3	27,1	34,3
Óda	19,5	26,7	10,0	7,4
Mikor az utcán	10,1	18,3	23,0	19,3
slágerszöveg	7,7	3,7	30,2	37,0
	100,0	100,0	100,0	100,0

elfogadásánál tapasztalható, de hasonlóan nagyok a különbségek a slágerszöveg és Mikor az utcán... elfogadásánál is.

TIZ REGÉNY RANGSOROLÁSA ÉRTÉKÜK SZERINT

Már az olvasmányok hatásának az előző fejezetben történt felületes vizsgálata után is kitűnt, hogy a munkás olvasóknak egyáltalán nem mindegy, mit olvasnak, a művek olvasmányélményeikben is nagy mértékben megőrzik szuverénitásukat. Felmerül a kérdés, vajon hogyan értékelik a munkásolvasók az olvasott könyveket. A legkedvesebb olvasmányoknál már kaptunk izelítőt, de ez arra nem volt alkalmas, hogy a művekről alkotott értékeit össze hasonlítsuk. Erre a célra 10 olyan regényt választottunk ki, melyek meglehetősen egyértelműen helyezhetők egymás fölé esztétikai értékük szerint. Tizenhét szakértőt /1/ kértünk meg, hogy rangsorolják őket. Az így kapott skálához viszonyítottuk a munkás olvasók rangsorait, s a szakértők rangsorától való eltérés öt különböző foka szerint osztályoztuk értékeléseik helyességét./2/

/1/ Különböző koru, nemű és izlésű irodalomtörténész, kritikus, esztéta, író és könyvtáros.

/2/ A kollektív rangsorok kialakításához itt és a következőkben u.n. "preferencia-arányokat" használtunk. Tegyük fel, hogy az egyéni rangsorok között az A és B műveket n személy rangsorolta egyidejűleg, közülük n_1 személy az A, n_2 személy a B művet tartotta jobbnak. Ekkor az A műhöz egy n_1/n a B-hez egy n_2/n érték tartozik. Ezek összege 1. Minden műpárra elvégezve ezen

A szakértői kollektív sorrend a következőképpen alakult:

1. Tolsztoj:	Anna Karenina	8,55
2. Mann:	Buddenbrook ház	7,87
3. Hemingway:	Akiért a harang szól	6,57
4. Móricz:	Boldog ember	5,76
5. Sánta:	Husz óra	5,56
6. Zola:	Germinal	4,13
7. Jókai:	A kőszívű ember fiai	3,26
8. Dumas:	Gróf Monte Christo	1,97
9. Rejtő:	Piszkos Fred, a kapitány	1,20
10. Berkesi:	Sellő a pecsét- gyűrűn	0,13

Mint látható, a skála jól megközelíti az optimálist, mivel a Sánta és a Móricz mű elhelyezésénél tapasztalható bizonytalanság kivételével az egyes művek csaknem egységyi közökkel, lépcsőfoknyi távolságokkal követik egymást. A tiz mű tehát lényegében alkalmasnak bizonyult a művek értékelésének mérésére. Természetesen a munkás olvasók többsége nem olvasta mind a tiz művet, de megfelelő matematikai módszerrel lehetőség nyílt, hogy ezeket a hiányos sorrendeket is értékeljük. /1/

A kérdezettek természetesen csak azokat a könyveket rangsorolták, amelyeket olvastak is. A munkások kollektív rangsora így alakult:

1. Jókai:	A kőszívű ember fiai	6.033
2. Tolsztoj:	Anna Karenina	5.841

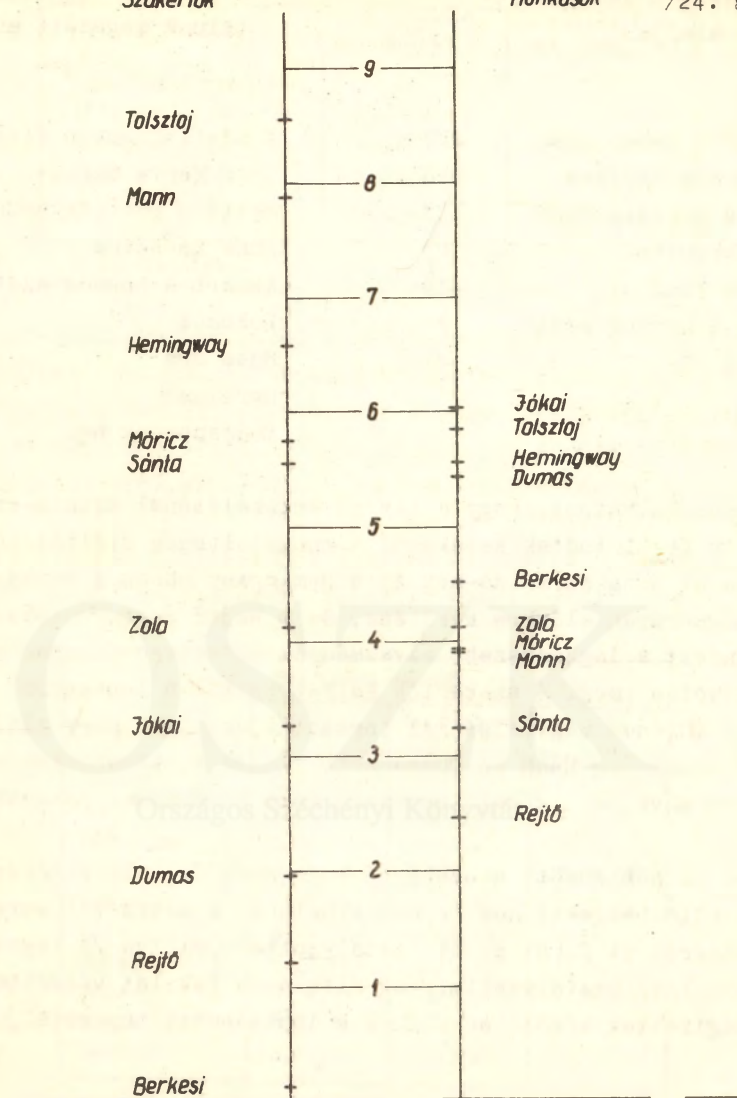
arányok kiszámítását, az egyes művekhez tartozó értékek összege adja a táblázat jobboldalán álló értékeket. Ezek - 10 mű esetén - 0 és 9 között változhatnak. Az értékek viszonylag egyenletes eloszlása az egyéni rangsorok közötti egyetértés /konszenzus/ viszonylag magas fokára utalnak.

/1/ Mivel az értékeléshez a Kendall-féle τ rangkorreláció együtthatót használtuk, minden legalább 2-elemű rangsort össze tudunk vetni a szakértői rangsorral.

3. Hemingway:	Akiért a harang szól	5.548
4. Dumas:	Gróf Monte Christo	5.428
5. Berkesi:	Sellő a pecsétgyűrűn	4.510
6. Zola:	Germinal	4.115
7. Móricz:	Boldog ember	4.930
8. Mann:	Buddenbrook ház	3.914
9. Sánta:	Husz óra	3.233
10. Rejtő:	Piszkos Fred, a kapitány	2.448

A két rangsor között, mint ez az alábbi ábrán is látható, két jelentős különbséget tapasztalhatunk: az egyik a szerzők sorrendje, a másik a rangsoroltak egész mezőnyének eloszlása a /0-9/ skálán: /24.ábra/

Mielőtt a szakértői sorrenddel mérnénk össze a munkások sorrendjét, hasonlítsuk össze őket "önmagukkal", ugyanennek a 10 regénynek a legkedvesebb olvasmányok és a megadott művek közül tetszősen olvasott művek közötti rangsorával, vagyis azzal, amit eddig "mondtak" ezekről a művekről:

legkedvesebb olvasmányok
alapján

a tetszéssel olvasott ál-
talunk megadott művek alap-
ján:

A kőszívű ember fiai	237
Gróf Monte Christo	126
Sellő a pecsétgyűrűn	123
Anna Karenina	63
Piszkos Fred	39
Akiért a harang szól	24
Rokonok /1/	21

A kőszívű ember fiai	875
Gróf Monte Christo	650
Sellő a pecsétgyűrűn	540
Anna Karenina	300
Akiért a harang szól	160
Rokonok	110
Husz óra	85
Germinal	75
Buddenbrook ház	45

Azt tapasztalhatjuk, hogy a tíz mű értékelésénél szinte bizonyos mértékig felül tudtak kerekedni a munkásolvasók előítéleteiken. Ezt mutatja az Anna Karenina-nak és a Hemingway műnek a munkások kollek-tív rangsorában előbbre kerülése, és a Rejtő regény utolsó helyezé-se. Mindezt a legkedvesebb olvasmányok előzetese alapján nem jósol-hattuk volna meg. A szakértők helyezéseitől a legnagyobb eltérést Berkesi művének megítélésénél tapasztaljuk, igen nagy eltéréseket figyelhetünk meg Mann és Dumas értékelésénél, kisebbeket Hemingway és Rejtő műveinél, s szinte semmit Zola regényének rangsorolásánál.

Férfiak és nők között a szakértő sorrendektől való eltérésben je-lentős különbségeket nem tapasztalhatunk. A szakértői sorrendtől való eltérés öt fokát az öt osztályzattal jelölve /a legnagyobb eltérést 1-es osztályzattal/ az általános iskolát végzetek és az érettségizettek között az alábbi különbségeket tapasztaljuk:

	8 általánost végzetek %	érettségizet- tek %-a
1-es osztályzat	2,2	1,7
2-es osztályzat	28,2	12,2
3-as osztályzat	28,9	36,8
4-es osztályzat	39,3	40,3
5-ös osztályzat	1,4 100,0	6,3 100,0
átlagosztályzat	3,08	3,39

A különböző korcsoportok közül a 45-49 évesek bizonyultak kritikailag legérettebbnek. Rangsoruknak a szakértők rangsorától való eltérése alapján elért átlagosztályzatuk 3,29. A szakértők rangsorától a legnagyobb eltérés a 20 éven aluliak között található, átlagosztályzatuk 2,89, alacsonyabb mint a segéd munkásoké /3,06/.

A munkások irodalmi ízlését jól tükröző értékelési rangsorukat összehasonlítottuk 145 értelmiségi kollektív rangsorával:

	Helyezési számok /értékek/		
	szakértők	értelmi- ségiek	munkások
Tolsztoj	1./8,55/	2./6,32/	2./5,84/
Mann	2./7,87	3./5,38/	8./3,91/
Hemingway	3./6,57/	1./6,63/	3./5,54/
Móricz	4./5,76	6./4,18/	7./3,93/
Sánta	5./5,56/	9./3,22/	9./3,23/
Zola	6./4,13/	5./4,18/	6./4,11/
Jókai	7./3,26/	4./5,35/	1./6,03/
Dumas	8./1,97	7./4,04/	4./5,43/
Rejtő	9./1,20/	10./2,47/	10./2,44/
Berkesi	10./0,13/	8./3,23/	5./4,51/

Az értelmiségiek rangsora kétségtelenül jobban hasonlít a szakértőkéhez, de a rangsoroltak mezőnye alig foglal el nagyobb területet, mint a munkásoknál láttuk. Az értelmiségiek és a szakértők között szintén Berkesinél tapasztalható a legnagyobb eltérés, és még eléggé jelentős eltérés figyelhető meg Mann és Sánta regényeinél is. Nem tapasztalható eltérés Hemingway és Zola műveinél. A munká-

sok és az értelmiségiek között Mann, Dumas és Jókai esetében tapasztalható a legnagyobb, Móricz, Sánta és Rejtő esetében a legkisebb eltérés.

Munkás és parasztolvasókat csupán könyvtártag parasztolvasók és a mi fogalmaink szerint rendszeresen olvasó munkások között hasonlíthattunk össze. /1/ A két rangsor között jelentős különbségeket nem tapasztalhattunk:

	rendszeresen olvasó munkások	könyvtártag parasztok
Tolsztoj: Anna Karenina	5.916	5.684
Jókai: A kőszívű ember fiai	5.898	6.185
Dumas: Gróf Monta Christo	5.736	5.575
Hemingway: Akiért a harang szól	5.654	5.136
Berkesi: Sellő a pecsétgyűrűn	4.428	4.731
Zola: Germinal	4.205	4.006
Móricz: Boldog ember	3.925	4.674
Mann: Buddenbrook ház	3.841	3.463
Sánta: Husz óra	3.088	3.137
Rejtő: Pizskos Fred, a kapitány	2.309	2.409

A munkások rangsora azért közelebb áll a szakértőkéhez, 8 író esetében a parasztolvasók és csak két író esetében a munkásolvasók helyezése tér el jobban a szakértőkétől. A munkásolvasók és a parasztolvasók rangsora Móricz értékelésében különbözik legjobban. Móriczot a parasztolvasók, Hemingwayt a munkásolvasók értékelik helyesebben, Tolsztoj, Jókai, Rejtő, Mann műveit minimális arányban a munkások helyezik pontosabban. A szépirodalmi művek értékelése alapján a munkásokról ismét pozitívabb kép alakult ki, mint konkrét olvasmányaik megismerésekor, olyan, mint az olvasási igények tanulmányozásánál. Értékelésük viszonylagosan kedvező szintje azonban ismét nem több mint lehetőség, bizonyos készség megléte a művek értékeléséhez, természetesen mindez bizonyos esetlegességgel,

---

/1/ A munkáscsoport így is valamivel alacsonyabb olvasási szintet képvisel rétegen belül, mint a vele összehasonlított parasztolvasók.

csupán tíz regény alapján. Egy olvasót pedig tíz regény alá és fölérendelése alapján még nem lehet megítélni.

A MUNKÁS OLVASÓK "MINŐSÍTÉSE" AZ OLVASOTT MŰVEK ÉRTÉKE ALAPJÁN

Az olvasókat az olvasás és az olvasmányok hatásának mélyebb "klinikai" módszerekkel történő tanulmányozása hiányában legbiztosabban az olvasott, illetve még inkább az olvasott és tetszéssel fogadott művek alapján minősíthetjük. Felhasználva egy régebbi kísérlet tanulságait, /1/ kísérletet tettünk az olvasók pozitívan fogadott olvasmányaik alapján történő minősítésre. A minősítés alapjául szolgáló művek a legkedvesebb olvasmányok, valamint a kérdőívhez mellékelte lista 101 műve közül azok voltak, melyeket olvastak, s tetszéssel fogadtak. Így egy-egy olvasó megítéléséhez átlag 10-15 kedves olvasmányuk állt rendelkezésre. Számolva kisebb torzulásokkal, az értékelés alapjául szolgáló művek közé csak a "fiction" kategóriába tartozó műveket vettünk be, egyrészt, mivel a legkedvesebb könyveknek ezek tették ki a legnagyobb százalékát, másrészt pedig azért, mert az ismeretterjesztő művek és a szépirodalom olvasása között erős összefüggéseket tapasztaltunk. Igen kicsi a valószínűsége tehát annak, hogy az ismeretterjesztő műveket is olvasók valamilyen hátrányt szenvedjenek. Először az olvasók minősítéséhez szükséges műveket kellett értékelniük, s ezt a bírálószerével végeztük, mint tettük ezt a 10 regény rangsorolásánál is. 25 főből álló, az előbbihez hasonló összetételű szakértő gárdát kértünk fel először is a kérdőívek mellékleteként szereplő 101 mű értékelésére, majd ezt a listát kiegészítettük még 150 szerző 200 művét tartalmazó listával. Mivel nem mindegyik szakértő értékelt minden művet, egy-egy műre átlag 10-15 osztályzat jutott. A szakértők 10 osztályzattal értékelték a műveket. /2/ Később a 10 osztályzatot 5 osztályzatba vontuk össze. A művek "érdemjegyét" a

---

/1/ Kamarás István-Sárdy Péter: A községi könyvtáros mint olvasó = Könyvtáros 1968. 9. sz. 233-235. p.

/2/ Az esetek többségében egy műnél 3-4 foknál nagyobb eltéréseket nem tapasztaltunk.

szakértők osztályzataiból nem egészen mechanikusan a számtani középárányossal alakítottuk ki, hanem minden münél mérlegeltük a művet osztályozó szakértők számát és összetételét. Végső soron a munkás olvasók által említett legkedvesebb olvasmányok szerzői közül a legtöbbnek szerepelt listánkon szakértők által értékelt műve. Az egyes olvasókat sem egészen gépiesen osztályoztuk, a nehezebben eldönthető esetekben figyelembe vettük a gyerekkori legkedvesebb olvasmányokat, sok esetben pedig az előszeretetten részesített olvasmányfajtákat is. A gépi feldolgozás adatainak birtokában első dolgunk a lo regény rangsorolásával szerzett s az általunk adott osztályzatok összehasonlítása volt, s itt megnyugtatótatásunkra meglepően jó eredményt kaptunk. A kétfajta osztályozás közötti korrelációs együttható értéke + 0,942, eszerint a két értékelő eljárás gyakorlatilag teljesen konzisztensnek mondható. Az 5 osztályzat /1/ leginkább az iskolai osztályzatokhoz hasonlítható, azzal a különbséggel, hogy az ötös osztályzat elérése itt valamivel nehezebb. Ez a szint erősen megközelíti maguknak a szakértőknek az olvasási szintjét, nagyjából pedig a művet olvasott, egyetemi végzettségű értelmiségi olvasók szintje. Erre a színre az intenzív ismeretterjesztő és szakirodalom olvasás mellett a mai és a régi magyar és világirodalom legjobbjainak, az elvontabb, újszerű formájú művek, a líra és a novella műfaj nagyobb foku olvasása jellemző. Valamivel alacsonyabb szinten ugyanez jellemző a négyes osztályzat szintjére, annyi különbséggel, hogy itt már nem olyan jellemző az újszerű felépítés, és az átlagosnál elvontabb szépirodalmi művek kedvelése. A hármas osztályzat szintjén két izlés találkozik, viaskodik egymással, a négyes szintre jellemző művek mellett ott van Hugo, Jókai, de az esetek többségében Dumas és Berkesi is. Ha a legfelső szintet Tolsztoj-Hemingway-Faulkner-Juhász Ferenc, a négyes szintet pedig Tolsztoj-Hemingway Mann neveivel jelöljük, ezt a Jókai-Dumas-Tolsztoj szintnek nevezhetnénk. A kettes osztályzat szintjét Berkesi-Jókai-Gárdonyi-Dumas nevei jelzik, az egyes szintet Berkesi és Rejtő.

/1/ Ötös osztályzatot a 4,5 feletti, négyest a 3,5 és 4,5 közötti, hármas a 2,5 és 3,5 közötti /és így tovább/ átlagot elérő olvasók kaptak.

1980 olvasó minősítése után az összes munkás olvasók átlagosztályzata 2,60. Ez bővebben azt jelenti, hogy

ötös szintet	11
négyes szintet	178
hármasszintet	949
kettes szintet	689
egyes szintet	161 munkás érte el.

Az ötös szint tehát "különlegesség számba megy", de a négyes szintet se érte el az olvasó munkások 10 %-a. Kedvezőnek mondható viszont az egyes szinten levők alacsony aránya. A nők és férfiak között a már eddig tapasztalt minimális, de már a nők javára jelentkező különbségeket figyelhettünk meg, a nők átlaga 2,62, a férfiaké 2,53 volt. A négyesek aránya a nőknél 11,4, a férfiaknál 8,6 %, az egyeseké a nőknél 6,8 %, a férfiaknál 8,7 % volt.

A különböző szakképzettségűeknél már valamivel nagyobb eltérések tapasztalhatók:

szakmunkások	2,68
betanított munkások	2,54
segédmunkások	2,51

Ezek az arányok kiegészítik azt a képet, amelyet az olvasás gyakorisága és a szakképzettség közötti összefüggések vizsgálatánál kaptunk, ahol az olvasás gyakoriságában a betanított munkások a szakmunkásokhoz álltak közelebb. Ellentmondást nem érzünk, mindössze arra szeretnénk utalni, hogy itt a betanított munkások esetében arról az olvasás mennyisége és minősége közötti feszültségről lehet szó, amit már több esetben tapasztalhattunk az intenzíven, de ehhez képest viszonylag alacsonyabb minőségi szinten olvasó 20 éven aluliaknál is. A különböző iskolai végzettségűeknél tapasztalható eltérések szépen igazolják az eddigi megállapításokat:

8 általánosnál kevesebbet végeztek	2,30
8 általánost végeztek	2,56
érettségizettek	3,10

Az érettségizettek között található a 11 ötös szintet elérő olvasó közül 8, s mindössze 3 egyes szinten levő olvasó található közöttük. A négyes olvasók aránya 40,10, 47,0 és 59,8 %, a három különböző iskolai végzettségi fokon.

A különböző korúak között a 20 éven aluliakat kivéve, jelentősebb különbségeket nem tapasztalhatunk. A 20 éven felüliek átlaga 2,53 és 2,69 között van, míg a 20 éven aluliaké 2,28, s ez megegyezően aláhuzza mindazt, amit ennek a korosztálynak az ellentmondásos olvasásáról megállapítottunk.

A jelenleg tanulók és a tanulmányokat nem folytatók között nemcsak az olvasás gyakoriságában, hanem minőségében is tapasztalhatunk eltéréseket, a nem tanulók átlaga 2,52, a kérdezés időpontjában tanulmányokat folytatóké 2,72 /Érdekességgént említjük meg, hogy a közeljövőben tovább tanulni szándékozók olvasási szintje a kettő közötti: 2,62/ Kimutattuk, hogy a bármiféle külön tevékenységet végzők között nagyobb arányban találhatók az olvasók, mint a többiek között. Ha nem is nagy eltérésekkel, de igen szépen megfigyelhető a nagyobb aktivitás és az olvasás minősége közötti összefüggés is:

jelenleg is dolgozik ujitáson	2,75
ujított már	2,67
sohasem ujitott	2,57

Hasonlóképpen illusztrálhatjuk az életcél és az olvasás gyakorisága között megfigyelt összefüggéseket is:

Életcéljai eléréséhez szükségesnek tartja:	
művelődés	2,66
nagyobb fizetés	2,43

A folyóiratolvasás intenzitásának növekedése és az olvasás minősége között is erős kölcsönhatást tapasztalhatunk:

	alkalomszerűen %	rendszeresen %
képeslapok	2,54	2,62
természettudományi folyóiratok	2,57	2,81
műszaki-technikai folyóiratok	2,59	2,71
Társadalomtudományi folyóiratok	2,57	2,91
irodalom-művészeti folyóiratok	2,57	3,80

A képeslapok kivételével a folyóiratok olvasói magasabb szinten vannak mint az átlagolvasók, az irodalmi-művészeti folyóiratok olvasói pedig kivételesen magas szinten. Az irodalmi-művészeti folyóiratok olvasóinak 41,8 %-a négyes és ötös szintű olvasó, míg az átlagolvasóknak csak 9,5 %-a van négyes osztályzat szintjén. Az irodalmi folyóirat állandó olvasmány kell legyen, mivel itt már követelmény az irodalom új irányzataival való lépéstartás is. Az eléggé kitágított rendszeres olvasó kategóriánk jó használhatóságában már többször kétkedni kezdtünk, most azonban a különböző olvasási gyakorisági fokokhoz tartozó minőségi osztályzatok közötti különbségek valamennyire megnyugtatók:

rendszeresen olvasók	2,66
alkalomszerűen olvasók	2,38
egyszeri olvasók	2,14

Ezek az arányok azt jelentik, hogy sikerült három eléggé elkülönülő lépcsőt képeznünk, azonban a rendszeres olvasóknak nevezett olvasóink, mivel nem sokkal mulják felül az összes olvasók átlagát, továbbra sem tekinthetők azonosaknak az eddigi hazai vizsgálatokban rendszeres olvasóknak nevezettekkel.

A könyvhöz, olvasáshoz való kapcsolat tárgyalásakor igen jellemzőnek tartottuk a sok könyvvel rendelkező emberről alkotott véleményeket, s azt is megkockáztattuk, hogy a mérlegelő vélemény értékesebb a pozitív véleményél. Ezt most igazolva láthatjuk:

ellenszenves véleményű olvasók	2,36
pozitív véleményű olvasók	2,62
mérlegelő véleményű olvasók	2,88

Azt láthatjuk tehát, hogy a tényleges magatartás és a könyv tudatbeli megbecsülése között eléggé erős korreláció van. Annyiban kell korrigálni a III. fejezetben tett megállapításunkat, hogy a pozitív vélemények értékesebbek, mint mi akkor hittük, ez pedig valamivel derüesebbé teszi az akkor kialakult képet.

Nem okoz meglepetést, hogy az üzemi könyvtárat használók átlaga 2,72, a könyvtárat nem használóké 2,51, de az sem, hogy a legutólsó olvasmányt a könyvtárból, könyvesboltból és a könyvespolcukról "beszerzők" átlaga között szignifikáns különbség nincsen, csupán közöttük és az ismerősöktől kölcsönzők között figyelhető meg valamelyes eltérés.

Az utolsó olvasmányukat tudatosan, ajánlásra, vagy "véletlenül" választók között nem túl nagy, de már jellemző különbségeket tapasztalunk:

Belső indíték alapján választ	2,67
Külső befolyásolásra választ	2,60
Véletlenszerűen jut a könyvhöz	2,51

A különböző igénytípusok vizsgálatánál már beszéltünk értékesebb és kevésbé értékesebb igényekről, feltevéseink az egyes igénytípusok és igénykategóriák értékéről jobbára helyesek voltak. A 9 igénykategória közül kiemelkedik a szükséglet /2,84/ a további sorrendben szignifikáns eltérés már több esetben nem tapasztalható. Ennek az az oka, hogy az egyes kategóriákba, mint említettük a IV. fejezetben, néha eléggé különböző értékű típusokat vontunk össze. A 8 igénykategória értéksorrendje a következőképpen alakul:

szükséglet	2,84
ismeretek	2,69
etikai igények	2,68

aktivitás	2,67
önmagakeresés	2,66
szórakozás	2,62
presztizs	2,56
boldogságkeresés	2,49

Az értéksorrend egyetlen "szépséghibája" az önmagakeresés "tulértékelése", ennek okát abban látjuk, hogy három összetevője közül az önkontroll a magasabb szintű igénytipussal rokon etikai, a "saját érzés művészi szinten" igény pedig szintén magasabb szintű esztétikai igénymotívumot tartalmaz. Mindez jól látható az egyes igénytipusok értéksorrendjénél: /1/

H szükséglet	/9/	2,8379
S hobby /1/	/1/	2,7270
M saját érzés művészi szinten	/5/	2,7121
A kifelé fordulás	/2/	2,7098
I ismeretszerzés	/8/	2,6962
Z emberismeret	/6/	2,6856
R napi munka	/2/	2,6848
L igazság	/6/	2,6789
J cselekvés	/2/	2,6788
O önkontroll	/5/	2,6750
V továbbképzés	/2/	2,6738
F kötelező olvasás	/7/	2,6570
U elvágódás	/4/	2,6543
N etikai igények	/6/	2,6507
E kikapcsolódás	/1/	2,6290
G praktikus	/2/	2,6259
B szórakozás	/1/	2,6163
D önmagára ismerés	/5/	2,5778
X siker	/3/	2,5638
K presztizs	/3/	2,5589

/1/ Az igénytípus már ismert betűjele mellett közöljük annak az igénykategóriának a már szintén ismert számát, ahová az igénytípus az összevonás után került.

T boldogságkeresés II	/4/	2,5566
P menekülés	/4/	2,4921
C boldogságkeresés	/4/	2,4862

A legtisztább kategóriák az értékek alapján is a presztizs, a boldogságkeresés, és az etikai igénykategóriák. A szórakozás kategóriából a hobby "lóg ki", igaz viszont, hogy ez részarányában csak másodrendű összetevő volt. A várákozásunknál jobban sikerült - az értékek szempontjából - az aktivitás igénykategória összeállítása. Az értékek alapján problematikusnak mondható továbbra is az önmagára ismerés kategória.

A szépirodalmi és az ismeretterjesztő, tehát az értékes olvasmányfajtákat is igénylők olvasási szintje jelentősen magasabb, mint a szórakoztató könyveket is igénylőké:

szépirodalom	2,84
ismeretterjesztő	2,71
szórakoztató	2,44

A szépirodalmat és az ismeretterjesztő irodalmat előszeretettel részesítők közötti nem túlságosan lényeges, de azért már "érzékkelhető" különbségnek okát abban látjuk, hogy az ismeretterjesztő művek iránti igény az ismeretterjesztő műveken belül kevésbé értékes művekre irányult, mint a szépirodalom olvasásának igénye a szépirodalmi művek kategóriáján belül, s nem abban, hogy értékelésünk az ismeretterjesztő műveket is olvasók irányában torzítana.

A legutolsó olvasmányok alapján az egyes olvasmányfajtákat olvasók minősítései a következő képet mutatják:

mai szépirodalmat olvasók	2,83
régi szépirodalmat olvasók	2,69
best seller könyveket olvasók	2,47
ifjúsági műveket olvasók	2,35

Az ismeretterjesztő irodalom olyan kis arányban szerepelt, hogy megbízható következtetés levonására nem volt alkalmas.

A könyvtári statisztikában szereplő négy kategória olvasóinak minősítése az alábbiak szerint alakul:

régi klasszikus irodalom olvasói	2,70
mai külföldi irodalom olvasói	2,67
régi magyar irodalom olvasói	2,59
mai magyar irodalom olvasói	2,51

A fenti értékek csak a könyvtári olvasókkal való összehasonlítás céljából használhatók fel, hiszen a mi értelmezésünk szerinti mai külföldi szépirodalom, de a mai magyar szépirodalom olvasóinak is magasabb olvasási szinten kellene lenniök, mint a régi magyar irodalom olvasóinak. A fenti értéksorrend oka többek között például az, hogy a mai magyar irodalom ilyen értelemben használva inkább Berkesit jelent, mint Fejest. Jellemzőbbek és realisabbak lesznek az értékük és műfajuk szerint csoportosított "fiction" olvasmánytipusok olvasóinak olvasási szintjei között tapasztalható különbségek:

magasabb esztétikai értékű re-	
gények olvasói	2,75
best seller regények olvasói	2,46
krimik olvasói	2,14
versolvasók	3,10
drámákat olvasók	3,30
novellákat olvasók	2,90

A regények mellett más műfajokat olvasók kiemelkednek az átlagolvasók közül, akárcsak - negatív irányban - a krimi olvasók. Az ifjúsági regényeket jelölők olvasási szintje a best seller regényeket kedvelőkével azonos. A különböző tematikájú, jellegű, stílusú, ábrázolásmódú regények olvasói a következő szinteket érték el az olvasói minősítésben:

filozófiai problémákat tartalmazó regények olvasói	3,30
modern formájú regények olvasói	3,19
erkölcsi problémákkal foglalkozó regények olvasói	2,81
társadalmi regények olvasói	2,79
munkás tematikájú regények olvasói	2,77
szerelmi témájú regények olvasói	2,72
történelmi regények olvasói	2,71
ismeretszerzésre alkalmas regények olvasói	2,66
életrajzi regények olvasói	2,66
romantikus regények olvasói	2,62
izgalmas regények olvasói	2,52
érzelmes regények olvasói	2,52
politikai témájú regények olvasói	2,49
humoros regények olvasói	2,38

A felsorolt értékek többsége eddigi megállapításainkat igazolja. Érdekes közülük kiemelni a munkástémájú regények olvasóinak átlag feletti olvasási szintjét, s a politikai témájú regények olvasóinak átlag alatti szintjét. Ez utóbbi esetben arra kell gondolnunk, hogy maguk a munkások által olvasott politikai tematikájú művek sok esetben korántsem képviselnek magas esztétikai értéket, s valószínű, hogy olvasóik nagy részének többi olvasmánya sem, amelyek alapján megítéltük őket.

Igen jelentős különbségeket tapasztaltunk a hagyományosan lezárt regényeket említő és a több megoldási lehetőséget kínáló, az olvasót aktivizáló műveket említő olvasók minősítése között, az előbbieké átlaga 2,62, az utóbbiaké 3,05.

Az ismeretterjesztő műveket olvasók olvasási szintjét más mérési lehetőség hiányában nem tudjuk megadni, helyette közöljük néhány ismeretterjesztő mű olvasótáborának minősítését:

M. Kiss:	Művészetről mindenkinek	3,13
Szabolcsi:	A zene története	3,09
Karsai:	A budai Sándor palotában	2,95
Gyurkó:	Lenin, október	2,92
Öveges:	Az élő fizika	2,92
Cousteau:	A csend világa	2,90

A számok, azt hisszük, önmagukért beszélnek, a magvas ismeretterjesztő művek - meglehetősen szűk - olvasótábora olyan szinten van, mint az ugyancsak szűk, - nem hagyományos szerkesztésű szépirodalmi művek olvasótábora.

A versolvasók - itt most a kategóriát ismét tágabban értjük - tábora is magasabb olvasási szinten van, mint az átlag, még a vers tesztből a slágerszöveget választók is alig az átlag alatti szintű olvasók közé tartoznak, mint ez a tesztben szereplő öt verset legjobbnak tartók olvasási szintjénél tapasztalható.

Óda	2,90
Mikor az utcán...	2,80
Szeretlek kedvesem	2,69
műdal	2,60
slágerszöveg	2,60

A vers tesztben részt vett tágabb értelemben vett versolvasók olvasási szintje: 2,66.

xxx

Tudjuk, hogy az ilyenfajta minősítés még csak sikban helyezi el az olvasókat, térben csak az izlésüket, olvasási szintjüket is meghatározó, magyarázó társadalmi környezet koordinátái, melyek pontos bemérése csak az olvasás és az életmód olyan összetett kapcsolatának szociológiai és szociálpszichológiai vizsgálata után lehetséges. Addig is úgy érezzük, kísérletünk módszere és eredményei legalább valamiféle prognózist adhatnak, s némi alapot a későbbi vizsgálatok viszonyításához.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KITEKINTÉS

1. A magyarországi ipari munkásság 70 %-a olvasott 1968-ban legalább egy könyvet, 43 % pedig a kérdés időpontjában is olvasott, ezekkel az arányokkal a hazai munkás olvasók világviszonylatban is előkelő helyet foglalnak el. Az analfabéták viszonylag alacsony arányához képest igen nagy az olvasást nem gyakorlók aránya; s az olvasók 13 %-a is csak egyetlen könyvet olvasott egy év alatt. A fejlődés a legutóbbi öt év alatt, a TV nagy térhódításának idején is érzékelhető. Minden második nem olvasónál meglehetősen erős olvasási előszükségletet tapasztaltunk.
2. A nem olvasók háromnegyed része olvas ujságot, a munkásoknak pedig 90 %-a, vagyis ennyien jutottak már el az olvasóvá fejlődésnek legalább erre az első lépcsőfokára. A napisajtó olvasásának tartalmi elemzése alapján elmondhatjuk, hogy az ujságolvasó munkások a napilapoknak nem csak a periférikus, főképpen csak szórakoztató jellegű anyagaihoz, hanem a lényegi közleményeihez is eljutnak, s ezen adatok birtokában realisabb és optimistább képet alkothatunk politikai érdeklődésük, s egyáltalán kifelé fordulásukról, a világ eseményei iránti érdeklődésükről, mint egyes hazai sajtóviták megállapításai alapján. A folyóiratolvasás a munkások körében még nem honosodott meg, a képeslapoknak viszont jelentős - s az esetek jelentős részében nem éppen pozitív - hatásuk van. Nagy szerepet tulajdonítunk a folyóiratok mellett a napilapolvasásnak a fejlettebb olvasóvá váláshoz szükséges témaérzékenység fejlesztésében, ugyanakkor a rendszeres könyvolvasásban is előfeltételét látjuk az elmélyült és aktív ujságolvasásnak. Az egyes ujságcikkfajták és rovatok olvasásának gyakorisága, valamint az olvasási igények, az előszerezetben részesített olvasmányfajták, témák, művek iránti igények és hatásuk közötti összefüggések feltárását fontos további feladatnak tekintjük.
3. Az egyes demográfiai tényezők közül a mi vizsgálataink szerint is az életmódnak az olvasás szempontjából a legnagyobb hatású összetevője és vetülete, az iskolai végzettség van legszorosabb

összefüggésben az olvasás gyakoriságával. Emellett igen jelentősnek találtuk a munkatevékenység jellegének az olvasás gyakoriságával mutatott erős korrelációját; erre mutatott az a tény, hogy az azonos iskolai végzettségű munkások közül a betanított munkások mint olvasók a szakmunkásokhoz hasonlítottak jobban. Kimutattuk az életkor, a lakóhely és szabadidő és a családi állapot sajátos szerepét is az olvasás arányában és gyakoriságában. További fontos feladatnak tartjuk a lakóhely és a szabadidő szerepének összetettebb vizsgálatát, s az emberi életnek az egyes ember "olvasástörténetében" is szerepet játszó fordulatai és kritikus pontjai. /pl. házasságkötés, nyugalomba vonulás/ és az olvasás gyakorisága közötti összefüggések felszínre hozását.

4. A munkások könyvvel, olvasással, könyvtárral kapcsolatos - a tényleges olvasással, igényekkel, olvasási szinttel korreláló - magatartása részben jó "éghajlati viszonyokat" jelent az olvasás nagyobb mértékű elterjedéséhez, részben viszont - az utolsó olvasmányok forrásaival kapcsolatos tapasztalatokkal egybevetően - arra figyelmeztet, hogy az olvasóvá válás folyamata meglehetősen egyenlőtlen fejlődés, s főképpen a rendszeres olvasóvá válás szakaszában tapasztalhatunk zökkenőket. Az olvasáskulturához képest könyvtárkulturáról a munkások körében még csak igen szerény fokon beszélhetünk. Különösen fontosnak találjuk a könyvtár mint olvasmány és információforrás más források között és a munkások kulturális életében elfoglalt helyének kutatását, összehasonlítva más társadalmi rétegeknél tapasztalt helyzettel.
5. Bér a munkás olvasók által megjelölt olvasási célok közül a szórakozás szerepelt minden demográfiai kategóriánál a vezető helyen, az olvasási igényekről kialakult képünk pozitívabb volt, mint a bevezető ilyen vonatkozású előfeltevései. A szórakozás után leggyakrabban szereplő pozitív jellegű aktivitás, ismeretszerzés, valamint az erkölcsi kérdésekkel és az emberi tulajdonságokkal kapcsolatos olvasási igények - bár csak lehetőségeket jelentenek - az olvasás iránti elvárások összességének pozitív előjelet adnak. Jelentős eredménynek tartjuk a szórakozási

igény alapján véve értékes mivoltának bizonyítása mellett a menekülés igény arányának és hovatartozásának tisztázását. Fontos feladatnak véljük a szórakozás probléma további elemzése mellett az olvasás mint aktivitás kérdéskomplexum feltárását is, továbbá a kutatásunkban felszínre hozott igény típusok és kategóriákat összevonva és kiegészítve a valóságos igényeket még jobban modellező igény-struktúra létrehozását.

6. Az előszeretettben részesített olvasmányfajták, a kurrens olvasmányok, a kiemelkedő olvasmányélmények - tehát a mind lehetőségek mind a megvalósulásszférájában - tapasztalhattuk a munkások olvasásának a középhelyből adódó ellentmondásos jellegét. Hasonló arányban igénylik a csak szórakoztató és a magasabb igényeket is kielégítő olvasmányfajtákat, olvassák a lektűr és az értékes irodalmat, s jelölik meg maradandó olvasmányélményüknek "szerelmes" és "izgalmas" könyvek mellett a társadalmi és erkölcsi összefüggéseket is feltáró műveket. Jókai hegemoniája a munkások körében is hanyatlóban van, de pótlása I. Shaw és Hemingway művei mellett nagy részben Rejtő és Berkesi könyveivel történik. A munkásság olvasásának sajátossága nemcsak egyedül az ellentmondásossága, még a lektűrök olvasásánál is kimutathatók jellegzetes választások. Még mindig alacsony az ismeretterjesztő és a szakirodalom olvasásának aránya. A további kutatásoknál az ismeretterjesztő és szakirodalom olvasásának beható elemzése mellett a tükrözött valóság szerkezet szférái szerint kategorizált szépirodalmi művek olvasottságát szükséges feltárni a különböző demográfiai hovatartozású olvasók körében.
7. Ugy érezzük, hogy a munkás olvasók körében végzett kutatásaink az egyes nemek és korcsoportok olvasási szokásai területén a munkásság körén túl is érvényes részmegállapításokat is hozott. Elsősorban a férfiak és a nők olvasási szokásai és igényszerkezetére, a nők apolitikusságával foglalkozó és a hasonló gyakorisággal de lényegesen különböző minőségeket olvasó 20 éven aluli és 20-25 év közötti korosztályokkal kapcsolatos megállapításokra gondolunk.

8. Bár nem áll módunkban egyidejű, más rétegek olvasását elemző vizsgálatok adataival eredményeinket összehasonlítani, becsléseink alapján a bevezetőben jelzett középhely továbbra is reálisnak tekinthető, s az elmozdulás irányára maguk az olvasmányok alig, legfeljebb az igények és a művek megítélésében tapasztalt viszonylagos biztonság adhatnak pozitív előrejelzést. Biztató jelnek tartjuk, hogy Berkesi, Dumas, Jókai és Hugo művei mellett minden második munkás Tolsztoj valamelyik regényét is olvasta.
9. Ugy véljük módszereink közül jó néhány továbbfejleszthető lesz soronkövetkező kutatásokban, elsősorban talán az olvasmányaik értéke alapján az olvasás fejlettség szintjének megjelölése.

F E L H A S Z N Á L T   I R O D A L O M

- BALOGH István: A munkásifjúság helyzetéről és társadalmi szerepéről. Bp. Kossuth Kiadó, 1968. 74. p.
- BLASKOVITS János: A munkásosztály fogalmáról. Bp. Kossuth Kiadó, 1968. 79. p.
- BOKSZANSZKI. Zbigniew: Robotniczy-czytelnicy literatury elitarniej w środowisku Łódzkim = Przegląd Sociologiczny. 1966. 2. sz. 83-100. p.
- CSEH-SZOMPATY László - FERGE Zsuzsa: A szociológiai felvétel módszerei. Bp. Közgazd. és Jogi Kiadó, 1968. 430 p.
- Csitatelszkie intereszű rabocsej molodezsi. Moszkva, Kniga, 1966. 83 p.
- DOBOS Piroska: A munkásolvasók irodalmi izlése a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Bp. FSZEK. 65. p./Olvasásszociológiai vizsgálatok 1./
- DOBOS Piroska - MEISZNER Tamásné: A szépirodalmi állomány feltárásának problémái a közművelődési könyvtárakban. = A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XIII. 1966-67. Bp. 1968. 143-156. p.
- ECKHARDT, Heinz: Was die Belegschaftsmitglieder bei Mannesmann lesen? = Bertelsman Briefe. 56. 1968. 30-49. p.
- Etude sur la lecture et le livre en France. = La Documentation en France. 1961. 1.sz. 33-46. p.
- FERGE Zsuzsa: Az életmódról. = Valóság. 1968. 8.sz. 1-11. p.
- FRÖHNER, Rolf: Das Buch in der Gegenwart. Gütersloch, Bertelsmann Verl. 1961. 198. p.
- GEREBEN Ferenc: A középiskolás fiatalok és a könyv. Bp. KTKK. 1968. 78 p.

- GOŁASZEWSKI, Tadeusz: Społeczna recepcja współczesnej powieści polskiej na przykładzie badań w Krakowie i województwie krakowskim. Warszawa. BN IkiC. 1968. 212 p. /Z badań nad czytelnicztwem 11. no./
- GONDOS Ernő: Kutatások az olvasói izlés világában = Társadalmi Szemle. 1969. 4.sz. 56-67.p.
- GONDOS Ernő - POLONYI Péter: Írók és olvasók. = Valóság. 1967. 5. sz. 55-59. p.
- GRAY, William - ROGERS, Bernice: Maturity in reading. Chichago, Univ. Pr. 1956. 273. p.
- KAMARÁS István - SÁRDY Péter: A községi könyvtáros mint olvasó. = Könyvtáros. 1968. 9. sz. 233-235. p.
- KÉRÉSZ Gyula - LÁSZLÓ György: A hallgatók művészeti izlése a közvéleménykutatás tükrében. Bp. Magyar Rádió és Televízió, 1967. 140.p.
- KRAŚNIEWSKA, K. - WILSKA, B.: Munkásszorongók olvasmányai. = Könyvtári Figyelő. 1959. 1.sz. 28-35. p.
- MAC ELROY, Elisabeth Warner: Subject variety in adult reading = The Library Quarterly. 1968. 2. sz. 154 - 167. p., 3. sz.261-269.p.
- MÁNDI Péter: A könyv és közönsége. Bp. Kozgazd. és Jogi Kiadó, 1968. 295 p.
- MÁNDI Péter: Könyvolvasás és könyvvásárlás Magyarországon. Bp.KTTK. 1965. 78 p.
- MÁNDI Péter: A munkások és a könyv. Bp.KTTK. 1968. 62. p.
- Mit olvasunk? Bp. KSH. 1965. 104. p.
- A nap 24 órája. Bp. KSH. 1965. 155 p.
- PÁRTOS Judit: A demográfiai tényezők hatása a művelődésre. Bp. KSH. 1967. 93. p.
- PASSITS Istvánné - PÁSZTOR Antal: Bejáró fizikai dolgozók olvasási igényeinek felmérése. = Pestmegyei Könyvtáros. 1966. 4. sz. 5-12.p.
- SAS Judit: Emberek és könyvek. Bp. Akad. Kiadó, 1968. 214. p.
- SAS Judit: Közönség, szépirodalom, társadalmi struktúra. = Népművelési Értesítő. 1966. 3. sz.265-277. p.
- SCHMIDTCHEN, Gerhard: Lesekultur in Deutschland. = Börsenblatt /Frankfurter Ausgabe/. 24 Jg. 1968. 70. no. 1977-2152. p.
- SÓS Vilmosné - SEMJÉN Anita: A rádió és a televízió szerepe az ismeretterjesztésben. = Magyar Rádió és Televízió Közvélemény-kutatás. 1968. 3. sz.90 p.
- STEINBERG, Heinz: A könyv szociológiájáról. = A Könyv. 1969. 1.sz. 76-87. p.

SZÁNTÓ Miklós: Életmód, művelődés, szabadidő. Bp. Akad. Kiadó, 1967. 169 p.

SZÁNTÓ Miklós: A művészi közizlés a szociológus szemével. = Valóság. 1967. 6. sz. 1-6. p.

SZENTE Ferenc - URBÁN László: A bejáró munkások művelődési körülményei. Bp. 1965. 20.p. Kézirat.

SZENTIRMAI László: Olvasáselemzés a Szegedi Ruhagyárban. = Tiszatáj. 1967. 1.sz. 36-44. p., 2. sz. 117-126. p.

SZILÁGYI János: A munkásság két világháború közötti irodalmi olvasmányai. = Magyar Könyvszemle. 1967. 3. sz. 271-280. p.

SZMIRNOVA, Sz. M. - OSZIPOVA, P. - SZMIRNOVA, O.M.: Csitatel'-rabocsij i csitatel'-inzsener. = Szovetszkij csitatel'. Moszkva, Kniga, 1968. 29-115. p.

TÁNCZOS Gábor: Olvasó Fiatalság? = Kortárs. 1969. 6. sz. 927-942.p.

UGHY Jenő: 1000 falusi lakos és a könyv. Bp. KMK. 1965. 119 p.

WOJCIECHOWSKI, Jacek: Badania czytelnictwa dojeżdżanacych do pracy. = Bibliotekarz. 33. rok. 1966. 10. no. 300-303. p.

ZEMCOV, A.: A munkások szabadidejének ésszerű felhasználása és növelésének tartalékai. = Népművelési Értesítő. 1966. 3. sz. 325-333. p.

1. Tétélezzük fel, hogy van felesleges 200 forintja, amit el kell költenie. Mire költené?

.....

2. Ön elé teszek most három sorozatban három-három rövid ujság-hirt. Olvassa őket végig, majd válassza ki az Ön számára leg-érdekesebb és legkevésbé érdekes híreket mindegyik csoportból, s mondja be a számukat.

Tegyük az interjualany elé az I. mellékletet, mutassuk meg a függőleges vonalakkal elválasztott csoportokat, s az egyes csoportok elolvasása után kérjük bemondani a számokat. A bemondott számokat írjuk a megfelelő ro-vatba.

legérdekesebb hírek: ....

legközömbösebb hírek: ....

3. Hagyjuk előtte az I. mellékletet.

Olvassa el még egyszer figyelmesen a 8. hirt, s mintha Ön-től kérdezték volna ugyanezt, próbálja meg kiválasztani azt a választ, amelyet önmagára legérvényesebbnek érez. Ha nem talál megfelelőt, saját szavaival is megfogalmazhatja.

A bemondás alapján írjuk be a választ:

.....

4. Adjuk oda a VIII. mellékletet.

Ezen a listán a 12 foglalkozás neve szerepel. Állítsa őket rangsorba aszerint, hogy melyikhez milyen megbecsülés jár a társadalomban. Az egyes számot az Ön szerint legnagyobb meg-beecsülésnek örvendő foglalkozás kapja, a 12. számot pedig a legkisebbre értékelt.

A számot a mellékletre írjuk.

5. Olvasott e tegnap napilapot?

A megfelelőt húzzuk alá

igen   nem

Ha igen

Melyiket?.....

6. Általában szokott e napilapot olvasni?

igen   nem

Ha igen

Melyiket? Rendszeresen vagy csak alkalmanként?

..... rendszeresen - alkalmanként

..... rendszeresen - alkalmanként

..... rendszeresen - alkalmanként

Előfizetője e valamelyik napilapnak?

igen   nem

Melyiknek? .....

7. Ha olvas napilapot

Milyen hírek, rovatok érdeklik leginkább a napilapokból, melyeket szokta leginkább elolvasni?

Adjuk oda a II. mellékletet

Ezen a listán különböző ujságcikk fajtákat lát felsorolva, a jobb felső sarokban pedig egy öt betűvel jelzett skálát, amely segítségével megjelölheti, hogy milyen gyakran szokta elolvasni a különböző fajtájú ujságcikkeket. Olvassa végig a listát, álljon meg mindegyik ujságcikk fajtánál, s a kipontozott helyre írja be a megfelelő betűt.

8. Szokte e olvasni az Ujitók Lapját?

rendszeresen - alkalmanként - nem

9. Szokott e egyéb ujságot, /hetilapot, havonta, kéthavonta vagy negyedévenként megjelenő folyóiratot, egyéb nem naponta megjelenő ujságot/ olvasni?

igen   nem

Ha igen

Melyiket? Rendszeresen vagy csak alkalmanként?

..... rendszeresen - alkalmanként

..... rendszeresen - alkalmanként

..... rendszeresen - alkalmanként

10. Mi jut eszébe, mire gondol, amikor a "könyv" szót hallja?

.....

11. Mi a véleménye arról az emberről, akinek sok könyve van?

.....
.....

12. Olvas e jelenleg valamilyen könyvet? igen nem

Ha nem

Az elmúlt hetekben? igen nem

Ha nem

Augusztus óta? igen nem

Ha nem

Az év eleje óta? igen nem

Ha valamelyikre igen

Miről szól a jelenleg olvasott /vagy a legutoljára olvasott/
könyv?

.....
.....

Mi a címe?.....

Ki a könyv szerzője?.....

A 13-17. kérdést megfelelő szövegezéssel csak azoknak
tegyük fel, akik vagy csak ujságot, folyóiratot, vagy
egyáltalán semmit sem olvasnak.

13. Miért nem olvas /könyvet/?

.....

14. Volt e olyan időszak az életében amikor /könyvet is/ olvasott?

Melyik volt az? igen nem

.....

Tetszett? igen nem

Miért? Miért nem?.....

.....

15. Melyik filmet látta utoljára?

.....

Tetszett? igen nem

Miért? Miért nem?.....

Nevezzen meg néhány filmet, amelyek nagyon tetszettek Önnek?

.....

Ha ezek meg lennének könyv formában is, elolvasná-e őket?
igen   nem

16. Melyik szindarabot látta utóljára?

.....
Tetszett?   igen   nem

Miért? Miért nem?.....

.....
Nevezzen meg néhány szindarabot, amelyek tetszettek Önnek?

.....

17. Szokott e TV-t nézni? igen   nem

Ha igen

Milyen műsorokat néz meg legszivesebben?

A következő kérdést csak betanított munkásoknak és
szakmunkásoknak tegyük fel.

18. Köztudomásu milyen gyorsan avulnak el a szakmai ismeretek,
tapasztalja-e, hogy ezeket fel kell frissítenie? igen   nem

Ha igen

Hogyan frissíti fel szakmai ismereteit?

.....

Ha könyveket is megjelöl

Hogyan szerzi meg a szakkönyveket?

.....

Az ez után következő kérdéseket csak azoknak tegyük
fel, akik könyveket is olvasnak, a többiek számára a
személyi vonatkozású kérdések következnek.

A 12. kérdés alapján már ismert, jelenleg vagy utóljára olvasott könyvvel kapcsolatban kérdezzük.

19. Miért olvassa /olvasta/ ezt a könyvet? Hogyan jutott hozzá?

.....

20. Általában van e valaki, aki Önnek az ő általa elolvasott könyvekről beszélni szokott és könyveket szokott ajánlani?

igen   nem

Ha igen

Ki az?.....

21. Milyen fajta könyveket olvas legszivesebben?

.....
.....

Ha a 12. kérdésnél nem szépirodalmi művet jelölt meg.

22. Olvasott e regényt, novellákat, verseket vagy más szépirodalmi művet az elmúlt 12 hónapban?

Ha igen

Miről szólt, amelyikre legjobban emlékszik vissza?

.....
.....

Mi volt a címe?.....

Ki volt a szerzője?.....

Tetszett e?   igen   nem

Miért? Miért nem?.....

.....

23. Az eddig /egész életében/ olvasott könyvek közül melyek tetszettek legjobban? Soroljon fel legalább hármat - négyet!

.....
.....

24. Mikor szokott könyvet olvasni?

Az alábbiak közül húzzuk alá azokat, amelyeket emliti,
a többire kérdezzünk rá.

szabadság ideje alatt - vasárnap - bármelyik nap - minden nap -
- reggel - ebédszünetben - délután - este - bármikor, ha szabadidő van.

25. Hol szokott könyvet olvasni?

Ld. 24.

munkahelyre és munkahelyről való utazáskor - munkahelyen -
- otthon - könyvtárban - művelődési házban - másutt,éspedig:

.....

26. Miért olvas könyvet?

Tudjuk, hogy hirtelenében nem könnyű válaszolni erre a kérdésre, ezért segítséget adunk.

Odaadjuk a III. mellékletet.

Olvassa végig figyelmesen ezeket a megállapításokat, s huzza alá azokat, amelyeket nem érez önmagára érvényesnek.

Amikor ez megtörtént

Most a ki nem huzott megállapítások közül karikázza be azoknak a számát, amelyeket leginkább érvényesnek tartja önmagára nézve. Ha esetleg a felsoroltakon kívül másféle választ is tudna adni, írja fel vagy mondja be.

Adjuk oda a IV. mellékletet.

27. Ezen a jegyzéken különböző írók 4-5 művét soroltuk fel. Arra kérjük, huzza azokat a műveket alá, amelyeket olvasott, s huzza alá még egyszer azokat, amelyek tetszetek Önnek.

Odaadjuk a IX. mellékletet.

28. Ezen a listán ismeretterjesztő művek szerepelnek. Jelölje meg aláhúzással azokat, amelyeket olvasta.

A következő kérdést csak azoknak tegyük fel, akik a 12, 21, 22, 23. kérdésre adott válaszaikban valamelyik esetben verseket is megjelöltek; tehát akiről az eddigiek alapján kiderült, hogy verseket is szokott olvasni, szereti a verseket.

Adjuk oda a VII. mellékletet.

29. Olvassa át ezeket a verseket és válassza ki azt, és mondja be a számát, amelyik a legjobban, s azt, amelyik a legkevésbé tetszik Önnek.   legjobban .....   legkevésbé .....

30. Evvel a tíz regénnyel egy másik listánkon már találkozhatott, mégis arra kérjük, ismét jelölje meg aláhúzással azokat, amelyeket már olvasott, s ezután az aláhúzottakat sorszámozással állítsa értékük sorrendjébe oly módon, hogy az Ön által legjobbnak tartott regény kapja az 1., a következő a 2., a legkevésbé értékes a legnagyobb sorszámot. A számokat a kipontozott helyre írja be.

Amíg az értékelés történik, a IV. mellékleten csillaggal megjelölt szerzők művei közül válasszunk ki kettőt - különböző szerzőktől - amelyeket az interjualany

kétszer aláhuzott. Ha lehetséges, elsősorban Tolsztoj: Anna Karenina, Hemingway: Akiért a harang szól, Fejes: Rozsdatemető, Sánta: Husz óra című műveket vegyük figyelembe, másodsorban ugyanezen szerzők más műveit, harmadsorban a többi, csillaggal megjelölt szerzők művei közül kettőt.

31. Kiválasztottunk két regényt, amelyekről úgy nyilatkozott, hogy tetszettek Önnek. Kíváncsiak vagyunk, hogy milyen emlékek, benyomások élnek Önben róluk, hogy milyen szempontból voltak hatással Önre. Tisztában vagyunk avval, hogy talán erre a kérdésre a legnehezebb válaszolni, ezért megint próbálunk segíteni.

Odaadjuk a VI. mellékletet.

Emlékezzen most vissza a ..... című regényére. Olvassa el ezeket a megállapításokat és mondja be azoknak a számát, amelyek, úgy érzi érvényesek az Ön esetében is a ..... című regényével kapcsolatban. Ha másképpen is meg tudja fogalmazni miért tetszett, hogyan hatott Önre, mondja el.

A mű szerzője és címe:.....

A bementett számok:.....

Saját szavaival megfogalmazva:.....

.....

Most pedig emlékezzen vissza:.....című regényére.

stb.....

A mű szerzője és címe:.....

A bementett számok:.....

Saját szavaival megfogalmazva:.....

.....

32. Van e olyan könyv, amit nagyon szívesen elolvasna, de eddig sehogysem sikerült hozzájutnia?

.....

.....

33. Érdekesnek, unalmasnak, illetve érdekesnek, de fárasztónak tartotta ezeket a kérdéseket?

Huzzuk alá a megfelelőt!

Személyes vonatkozású és kiegészítő kérdések:

34. Van e munkahelyén könyvtár? igen - nem
Használja e? igen - nem
35. Volt e már ujitása, dolgozik e jelenleg ujitáson?
volt - jelenleg dolgozik - nem
36. Tanul e jelenleg? igen - nem
Elkezd e a közeljövőben tanulni? igen - nem
37. Neme férfi - nő
38. Kora ..... éves
39. Legmagasabb iskolai végzettsége
8 általánosnál kevesebb - 8 általános - érettségi -
- egyetem - főiskola
40. Családi állapota: nőtlen - hajadon - házas - özvegy - elvált
41. A vele egy háztartásban élő 14 éves és fiatalabb gyermekeinek
száma:.....
42. A vele egy háztartásban lévő 14-18 év közötti gyermekeinek
száma: .....
43. Foglalkozása:.....
44. Munkáltatójának cégszerű megnevezése:.....
.....
45. Munkahelye:.....
Munkahelyének címe:.....
46. Alkalmazási minősége: szakmunkás - betanított munkás -
segédmunkás
47. Mióta folytatja jelenlegi foglalkozását?.....
48. Lakhelye: /csak a helység nevét írjuk be/.....
49. Naponta átlagosan mennyi időt vesz igénybe a lakóhelyről a
munkahelyre történő egyszeri utazás.....óra.....perc.

Mit olvas az újságokból?

Mindegyikhez válassza ki, és írja hozzá a megfelelő betűt:

A sohasem

B nagyon ritkán

C gyakrabban, alkalmanként

D majdnem mindig

E mindig

- .... helyi /városra, kerületre, megyére/ vonatkozású hírek
- .... külföldi hírek
- .... színház-, film-, rádió-, TV kritikák, ismertetések
- .... könyvismertetések
- .... kulturális viták
- .... olvasók levelei - szerkesztők üzenetei
- .... kulturális hírek, cikkek, riportok
- .... apróhirdetések
- .... filmműsor
- .... gazdasági, termelési, beruházási hírek, riportok
- .... divat
- .... sport
- .... elbeszélések, folytatásos regények
- .... humor
- .... háziasszonyok rovata
- .... képregény
- .... rendőrségi, bűnügyi hírek
- .... politika
- .... apró hírek /pl. "mozaik", "a nap hírei", stb/
- .... tudomány-technika
- .... vezércikk

Miért olvas Ön könyveket?

A z é r t

1. hogy jobban megérthessem a világ eseményeit, a mai világot
2. mert az olvasás szórakoztat
3. hogy legalább a könyvekben találkozzam a boldogsággal, boldog emberekkel
4. mert némelyik könyvben mintha a magam sorsát, a magam életét írták volna meg
5. hogy kikapcsolódjak, s ezzel pihenjek
6. mert el kell olvasnom a vizsgálaimhoz kötelező olvasmányokat
7. hogy olyan tapasztalatokra tegyek szert, amelyeket ügyes-bajos dolgaimhoz fel tudok használni
8. mert szükségletemnek érzem, mint az evést vagy az alvást
9. mert érdekelnek a különböző korok, vidékek és népek
10. hogy agyonússem az időt
11. hogy elálmosodjam
12. hogy eredményesebben közreműködhessek, segíthessek a társadalom jobbraformálásában
13. hogy ismerőseim ne tartsanak műveletlennek
14. mert a könyvek nagy része leleplezi azt a sok igazságtalanságot, ami a világban van
15. mert a rádió és TV felkeltette az érdeklődésemet
16. mert élvezem hogy az írók milyen szépen fejezik ki azt, amit én is érzek.
17. mert érdekel az emberek magatartása és erkölce, gonoszsága és jósága
18. mert érdekel, vajon más is megélte-e azt, amit én, s hogyan viselkedett hasonló helyzetben
19. hogy elemeküljek gondjaimtól
20. hogy a napi munkámat jobban el tudjam látni
21. mert kedvteléseimmel kapcsolatosak
22. hogy választ kapjak arra a kérdésre, hogyan lehet az ember boldog
23. hogy elgondolkodjak rajtuk, s ha nem adnak megnyugtató lezárást, befejezést, magam is próbáljak megoldásokat kitalálni.
24. mert a könyvekben eljutok oda, shová mindig vágytam, de eddig még nem sikerült eljutnom
25. hogy pótoljam az iskolában nem tanultakat
26. hogy bővítssem ismereteimet az emberekről az emberi tulajdonságokról
27. hogy többet tudjak másoknál, s evvel sikereket érjek el
28. hogy erősítsem meggyőződésemet, hitemet
29. egyéb, éspedig:

- MÓRICZ: Rokonok, Uri muri, Sárarany, Erdély, Rózsa Sándor
- BERKESI: Sellő a pecsétgyűrűn, Pisztrángok és nagyhalak,
Játék a tisztességgel, Huszévesek
- MANN: Buddenbrok ház, Varázshegy, Mario és a varázsló,
Doktor Faustus, József és testvérei
- TOLSZTOJ: Anna Karenina, Háboru és Béke, Feltámadás
- ZOLA: Germinal, Nana, Lourdes
- HEMINGWAY: Öreg halász és a tenger, Akiért a harang szól,
Fiesta, Bucsú a fegyverektől
- JÓKAI: A köszivű ember fia, Az aranyember, Erdély
aranykora, A rab Ráby, Fekete gyémántok
- SÁNTA: Husz óra, Az ötödik pecsét, Az áruló
- DUMAS: Gróf Monte Christo, A jávai orvos, A fekete
tulipán
- SOLOHOV: Csendes Don, Új barázdát szánt az eke, Emberi
sors
- HUGO: Nyomorultak, 1793 /Kilencvenhárom/, A párizsi
Notre-Dame
- CRONIN: Réztábla a kapu alatt, Ezt látták a csillagok
- BALZAC: Goriot apó, Eugene Grandet, A vörös vendégfoga-
dó, Elveszett illúziók
- DREISER: Amerikai tragédia, Carrie drágám
- DOSZTOJEVSZKIJ: Bűn és bűnhődés, Karamazov testvérek,
Félkegyelmű
- FEJES: A hazudós, Rozsdatemető
- GÁRDCNYI: A láthatatlan ember, Egri csillagok, Ida regénye
- HERCZEG: A Gyurkovics Fiúk, Pogányok

- SCHWEITZER: A hősök visszatérnek, Leszámolás után
- HAJNÓCZI: Bengáli tűz
- ILLÉS BÉLA: Kárpáti rapszódia, Ég a Tisza, Vigszinházi csata
- MARTIN DU GARD: Thibault család, Párizsban járt az ősz
- JÓZSEF ATTILA Óda című verse
- PETŐFI szerelmes versei
- MITCHELL Elfújta a szél
- MESTERHÁZI: Ártatlanság kora, Férfikor, Isten méretre
- MIKSZÁTH: Különös házasság, A Noszty fiu esete Tóth Mari-
val, Fekete Város, Beszterce ostroma
- NÉMETH: Iszony, Irgalom, Bűn, Égető Eszter
- MÓRA: Aranykoporsó, Ének a buzamezőkről
- PINTÉR - SZABÓ: Pókháló, Különös vadászat
- PASSUTH: Esőisten siratja Mexikót, Aranyködben fáznak az
istenek, A Biborbanszületett
- SHAW: Oroszlánkölykök
- SALINGER: Zabhegyező, Kilenc történet
- SZABÓ: Mózes egy, huszonkettő, Pilátus, Őz, Freskó
- VERES: Számadás, A Balogh család története, Pálya-
munkások, A kelletlen lány
- FAULKNER: Zsiványok, Sirgyalázók, Megszületik augusztusban
- SEMPRUN: Nagy utazás
- TERSÁNSZKY: A céda és a szüz, Kakukk Marci

- .... REJTŐ /P. HOWARD/: Pizskos Fred a kapitány
- .... MANN: Buddenbrok ház
- .... BERKESI: Sellő a pecsétgyűrűn
- .... ZOLA: Germinal
- .... HEMINGWAY: Akiért a harang szól
- .... SÁNTA: Husz óra
- .... JÓKAI: A kőszivű ember fiai
- .... DUMAS: Gróf Monte Cristo
- .... TOLSZTOJ: Anna Karenina
- .... MÓRICZ: Boldog ember

Miért tetszett annyira az a könyv?

Milyen hatással volt Önre?

Milyen benyomások, emlékek élnek Önben róla?

1. nagyon izgalmas volt
2. mintha engem, az én életemet írta volna meg az író
3. nagyon megrázott
4. nagyon szép stilusban volt megírva
5. az író szinte röntgenszemekkel látta meg a jót és a rosszat az emberekben
6. akár a valóságos életben
7. benne volt az élet lényege: boldogság, boldogtalanság, küzdelem
8. olyan volt, mint egy történelemkönyv: megelevenítette a kort, a kor embereit, történelmi ismereteimet gyarapítottam vele
9. mintha talán nem lett volna befejezve, de éppen ezért gondolkodtatott el, s én magam voltam kénytelen valahogyan befejezni
10. nem volt könnyű könyv, mégis szórakozást, kikapcsolódást jelentett számomra

Elolvasásuk után mondja be a számát
annak, amelyik legjobban és amelyik
a legkevesbé tetszett Önnek

1. Minek neveztétek,
Ha megzendülnek hangjaid,
E hangok, melyeket ha hallanának
A száraz téli fák,
Zöld lombokat bocsátanának,
Azt gondolván,
hogy itt a tavasz,
Az ő régen várt megváltójuk,
Mert énekel a csalogány -
Minek neveztétek?

Minek neveztétek
Ha ajkamhoz ér
Ajkadnak lángoló rubintköve
S a csók tűzében összeolvad lelkünk,
Mint hajnaltól a nappal és az éj,
S eltűn előlem a világ,
Eltűn előlem az idő,
S minden rejtélyes üdvösséget
Árasztja rám az örökkévalóság -
Minek neveztétek?

2. Szomorufűz ága, hajlik a virágra
Fáj a szívem érted, falu szép leánya.
Fáj a szívem érted, de azt te nem bánod
Van neked nálamnál gyönyörűbb virágod.

Istenem, teremtem! Hát mit is csináljak,
Hogy vegyem meg szívét annak a kislánynak?
Hiába biztatom, hiába ígérek,
Nem fog rajta semmi aranyos ígérlet.

Hely ha a kislánynak az jutna eszébe:
Id'adná nekem a szívét cserébe.
Jaj be jól is járna, megtoldanám sokkal:
Ezer öleléssel, ezerannyi csókkal.

3. Mikor az utcán átment a kedves,
galambok ültek a verebekhez.

Mikor gyöngéden a járdára lépett,
édes bokája derengve fénylett.

Mikor a válla picikét rándult,
egy kis fiucska utána bámult.

Lebegve lépett - már gyult a villany
s kedvükre nézték, csodálták vigan.

És ránevettek, senki se bánta,
hogy ő a szívem gyökere-ága.

Akit ringattam vigyázva, ölben,
oh, hogy aggódtam - elveszik tőlem!

De begyes kedvük szívemre rászállt,
letörte ott az irig virágszállt

És ment a kedves, szépen derüsen
karcsu szél hajlott utána hűsen.

4. Mi ez a borzongás,
 Mi ez a boldog remegés?
 Megindult szívemben az olvadás,
 Tavaszi ujjászületés.
 Mi ez a vonzódás, mi ez a titkos nagy erő?
 Mi ez a rózsaszínű álmodozás,
 Amelyben minden hihető
 Ezt a sok kérdést te is megoldhatod
 Tudom, hogy mindent kitalálsz,
 Hisz rám van írva, ugye, leolvasod,
 Hogy mitől tűnik ez a láz.
 Te vagy az orvosság,
 Te vagy a titkos gyógyulás.
 Tüzelő homloknak a simogatás,
 Szívemnek édes nyugovás.
 Te vagy a jelenem, te vagy a szerelem,
 Te vagy és nem lesz soha más.

5. Szeretlek mint anyját a gyermek,
 mint mélyüket a hallgatag gyermek,
 szeretlek, mint fényt a gyermek,
 mint lángot a lélek, test a nyugalmat!
 Szeretlek, mint élni szeretnek
 halandók, míg meg nem halnak...

A pillanatok dörögve elvonulnak,
 de te némán ülsz fülemben,
 Csillagok gyúlnak és lehullnak,
 de te megálltál szememben.
 Ized, miként a barlangban a csend,
 számban kihülve leng,
 s a vizes poháron kezded,
 rajta a finom érzet
 föl-földereng.

Értékelje őket sorszámozással

- .... üzemi mérnök
- .... KÖZÉRT boltvezető
- .... tanító
- .... kulturház igazgató
- .... ujságíró
- .... egyetemi tanár
- .... körzeti orvos
- .... kerületi tanácsi vagy járási VB titkár
- .... bérelszámoló
- .... könyvtáros
- .... regényíró
- .... raktáros

1. ALBERT -VARGHA: Miért szép?
2. M. KISS: Művészetről mindenkinek
3. BATAGLIA: A második világháború
4. GYURKÓ: Lenin, október
5. OBÁDOVICS: Körséta a világgazdaságban
6. NEMESKÜRTHY: Ez történt Mohács után
7. KARSAI: A budai Sándor palotában történt
8. ORTUTAY: Amit a technikáról tudni illik
9. BAADE: Versenyfutás a 2000 évig
10. TRENCSENYI WALDAPFEL: Mitológia
11. KULIN - RÓKA: Világegyetem
12. ÖVEGES: Az élő fizika
13. LŐRINCZE: Nyelvőrészen
14. BRAUNBECK: Az atom regénye
15. COUSTEAU: A csend világa
16. BENEDEK: Beszélgetés ideges emberekről
17. ADAMSON: Oroszlánhűség
18. PÉTER: Játék a végtelennel
19. SZABOLCSI: A zene története
20. KONTRA - STOHL: Az élet tudománya

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: NEMES IVÁN igazgató
NPI sokszorosító üzem, Budapest - 69-2068
Felelős vezető: Fehérvári Tibor
Példányszám: 1000 - Terjedelem: 1768A-5iv

OSZK

—Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

